

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ÇEVRE SORUNLARI ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ
Ankara University Center for Environmental Studies

ANKARA ÜNİVERSİTESİ ÇEVREBİLİMLERİ DERGİSİ
Ankara University Journal of Environmental Sciences

Cilt: 9

Volume: 9

Sayı: 1

Number: 1

Yıl: 2022

Year: 2022

Ankara – 2022

Elektronik / Online ISSN: 2146-1562

Tüm Hakları saklıdır. Bu derginin tamamı ya da dergide yer alan bilimsel çalışmaların bir kısmı ya da tamamı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre Ankara Üniversitesi Çevre Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezinin yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

All rights are reserved. Published content may not be copied or re-published without the permission of Ankara University Center for Environmental Studies.

Ankara Üniversitesi Çevre Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi
Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi
Ankara University Journal of Environmental Sciences

Elektronik / Online ISSN: 2146-1562

Cilt/ Volume: 9

Sayı/ Number: 1

Yıl/ Year: 2022

Yayın Sahibinin Adı/ Owner

Ankara Üniversitesi Çevre Sorunları Araştırma ve
Uygulama Merkezi adına
Mehmet SOMUNCU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Publisher Manager
Uğur DOĞAN

Yayın İdare Merkezi Adresi/ Correspondence
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Sıhhiye, ANKARA

Yayın İdare Merkezi Telefonu/Phone
+90 312 3103280/1202

Elektronik Posta Adresi/ Email
csaum@ankara.edu.tr

URL
<https://dergipark.org.tr/aucevrebilim>
<http://dergiler.ankara.edu.tr>
<http://csaum.ankara.edu.tr>

Yayının Türü/ Type of Publication
Yaygın süreli yayın/ Widely Distributed Periodical

Editörler Kurulu/ Editorial Board

Mehmet SOMUNCU (**Baş Editör**/ Editor-in-Chief)
Işıl KAYMAZ (**Yardımcı Editör** / Associate Editor)
İhsan ÇİÇEK (**Alan Editörü** / Field Editor)
Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU (**Alan Editörü** / Field Editor)
Fatmagül GEVEN (**Alan Editörü** / Field Editor)
Gökşen ÇAPAR (**Alan Editörü** / Field Editor)
Serdar YEŞİLYURT (**Alan Editörü** / Field Editor)

Editör Danışma Kurulu/Editorial Advisory Board:

Ali İhsan AROL, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Aysel ATIMTAY, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Ayşen ERDİNÇLER, Boğaziçi Üniversitesi
Christina GONNELLI, Università Degli Studi Firenze
Erwin BERGMEIER, University of Göttingen
Federico SELVI, Università Degli Studi Firenze
Gülen GÜLLÜ, Hacettepe Üniversitesi
Günay KOCASOY, Boğaziçi Üniversitesi
Kaoru KASHIMA, Kyushu University
Latif KURT, Ankara Üniversitesi
Neil ROBERTS, Plymouth University
Neriman ŞAHİN GÜÇHAN, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Nilgöl KARADENİZ, Ankara Üniversitesi
Selim L. SANİN, Hacettepe Üniversitesi
Sibel ATASAGUN, Ankara Üniversitesi
Uğur DOĞAN, Ankara Üniversitesi
Warren EASTWOOD, Birmingham University

Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
Ankara University Journal of Environmental Sciences is a refereed journal, published twice a year.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ÇEVRE SORUNLARI ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ
Ankara University Center for Environmental Studies
ANKARA ÜNİVERSİTESİ ÇEVREBİLİMLERİ DERGİSİ
Ankara University Journal of Environmental Sciences
Cilt/ Volume: 9 Sayı/ Number: 1 Yıl/ Year: 2022

İçindekiler/ Contents

Sarıgüzel Barajı ve HES (Kahramanmaraş) İhtiyofaunası ve Türlerine Ait Populasyonlar Üzerine Bir Araştırma <i>A Study on Ichthiofauna and Species Populations of Sarıgüzel Dam (Kahramanmaraş)</i> Emre KARATAŞ, Derya AYDOĞDU, Murat ERÖZ, S.Cevher ÖZEREN.....	1
Uluslararası Uygulamalar Işığında Türkiye’de Milli Park Yönetiminin Değerlendirilmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz <i>Evaluation of National Park Management in Turkey in the Light of International Practices: A Comparative Analysis</i> Semih EROĞLU	8
Hafıza Mekânının Varoluşu ve Yitirilişi Üzerine: Tarihi Pınarbaşı Parkı’nın Dünü ve Bugünü <i>On the Existence and Loss of the Place of Memory: Past and Present of the Historical Pınarbaşı Park</i> Burcu GÖKÖZKUT, Mehmet SOMUNCU	24
İşletmecilerin Turizme İlişkin Algı ve Tutumlarına Yönelik Nitel Bir Araştırma: Odunpazarı Örneği <i>A Qualitative Research of the Business Operators’ Perception and Attitudes towards Tourism: The Example of Odunpazarı</i> Raziye COŞKUN, Ayşe OKUYUCU	41
Sürdürülebilir Ekolojik Denge İçin Modern ve Geleneksel Üretim Yöntemlerinin Entegrasyonunda Kırsal Kadının ve Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Afşar Balam Kadın Kooperatifi Örneği <i>The importance of Rural Women and Rural Women’s Cooperatives in the Integration of Traditional and Modern Production Systems for a Sustainable Ecological Balance: The Case of Afşar Balam Women Cooperative</i> Çiğdem AKGÜL	57
Makale Kabul ve Yazım Kuralları/ Instructions for Authors	72

Sarıgözel Barajı ve HES (Kahramanmaraş) İhtiyofaunası ve Türlerine Ait Populasyonlar Üzerine Bir Araştırma

A Study on Ichthyofauna and Species Populations of Sarıgözel Dam (Kahramanmaraş)

Emre Karataş¹, Derya Aydoğdu¹, Murat Eröz¹, S. Cevher Özeren²

¹Enerjisa Enerji Üretim A.Ş., İstanbul

²Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, Ankara

Özet: Bu araştırma, Yukarı Ceyhan Nehri Havzası'nda yer alan Sarıgözel Barajı'nın lotik ve lentic habitatlardaki balık türlerini ve bolluklarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. 2010-2019 yılları arasında yapılan bu araştırmada, Sarıgözel Baraj alanında Cyprinidae, Aphaniidae ve Balitoridae familyalarına ait 10 tür (*Aphanius mento*, *Alburnus kotschyi*, *Capoeta barroisi*, *Capoeta damascina*, *Cyprinus carpio*, *Garra rufa*, *Luciobarbus pectoralis*, *Squalius kottelati*, *Oxyoemacheilus ceyhanensis*, *Oxyoemacheilus evreni*) tespit edilmiştir. Baraj alanında tespit edilen türlerden *O. ceyhanensis* ve *O. evreni* Ceyhan Havzası'na, *A. kotschyi* ise Seyhan, Ceyhan ve Asi havzalarına özgü endemik türlerdir. Uluslararası koruma statüleri incelendiğinde, Asi ve Ceyhan havzalarında dağılım gösteren *S. kottelati* IUCN Kırmızı listeye göre "Tehlikeye Yakın Türler (NT)", *C. barroisi* "Tehlike Altında (EN)" türlerdir. 2014 yılında inşaatı tamamlanarak işletmeye geçen Sarıgözel Baraj alanında, 2010-2014 yıllarında reofilik türlerden *Capoeta damascina* ve *Garra rufa*'nın, 2015-2018 yıllarında ise *Alburnus kotschyi*'nin ihtiyofaunada baskın olduğu saptanmıştır.

Anahtar sözcükler: Sarıgözel Barajı, balık türleri, bolluk, endemik türler, koruma statüleri

Abstract: This study is performed with the aim of revealing fish species and abundance in Upper Ceyhan River Basin located Sarıgözel Dam's lotic and lentic ecosystems. Research conducted between 2010 and 2019 revealed 10 species (*Aphanius mento*, *Alburnus kotschyi*, *Capoeta barroisi*, *Capoeta damascina*, *Cyprinus carpio*, *Garra rufa*, *Luciobarbus pectoralis*, *Squalius kottelati*, *Oxyoemacheilus ceyhanensis*, *Oxyoemacheilus evreni*) from Cyprinidae, Aphaniidae and Balitoridae families are located in Sarıgözel Dam site. From the inspected species, *O. ceyhanensis* and *O. evreni* are endemic species of Ceyhan Basin and *A. kotschyi* is endemic species of Seyhan, Ceyhan and Asi Basins. With the examination of international protection status, Asi and Ceyhan Basins located *S. kottelati* is in the scope of "Near Threatened Species (NT)" and *C. barroisi* is in the scope of "Endangered Species (EN)" in IUCN Red List. In Sarıgözel Dam Site, which was constructed in 2014 and since then operating, it is appointed that from reofilic species between 2010 and 2014 *Capoeta damascina* and *Garra rufa* dominated and between 2015 and 2018 *Alburnus kotschyi* dominated in ichthyofauna.

Keywords: Sarıgözel Dam, fish species, abundance, endemic species, protected status

1. Giriş

Ceyhan Nehri, Kahramanmaraş ili Elbistan ilçesinin 3 km güneyindeki Pınarca ve Kaynarca kaynaklarından doğmaktadır ve toplam uzunluğu 509 km'dir. Doğduğu kaynaktan itibaren yukarı Ceyhan Havzası'nda yer alan Söğütlü, Hurman, Nergele, Göksu, Tekir ve Aksu çayları ile diğer küçük derelerle birleşerek Adana ili Yumurtalık ilçesi sınırlarında Akdeniz'e dökülmektedir. Ceyhan Nehri'nin kaynaktaki ortalama debisi 5-7 m³/sn olup, denize döküldüğü bölgedeki debisi ise 237,7 m³/sn'dir.

Sarıgözel Barajı, Yukarı Ceyhan Nehri üzerinde yer almaktadır. Sarıgözel Barajı'nın memba bölgesinde Kandil Barajı, mansap bölgesinde ise Hacınınoğlu Regülatörü bulunmaktadır.

Sarıgüzel Barajı'nın yer aldığı Ceyhan Nehri'nin balık faunası ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Kara ve arkadaşları (2004) 'Orta ve Yukarı Ceyhan Havzası Balık Faunası ve Bölgesel Dağılımı' ile ilgili yapmış oldukları çalışmada *Anguilla anguilla*, *Salmo trutta macrostigma*, *Cyprinus carpio*, *Achanthobrama marmid*, *Alburnus orontis*, *Phoxinellus* sp., *Leuciscus cephalus*, *Garra rufa*, *Chondrostoma regium*, *Barbus rajanorum*, *Capoeta capoeta angorae* (*Capoeta damascinus*), *Capoeta barroisi*, *Cabitis* sp., *Nemacheilus angorae*, *Nemacheilus* sp., *Silurus glanis*, *Clarias lazera*, *Aphanius cypris*, *Aphanius mento*, *Gambusia affinis*, *Salaria fluviatilis* (= *Blennius fluviatilis* ASSO, 1801) türlerini tespit etmişlerdir. Bostancı (2006) 'Seyhan, Ceyhan ve Asi Nehirlerinde Yaşayan Balıkların Sistematik Yönden İncelenmesi' başlıklı tez çalışmasında, 14 familyaya ait 37 tür ve 1 alttür tespit edilmiştir. Bu türlerden *Barbus barbustus*, *Alburnoides oblongus* ve *Hemigrammocapoeta culiciphaga* türlerinin Türkiye faunası için, *Alburnoides bipunctatus*'un ise Akdeniz havzası için yeni kayıt olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, *Alburnus sellal* türünün sinonimi olarak verilen *Alburnus adanensis*'in geçerli bir tür olduğunu ortaya koymuştur. Erkakan ve Özdemir (2011) Seyhan ve Ceyhan nehir sistemlerindeki balık faunasının revizyonu ile ilgili yapmış oldukları çalışmada Yukarı Ceyhan Havzası'nda *Salmo trutta macrostigma* (= *Salmo opimus*), *Alburnus orontis*, *Alburnus adanensis* (= *Alburnus kotschyi*), *Barbus pectoralis* (= *Luciobarbus pectoralis*), *Capoeta damascina*, *Capoeta barroisi*, *Garra rufa*, *Squalius lepidus* (= *Squalius kottelati*), *Schistura ceyhanensis* (= *Oxynoemacheilus ceyhanensis*), *Schistura evreni* (= *Oxynoemacheilus evreni*) türlerini tanımlamışlardır.

2. Materyal ve Metod

Sarıgüzel Barajı, Kahramanmaraş ili, Sarıgüzel Köyü sınırları içerisindeki Ceyhan Nehri üzerinde yer almaktadır. Barajı'nın memba bölgesinde Kandil Barajı, mansap bölgesinde ise Hacınınoğlu Regülatörü bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma Alanı (Google Earth)

İhtiyofaunanın tespitine yönelik olarak yapılan çalışmalarda balıklar serpmе ağ, pinter ağ ve elektroşoker yöntemi ile yakalanmıştır. Bu yöntemlerin seçilmesinin nedenleri, hem efektif olarak örnek toplamada çok iyi sonuç vermeleri, hem mevcut olan balık türlerine zarar vermemesi, hem de kullanma ve taşınmalarının kolay olmasıdır. Örnekleme noktalarından yakalanan balıklar türlerine

göre ayrılarak boy (cm) ve ağırlıkları (g) alanda alınmış ve populasyonlarına zarar vermemek için türlere göre sayıları kaydedilerek yakalandıkları ortama geri bırakılmıştır.

Bu çalışmada Sarıgözel Barajı'nın inşaat öncesi, inşaat sonrası dönemlerinde ihtiyofaunada tespit edilen türlerde meydana gelen değişimlerin ortaya konması amacıyla Shannon ve Simpson çeşitlilik indeksleri çeşitlilik indeksleri uygulanmıştır (Harper, 1999).

Simpson indeksi de kommunité içindeki dağılımın eşitliğini, 0 ile 1 değerleri arasında, ölçme amacıyla kullanılır. Simpson indeksi, Dominans indeksinin 1 değerinden çıkarılması ile hesaplanır (Simpson, 1949).

Simpson indeksi = $1 - \text{baskınlık indeksi}$

Shannon indeksi, 20. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilen matematik teorilerinden sonra, tür çeşitliliğinin de olasılık kavramından uzak olamayacağı anlaşılmış ve Shannon-Weaver (1949) tarafından geliştirilen tür çeşitliliği formülü sık kullanılır hale gelmiştir (Kocataş, 1994). Shannon indeksi takson sayısı ile birey sayısını dikkate alır. Sadece bir taksondan oluşan örnekleme 0 değerini alır. Takson sayısı arttıkça değer artar ve nadiren 5'i geçtiği görülür (Margalef, 1958).

$$H = - \sum n_i/n \ln (n_i/n)$$

H: Shannon indeksi

n: Toplam birey sayısı

n_i : i türüne ait birey sayısı

3. Bulgular

Sarıgözel Barajı 2014 yılında işletmeye geçmiştir. 2010-2019 yılları arasında sürdürülen bu çalışmada, barajın inşaat öncesi ve sonrasında ihtiyofaunada meydana gelen değişimler araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Sarıgözel Baraj alanında Cyprinidae, Cyprinodontidae ve Balitoridae (Nemacheilidae) familyalarına ait 10 tür (*Aphanius mento*, *Alburnus kotschyi*, *Capoeta barroisi*, *Capoeta damascina*, *Cyprinus carpio*, *Garra rufa*, *Luciobarbus pectoralis*, *Squalius kottelati*, *Oxynoemacheilus ceyhanensis*, *Oxynoemacheilus evreni*) tespit edilmiştir. Baraj alanında tespit edilen türlerden *O. ceyhanensis* ve *O. evreni* Ceyhan Havzası'na, *A. kotschyi* ise Seyhan, Ceyhan ve Asi havzalarına özgü endemik türlerdir. Uluslararası koruma statüleri incelendiğinde, Asi ve Ceyhan havzalarında dağılım gösteren *S. kottelati* IUCN Kırmızı Liste (2020)'de "Tehlikeye Yakın Türler-NT", *C. barroisi* "Tehlike Altında-EN" kapsamındadır. Tespit edilen türlerin sistematik kategorileri ile ulusal ve uluslararası koruma statüleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Sarıgözel Baraj Alanında Tespit Edilen Balık Türleri.

Alem/Filum/Sınıf/Ordo	Familya	Cins	Tür	Endemizm	IUCN (2020)
Alem: Animalia Filum: Chordata Sınıf: Acitnopterygii Ordo: Cypriniformes	Cyprinidae	<i>Alburnus</i>	<i>A. kotschyi</i> Steindachner, 1863	E	LC
		<i>Capoeta</i>	<i>C. barroisi</i> (Lortet, 1894)		EN
		<i>Capoeta</i>	<i>C. damascina</i> (Valenciennes, 1842)		LC
		<i>Cyprinus</i>	<i>C. carpio</i> Linnaeus, 1758	Kültürel form	VU (Tuna populasyonu)
		<i>Garra</i>	<i>G. rufa</i> (Heckel, 1843)		LC
		<i>Luciobarbus</i>	<i>L. pectoralis</i> (Heckel, 1843)		LC
		<i>Squalius</i>	<i>S. kottelati</i> (Turan, Yılmaz & Kaya, 2009)		NT
	Nemacheilidae	<i>Oxynoemacheilus</i>	<i>O. ceyhanensis</i> (Erk'akan, Nalbant & Özere, 2007)	E	DD
		<i>Oxynoemacheilus</i>	<i>O. evreni</i> (Erk'akan, Nalbant & Özere, 2007)	E	LC
	Aphaniidae	<i>Aphanius</i>	<i>A. mento</i> (Heckel, 1843)		LC

Sarıgüzel Barajı ve HES (Kahramanmaraş) İhtiyofaunası ve Türlere Ait Populasyonlar Üzerine Bir Araştırma

Sarıgüzel Baraj alanında inşaat döneminde (2010-2013) ihtiyofaunanın tespitine ve mevcut türlerin bolluklarına yönelik gerçekleştirilen çalışmada Cyprinidae ve Balitoridae familyalarına ait 7 tür (*Alburnus kotschyi*, *Capoeta barroisi*, *Capoeta damascina*, *Garra rufa*, *Luciobarbus pectoralis*, *Oxynoemacheilus ceyhanensis*, *Oxynoemacheilus evreni*) tespit edilmiştir. Türler içerisinde reofilik olan *C. damascina* %48,1'lik bir oranla ihtiyofaunada en baskın, *G. rufa* %27,2'lik bir oranla ikinci baskın tür olarak saptanmıştır (Çizelge 2). Bununla birlikte, işletme öncesinde çalışma alanında tespit edilen türlerin çeşitliliğinin değerlendirilmesi için kullanılan Shannon çeşitlilik indeksi değeri 1,33 ve Simpson's çeşitlilik indeksi 0,67 olarak bulunmuştur.

Sarıgüzel Barajı'nın işletmeye geçmesiyle birlikte araştırma barajın memba (rezervuar alanı- lentik habitat) ve mansap bölgesi (lotik habitat) olarak değerlendirilmiştir. Barajın rezervuar alanında 2014-2019 yılları arasında yapılan çalışmada Cyprinidae, Aphaniidae ve Balitoridae familyalarına ait 10 tür (*Aphanius mento*, *Alburnus kotschyi*, *Capoeta barroisi*, *Capoeta damascina*, *Cyprinus carpio*, *Garra rufa*, *Luciobarbus pectoralis*, *Squalius kottelati*, *Oxynoemacheilus ceyhanensis*, *Oxynoemacheilus evreni*) tespit edilmiştir. Türler içerisinde pelajik özellik gösteren *A. kotschyi* %42,1'lik bir oranla ihtiyofaunada en baskın tür olarak saptanmıştır (Çizelge 3). Bu türlerden *Aphanius mento* çalışma alanında sadece 2018 yılında tespit edilmiştir. İşletme sonrasında barajın göl alanında gerçekleştirilen çalışmada tespit edilen türlerin çeşitliliğinin değerlendirilmesi için kullanılan Shannon çeşitlilik indeksi değeri 1,53 ve Simpson's çeşitlilik indeksi 0,71 olarak bulunmuştur.

Çizelge 2. Sarıgüzel Baraj Alanında İşletme Dönemi Öncesinde (2010-2013) Tespit Edilen Balık Türleri ve Bollukları.

TÜRLER	2010		2011		2012		2013		2010-2013	
	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n
<i>A. kotschyi</i>	2	5,0	16	13,9	28	6,8	55	12,2	101	9,9
<i>C. barroisi</i>					1	0,2	1	0,2	2	0,2
<i>C. damascina</i>	21	52,5	64	55,7	268	64,7	137	30,5	490	48,1
<i>G. rufa</i>	9	22,5	25	21,7	83	20,0	165	36,7	282	27,7
<i>L. pectoralis</i>							3	0,7	3	0,3
<i>O. ceyhanensis</i>			2	1,7	24	5,8	53	11,8	79	7,8
<i>O. evreni</i>	8	20,0	8	7,0	10	2,4	35	7,8	61	6,0
TOPLAM	40	100,0	115	100,0	414	100,0	449	100,0	1018	100,00

Çizelge 3. Sarıgüzel Barajı Memba Bölgesinde (Rezervuar Alanı) 2014-2019 Yılları Arasında Tespit Edilen Balık Türleri ve Bollukları.

TÜRLER	2014		2015		2016		2017		2018		2019		2010-2019	
	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n
<i>A. mento</i>									8	0,3			8	0,1
<i>A. kotschyi</i>	238	21,6	692	45,7	1244	48,3	1113	47,2	1088	43,4	1171	37,4	5546	42,1
<i>C. barroisi</i>	10	0,9	30	2,0	23	0,9	24	1,0	24	1,0	33	1,1	144	1,1
<i>C. damascina</i>	501	45,4	335	22,1	657	25,5	707	30,0	772	30,8	1295	41,4	4267	32,4
<i>C. carpio</i>	126	11,4	142	9,4	33	1,3	59	2,5	18	0,7	32	1,0	410	3,1
<i>G. rufa</i>	55	5,0	66	4,4	165	6,4	158	6,7	83	3,3	59	1,9	586	4,4
<i>L. pectoralis</i>	113	10,2	91	6,0	143	5,6	87	3,7	357	14,2	414	13,2	1205	9,1
<i>S. kottelati</i>	6	0,5	93	6,1	166	6,5	21	0,9	23	0,9	42	1,3	351	2,7
<i>O. ceyhanensis</i>	32	2,9	32	2,1	95	3,7	121	5,1	87	3,5	56	1,8	423	3,2
<i>O. evreni</i>	23	2,1	33	2,2	47	1,8	66	2,8	49	2,0	25	0,8	243	1,8
TOPLAM	1104	100,0	1514	100,0	2573	100,0	2356	100,0	2509	100,0	3127	100,0	13183	100,0

Barajın mansap (lotik habitat) bölgesinde 2014-2019 yılları arasında yapılan çalışmada Cyprinidae, Aphaniidae ve Balitoridae familyalarına ait 10 tür (*Aphanius mento*, *Alburnus kotschyi*, *Capoeta barroisi*, *Capoeta damascina*, *Cyprinus carpio*, *Garra rufa*, *Luciobarbus pectoralis*, *Squalius kottelati*, *Oxynoemacheilus ceyhanensis*, *Oxynoemacheilus evreni*) tespit edilmiştir. 2014 ve 2019

yıllarında reofilik türlerden *C. damascina*; 2015-2018 yılları arasında ise pelajik türlerden *A. kotschy*'nin baskın tür olduğu belirlenmiştir. 2014-2019 yılları genel olarak değerlendirildiğinde, pelajik özellik gösteren *A. kotschy* %42,1'lik bir oranla ihtiyofaunada en baskın tür olarak saptanmıştır (Çizelge 4). İşletme sonrasında barajın mansap bölgesindeki akarsu habitatında gerçekleştirilen çalışmada tespit edilen türlerin çeşitliliğinin değerlendirilmesi için kullanılan Shannon çeşitlilik indeksi değeri 1,29 ve Simpson's çeşitlilik indeksi 0,64 olarak bulunmuştur.

Çizelge 4. Sarıgözü Barajı Mansap Bölgesinde (Rezervuar Alanı) 2014-2019 Yılları Arasında Tespit Edilen Balık Türleri ve Bollukları.

TÜRLER	2014		2015		2016		2017		2018		2019		2010-2019	
	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n	n	% n
<i>A. kotschy</i>	145	24,9	424	45,6	805	45,5	1680	67,7	1321	62,5	815	30,0	5190	49,0
<i>C. barroisi</i>	14	2,4	7	0,8	31	1,8	70	2,8	5	0,2	20	0,7	147	1,4
<i>C. damascina</i>	242	41,6	292	31,4	556	31,4	446	18,0	568	26,9	1503	55,4	3607	34,1
<i>G. rufa</i>	57	9,8	74	8,0	162	9,2	85	3,4	57	2,7	74	2,7	509	4,8
<i>L. pectoralis</i>	41	7,0	44	4,7	52	2,9	22	0,9	33	1,6	185	6,8	377	3,6
<i>S. kottelati</i>			10	1,1	10	0,6	3	0,1	10	0,5	19	0,7	52	0,5
<i>O. ceyhanensis</i>	49	8,4	40	4,3	102	5,8	110	4,4	67	3,2	67	2,5	435	4,1
<i>O. evreni</i>	34	5,8	39	4,2	50	2,8	65	2,6	51	2,4	30	1,1	269	2,5
TOPLAM	582	100,0	930	100,0	1768	100,0	2481	100,0	2112	100,0	2713	100,0	10586	100,0

4. Sonuçlar ve Tartışma

Yukarı ve Orta Ceyhan havzasındaki akarsu ve baraj göllerinin ihtiyofaunası Alp ve arkadaşları (2003), Kara ve arkadaşları (2004) ile Erk'akan ve Özdemir (2011) tarafından araştırılmıştır. Yapılan bu araştırmalar kapsamında Kara ve arkadaşları (2004) 'Orta ve Yukarı Ceyhan Havzası Balık Faunası ve Bölgesel Dağılımı' ile ilgili yapmış oldukları çalışmada Anguillidae (Yılan balıkları) familyasından *Anguilla anguilla*, Salmonidae (Alabalıklar)'den *Salmo trutta macrostigma*, Cyprinidae (Sazangiller)'den *Cyprinus carpio*, *Acanthobrama marmid*, *Alburnus orontis*, *Phoxinellus* sp., *Leuciscus cephalus*, *Garra rufa*, *Chondrostoma regium*, *Barbus rajanorum*, *Capoeta capoeta angorae* (*Capoeta damascina*), *Capoeta barroisi*, *Cabitis* sp., *Nemacheilus angorae*, *Nemacheilus* sp., *Silurus glanis*, *Clarias lazera*, *Aphanius cypris*, *Aphanius mento*, *Gambusia affinis*, *Salaria (Blennius) fluviatilis* türlerini tespit etmişlerdir.

Alp ve arkadaşlarının (2003) Sarıgözü Barajı'nın mansap bölgesinde yer alan Menzelet Barajı'nın balıkçılık faaliyetleri ile ilgili yapmış oldukları araştırmada, Baraj Gölü'nde *Silurus glanis* (Yayın), *Cyprinus carpio* (Sazan), *Barbus rajanorum* (Sivri Sazan), *Capoeta damascina* (Sarı Balık), *Capoeta barroisi* (Çapar), *Squalius cephalus* (Tatlısu Kefali)'un yaşadığı ve avlandığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, Menzelet Barajı ve Suçatı Barajı göllerinde kültür balığı karnivor (etçil) beslenme özelliği gösteren *Oncorhynchus mykiss* (Gökkuşluğu alası)'nın kafeslerde yetiştirildiği belirlenmiştir.

Erk'akan ve Özdemir (2011) 'Ceyhan ve Seyhan havzalarının ihtiyofaunasının revizyonu ile ilgili yapmış oldukları çalışmada ise Ceyhan Nehir havzasında Anguillidae (Yılan balıkları) familyasından *Anguilla anguilla*, Salmonidae (Alabalıklar)'den *Salmo macrostigma* ve egzotik bir tür olan *Oncorhynchus mykiss* (Gökkuşluğu alası), Cyprinidae (Sazangiller)'den *Cyprinus carpio*, *Alburnus adanensis*, *Alburnus baliki*, *Alburnus orontis*, *Barbus rajanorum*, *Leuciscus cephalus*, *Garra rufa*, *Chondrostoma regium*, *Barbus rajanorum*, *Capoeta barroisi*, *Capoeta damascina* (*Capoeta capoeta angorae*), *Chondrostoma regium*, egzotik bir tür olan *Cyprinus carpio*, *Garra rufa*, *Hemigrammocapoeta culiciphaga*, *Luciobarbus pectoralis*, *Pseudophoxinus zekayi*, *Squalius cephalus*, Cobitidae (Kum balıkları)'den *Cobitis evreni* ve *Cobitis levantina*, Balitoridae (Çöpçü balıkları)'den *Paracobitis tigris*, *Schistura ceyhanensis* ve *Schistura evreni*, Clariidae'den *Clarias gariepinus*, Siluridae (Yayın balıkları)'den *Silurus glanis*, Cyprinodontidae (Dişli sazancıklar)'den

Aphanius mento ve *Aphanius sophiae*, Poecilidae (Doğuran Balıklar)'den *Gambusia holbrooki* ve *Bleniidae* (Horozbina)'den *Salaria (Blennius) fluviatilis* türlerinin yaşadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca araştırmacılar, Kara ve arkadaşları (2004)'nin Orta ve Yukarı Ceyhan havzalarının ihtiyofaunasının belirlenmesine yönelik yapmış oldukları çalışmada *Phoxinellus* sp. olarak saptadıkları türün diagnostik özelliklerinin *Alburnus* cinsine ait türlere benzerlik gösterdiğini, ayrıca, Balitoridae familyasından *Nemacheilus angorae* olarak tespit ettikleri türün ise, Ceyhan Havzası'nda yayılış göstermediğini, bu türün morfolojik ve diagnostik özelliklerinin *Oxynoemacheilus (Schistura) evreni* olduğunu desteklediğini ifade etmişlerdir.

Son yıllarda yapılan revizyon çalışmaları ve yeni türlerin tespiti nedeniyle önceden alanda tanımlanan bazı türlerin tür isimleri değişmiştir. Prokofiev (2009) Balitoridae familyasına ait olan cinslerle ilgili yapmış olduğu çalışmada, Orta Doğu'da *Barbatula*, *Nemacheilus* ve *Schistura* cinsine ait türlerin bulunmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, Türkiye'deki Balitoridae familyasına ait olan türleri de içeren revizyonla ilgili Freyhof ve arkadaşlarının (2011) yapmış oldukları çalışmada Türkiye'deki *Schistura*'nın *Oxynoemacheilus* cinsinin sinonimi olduğunu göstermiştir. Bu çalışmalar sonucunda, Ceyhan Nehri havzasından tanımlanan *Schistura ceyhanensis* *Oxynoemacheilus ceyhanensis*'in; *Schistura evreni* de *Oxynoemacheilus evreni*'nin sinonimi olarak kabul edilmiştir (Freyhof et al. 2011).

Baraj alanında *Alburnus* cinsine ait tür önceki çalışmalarda *Alburnus adanensis* ve *Alburnus sellal* olarak tanımlanmıştır. Ancak Freyhof ve arkadaşları (2018) *Alburnus* cinsine ait türlerle yapmış oldukları çalışmada *Alburnus sellal* olarak tanımlanan türün Fırat ve Dicle havzalarında dağılım gösterdiğini, Seyhan ve Ceyhan havzalarındaki *Alburnus* cinsine ait türün ise *Alburnus kotschy* olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, *Squalius* ile ilgili yapılan revizyon çalışmalarında, Ceyhan ve Asi havzalarında daha önce *Squalius lepidus* olarak adlandırılan türün, *Squalius kottelati* olduğu ve *Squalius lepidus*'un Dicle ve Fırat havzalarında dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Turan vd. 2009; IUCN Red List, 2020).

Özuluğ ve Freyhof (2008), Turan ve arkadaşları (2008), Seyhan ve Ceyhan havzalarında yapmış oldukları çalışmalarda, Balık (1988), Karaman (1969), Şahan ve Cengizler (2002) tarafından *C. barroisi* olarak teşhis edilen türün, *C. erhani* (Turan vd. 2008) olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak, Özdemir (2013) *Capoeta* cinsinin revizyonu ile ilgili yapmış olduğu morfometrik ve moleküler çalışmalar sonucunda *C. erhani* ve *C. barroisi*'nin *C. trutta*'nın sinonimi olduğunu ifade etmiştir.

Bu çalışmada Sarıgüzel Baraj alanında tespit edilen türler, Kara ve arkadaşları (2004) ile Erk'akan ve Özdemir (2011)'in aynı bölgede yapmış oldukları çalışmalarda tespit edilen türlerle benzer olduğu saptanmıştır.

Yapılan araştırmada baraj inşaa edilmeden önce baraj alanının lotik habitat özelliğinde olduğu ve reofilik türlerin baskın olduğu saptanmıştır (Çizelge 1). Barajın inşaa edilmesinin tamamlanıp işletmeye geçmesiyle birlikte, rezervuar alanında pelajik özellik gösteren türlerin baskın duruma gelmesi beklenen bir durumdur. Hladik ve arkadaşlarının (2008) baraj yapımı sonrası oluşan rezervuar alanındaki balıkların hem tür kompozisyonu hem de türlere ait populasyon yoğunluklarında farklılıkların olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar aynı çalışmada en çok etkilenen türlerin anadrom ve katadrom türler olduğunu da ifade etmişlerdir. Ceyhan Nehri'nde mevcut olan ve katadrom bir tür olan *Anguilla anguilla* (Avrupa Yılan Balığı) nehrin deniz ile bağlantılı olan aşağı kısımlardaki barajlar nedeniyle üst bölgelere kadar ulaşmamaktadır. IUCN Kırmızı Liste (2020)'de Tuna populasyonu "Hassas Türler (VU)" kapsamında değerlendirilen *Cyprinus carpio* Türkiye'de birçok göle aşıl原因an egzotik bir türdür. 2014 yılında barajın işletmeye geçmesiyle birlikte bu tür rezervuar alanına atılmış ve kararlı bir populasyon oluşturmuştur.

2010-2019 yılları arasında yapılan bu araştırmada, inşaa öncesi (2010-2013) ve inşaa sonrası (2014-2019) yılları arasında yapılan bu araştırmada, türlerin kompozisyonundan ziyade reofilik ve pelajik özellik gösteren türlerin populasyon yoğunlukları arasında farklılık olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, baraj alanındaki yan derelerde ve mansap bölgesinde reofilik türlerin baskın olduğu da araştırmada ortaya konmuştur.

Çalışmada işletme öncesi ve işletme sonrası lotik (durgun su sistemi) ve lentik (akıntılı su sistemi) habitatlarda tespit edilen türlerin çeşitliliği de Shannon ve Simpson's çeşitlilik indeksleri ile değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, işletme öncesinde Shannon çeşitlilik indeks değeri 1,33 ve Simpson's çeşitlilik indeksi 0,67 olarak bulunmuştur. İşletme sonrasında ise göl alanında Shannon çeşitlilik indeks değeri 1,53 ve Simpson's çeşitlilik indeksi 0,71 olarak, akarsu sisteminde ise sırasıyla 1,29 ve 0,64 olarak hesaplanmıştır. Çeşitlilik indeksleri değerlendirildiğinde göl alanındaki türlerin ve popülasyon yoğunluklarında artış olduğu saptanmıştır. Bu durumun çalışma alanında tespit edilen türlerin durgun su sistemine iyi uyum sağlamasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Alp, A., Kara, C. ve Büyükçapar, H. M. 1998. Sır Baraj Gölü'nde Yaşayan Tatlısu Balıkları Üzerine Faunistik Bir Araştırma. II. Uluslararası Kızılırmak Fen Bilimleri Kongresi, Kırıkkale.
- Erk'akan, F., Nalbant, T. T. and Özeren, S. C. 2007. Seven New Species of *Barbatula*, Three New Species of *Schistura* and a New Species of *Seminemacheilus* (Ostariophysi: Balitoridae: Nemacheilinae) from Turkey. Journal of Fisheries International, 2 (1): 69-85.
- Erkakan, F. and Özdemir F. 2011. Revision of the Fish Fauna of the Seyhan and Ceyhan River Basins in Turkey. Research Journal of Biological Sciences 6 (1): 1-8.
- Freyhof, J., Özuluğ, M., Kaya, C., Bay-Çelebi E. and Turan, D. 2018. Redescription of *Alburnus kotschy* Steindachner, 1863, with Comments on *Alburnus sellal adanensis* Battalgazi, 1944 (Teleostei: Leuciscidae). Zootaxa, 4382 (3): 573-582.
- Hladik, M., Kubečka, J., Mrkvička, T., Čech, M., Draštik, V., Frouzova, J., Hohausova, E., Matěna, J., Matěnova, V., Kratochvíl, M., Peterka, J., Prchalova, M., and Vašek, M. 2008. Effects of the construction of a reservoir on the fish assemblage in an inflow river. Czech J. Anim. Sci., 53, (12): 537-547.
- Kocataş, A. 1994. Ekoloji (Çevre Biyolojisi). Ege Üniversitesi Yayınları
- Margalef, R. 1958. Information Theory in Ecology. General Systems, 3, 36-71.
- Özdemir, F. 2013. Türkiye'deki *Capoeta* (Teleostei: Cyprinidae) Cinsine Ait Tür ve Alttürlerin Klasik Ve Moleküler Sistematik Yöntemler Kullanılarak Revizyonu (Doktora Tezi).
- Özuluğ, M. & Freyhof, J. 2008. *Capoeta turani* A New Species of Barbel from River Seyhan, Turkey (Teleostei: Cyprinidae). Ichthyol. Explor. Freshwaters, Vol. 19, No.4; 289-296.
- Shannon, C. E. and Weaver, W. 1949. The Mathematical Theory of Communication. University of Illinois Press.
- Simpson, E. H. 1949. Measurement of diversity. Nature, 163, 688.
- Turan, D., Kottelat, M. and Ekmekçi, F. G. 2008. *Capoeta erhani*, A New Species of Cyprinid from Ceyhan River, Turkey (Teleostei: Cyprinidae). Ichthyol. Explor. Freshwaters, Vol. 19, No.3; 263-270
- Turan, D., Yılmaz, B. T. and Kaya, C. 2009. *Squalius kottelati*, a new cyprinid species (Teleostei: Cyprinidae) from Orontes River Turkey. Zootaxa 2270: 53-62.

Uluslararası Uygulamalar Işığında Türkiye’de Milli Park Yönetiminin Değerlendirilmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*

Evaluation of National Park Management in Turkey in the Light of International Practices: A Comparative Analysis

Semih EROĞLU**¹

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Taşınmaz Değerleme Ve Yönetimi Anabilim Dalı-Ankara

Özet: Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki milli park yönetim sistemini uluslararası ortak ilke ve kriterler doğrultusunda analiz edip elde edilen bulgular yardımıyla yeni bir yönetim perspektifi getirmek ve milli park yönetim yaklaşımına katkıda bulunmaktır. Çalışmada öncelikle Türkiye’de milli park yönetiminde nasıl bir metot uygulandığı; tescil, ilan, planlama ile planın uygulaması ve denetiminin nasıl olduğu ortaya konulmaktadır. Çalışma nitel araştırma yöntemleri ile yapılmıştır. Bu kapsamda, diğer ülke milli parklarının yönetim örneklerinin genel çerçevesi ortaya konulmuş, küresel düzeyde önemi gittikçe artan bu alanların yönetim yaklaşımı irdelenmiş ve uluslararası iyi uygulama örneklerine uygun bir koruma tarzına vurgu yapılmıştır. Çalışma neticesinde; Türkiye’de uygulanan milli park yönetim sisteminin çerçevesi belirlenmiş, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere milli park yönetim sistemleri ile karşılaştırılarak sonuç ve önerilere ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Korunan Alanlar, Milli Parklar, Doğa Koruma, Alan Yönetimi

Abstract: The aim of this study is to analyze the national park management system in Turkey in line with international common principles and criteria, to bring a new management perspective with the help of the information obtained and to contribute to the national park management approach. In the study, first of all, what kind of method is applied in national park management in Turkey; registration, announcement, planning, implementation and control of the plan are revealed. The study was conducted with qualitative research methods. In this context, the general framework of the management examples of national parks of other countries has been revealed, the management approach of these areas, which have become increasingly important at the global level, has been examined, and a conservation style in accordance with international good practice examples has been emphasized. As a result of the study; The framework of the national park management system implemented in Turkey was determined, the results were compared with the national park management systems of the United States and England, and conclusions and recommendations were reached.

Keywords: Protected Area, National Parks, Nature Conservation, Land Management

1. Giriş

Korunan alanlar biyolojik çeşitliliğe sahip, koruma yönünden önem arz eden ekosistemler içeren alanlardır. Bu alanlar buldukları bölgeye doğrudan veya dolaylı olarak birçok fayda sağlar. Korunan alanların yönetimi büyük coğrafi alanları içeren taşınmazların yönetimidir. Bu alanlar değişik kategorilere ayrılmaktadır. Bu taşınmazların doğru bir şekilde yönetilmesinin katkıları sadece bulunduğu ülke veya kıta üzerinde olmayıp tüm yer küreye olmaktadır.

* Bu çalışma “Türkiye’de Korunan Alan Yönetim Uygulamalarından Milli Park Yönetim Sisteminin Değerlendirilmesi; Uluslararası Park Yönetimleri İle Karşılaştırmalı Bir İnceleme” konulu yüksek lisans çalışmasından üretilmiştir.

** Yazar İletişim: seroglu2006@gmail.com

Korunan alan kavramı ile ilgili değişik tanımlar bulunmakla birlikte en kabul gören tanım Dünya Doğa Koruma Birliği (IUCN) tanımıdır. IUCN korunan alanları; “Doğayı ekosistem hizmetleri ve kültürel değerlerle birlikte uzun dönemde korumak amacıyla, yasalarla ve diğer etkili araçlarla kurulan, onaylanan ve yönetilen açıkça tanımlanmış coğrafi yerler korunan alanlardır” şeklinde tanımlanmıştır (Dudley, 2008).

Korunan alanlar milli park, tabiat parkı, tabiatı koruma alanı, tabiat anıtı, yaban hayatı geliştirme sahası gibi çeşitli statü veya kategorilere ayrılırlar. Her bir statünün farklı ölçek, özellik ve kaynağının bulunması, farklı yönetim modelleri gerektirmektedir. Bu çalışmada korunan alan kategorilerinden milli parkları incelemektedir.

Korunan alan statülerinden biri olan milli parklar oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü milli parklar korunan alanlar içerisinde bir yandan özellikli kaynak ve değerlere sahip alanlar olarak belirlenirken aynı zamanda insanların yararlanabileceği rekreatif kullanımlara izin veren alanlardır. Bu bağlamda Türkiye’de milli park yönetimi süreci Çizelge 1’de belirtilenlerle sınırlı olmamak üzere aşağıda birçok strateji ve yönetim faaliyetini içermektedir. Dolayısıyla milli parklardakoruma esas iken belli kriterler çerçevesinde kullanıma da olanak tanımaktadır. Böyle bir durum fırsat ve tehditleri bir arada barındırmaktadır. Alanın yoğun kullanım baskısı ile karşı karşıya kalması neticesinde biyoçeşitliliğin zarar görmesi ciddi bir tehdit iken bu alanların etkin yönetimi ile alanların daha iyi korunabilmesi de fırsat olarak çıkmaktadır.

Çizelge 1. Türkiyede Milli Park Yönetiminde Uygulanan Faaliyetler.

Planlama
Koruma
Mevcut doğal kaynak ve değerlerin yönetimi
Biyöçeşitliliğin korunması faaliyetleri
Su kaynakları korunması ve yönetimi faaliyetleri
Yangın önleme ve çıkan yangınlarla mücadele faaliyetleri
Alanın yaban hayatının yönetimi
Avlanma ile ilgili faaliyetler (Kaçak avlanmanın önlenmesi)
Türlerin tespit ve izlenmesi faaliyetleri
Kültürel kaynak ve değerlerin yönetimi
Alandaki arkeolojik yapıların yönetimi
Tarihi yapı ve anıtlar yönetimi
Kültürel peyzajın yönetimi
Ziyaretçi Yönetimi (Turizm Faaliyetleri)
Ziyaretçi yönetiminin planlanması
Konaklama faaliyetleri
Otoparklar
Alandaki Bina ve Tesislerin Yönetimi

Çalışmanın birincil amacı; önemli bir korunan alan kategorisi ve taşınmaz yönetim alanı olan milli park yönetim sisteminin uluslararası ortak ilke ve kriterlerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda gelişmiş ülkelerdeki uygulamalar incelenerek Türkiye’deki milli park yönetim sistemi ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Sonuçlar çerçevesinde milli park yönetim yaklaşımına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın temel problemi; “Milli park alanlarının yönetiminde, yasal ve yönetsel nedenlerden dolayı koruma ve kullanma dengesi sağlanamamaktadır” olarak belirlenmiştir. Bu amaç çerçevesinde çeşitli alt sorular ile çalışma çerçevesi belirlenmiştir. Bu sorular aşağıdaki gibi belirtilebilir:

- Korunan alan olgusu nasıl bir tarihsel gelişim sergilemiştir?
- Uluslararası alanda genel kabul görmüş korunan alan modelleri nelerdir?

- Türkiye’de korunan alanlar nasıl bir tarihsel gelişim sergilemiştir?
 - Türkiye’de korunan alanların yasal alt yapısını hangi kanunlar oluşturmaktadır? Ne tür kategoriler mevcuttur?
 - Türkiye’nin hali hazırda milli park yönetim sistemi nasıl tasarlanmıştır?
 - Milli parkların yönetilmesinde başka ülkelerin yönetim sistemleri/yönetim yapıları ve başarılı sayılan uygulama örneklerinin Türkiye’deki milli park yönetim sisteminin karşılaştırılması sonucu elde edilen potansiyel ve sorunlar nelerdir?
- Bu doğrultuda diğer ülke örnekleri (ABD ve İngiltere) dikkate alınarak karşılaştırmalı incelemeye çalışılmış varılan sonuçlar çerçevesinde öneriler geliştirilmiştir.

2. Dünya’da ve Türkiye’de Korunan Alanların Tarihsel Gelişimi

Korunan alanların oluşmaya başlamasının insanlık tarihi ile başladığını belirten çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Mistik duygular, tabular, ritüeller ve inançlar bazı alanların bozulmadan korunmasını sağlayan önemli bir motivasyon faktörü olmuştur.

Doğaya tapınma Hindistan’da eski bir gelenektir ve bu nedenle ağaçların ruhlarının olduğuna inanılmış ve tanrıların meskeni olarak görülmüşlerdir. Bundan dolayı kutsal sayılan bu bahçeler halen varlığını sürdürmektedir (Swam ve diğerleri, 2003).

Feodal Avrupa’da yaygın olan avcılık geleneği; kraliyete ait av alanlarının korunmasına yeni ormanların geliştirilmesine ve bu alanlarda avlanmaya dair düzenlemeleri içeren yasaların çıkmasını sağlamıştır. Bu durum çok katı önlemlerle avlanma alanlarını korumuştur (Curt, 2013).

Sanayi devrimi insanlık tarihi için yeni bir dönüm noktası olmuştur. Sadece yeni teknolojik araç gereç kullanımını sağlamamış, sanayileşme ile birlikte yaşam ve düşünce biçimi de değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır.

Öncelikle, kutsallık atfedilen alanların korunması, avcılık amacıyla bazı türlerin yoğun olduğu alanların korumaya alınması, peyzaj güzelliği olan yerlerin görseelliğinin korunması gibi amaçlarla yapılan korumalar sanayi devrimi sonrasında doğada oluşan tahribatların olumsuz sonuçlarını görülmesinin etkisi ile biyoçeşitliliğin, ekosistem bütünlüklerinin korunması çabaları başlamıştır.

Belli alanların korunmasına yönelik çabalar bireysel ya da bölgesel düzeyde İkinci Dünya Savaşı’na kadar devam etmiştir. Sistematik bir çaba ile belirlenmiş tanımlar doğrultusunda koruma perspektifi İkinci Dünya Savaşı’nın dan sonra başlamıştır.

20. yüzyılın sonlarına doğru ekosistemlerin kirlilik, aşırı kullanım ya da yerleşim, tarım gibi nedenlerle zarar görmeye başlaması üzerine ekosistem hizmetlerinin belirlenmesi, sınıflandırılması ve ekonomik değerinin hesaplanması için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Tolunay, 2019).

Alanların tümü aynı niteliklerde olmadıklarından özelliklerine göre çeşitli kategorilere zamanla ayrılmışlardır. Her kategori (statü) yönetimi, farklılarından dolayı değişebilmektedir. İlk kategoriler 1933 yılında oluşturulmuştur. 1942 yılında ise kategoriler yeniden düzenlenmiştir. Uluslararası Hayvan Bitki Koruma Konferansı’nda (1933); milli park, mutlak doğa koruma, fauna ve flora, avcılık ve toplayıcılığa yasak alanlar, Batı Yarımküre Doğa Koruma Yaban Hayatı Koruma Sözleşmesi (1942); milli park, ulusal rezerv, doğa anıt, mutlak vahşi yaşam rezervi olarak kategorilere ayırmıştır (Dudley ve Stolton, 2008).

Amerika’daki ilk koruma bölgesi Yosemite (California) bölgesidir ve başkan Lincoln döneminde ayrılan fonlar ile 1864 yılında koruma başlatılmıştır (Lise & Çokçalışkan, 2011).

Dünya Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources-IUCN) korunan alanlarda önemli çalışmalar yapan bir kuruluş olup bu kuruluş yaptığı çalışmalar neticesinde güncel hali ile Çizelge 2’de gösterilen 6 kategoriye korunan alanları ayırmıştır.

Türkiye’deki korunan alanların tarihsel gelişimin ülkemizdeki ormancılık faaliyetleri ile birlikte incelemek gerekmektedir. Doğa koruma alanları bilhassa Milli Park olarak ilan edilen yerlerin önemli bir kısmı orman niteliğindeki alanların statülerinin değişimi ile olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’a kadar ormanların, gelişigüzel yararlanmanın hâkim olduğu “serbest mal” oldukları söylenebilir (Güloğlu, 2010). Osmanlı döneminde 1839 Tanzimat Fermanı ile batılılaşma anlamında girişimler olmuştur. 1839 yılının sonlarına doğru İstanbul’da Ticaret Bakanlığı bünyesinde bir Orman

Müdürlüğü kurulmuş ve 11 ay hizmet vermeye çalıştıktan sonra kapatılmıştır (Gümüş, 2012). Ormancılığın sistematik gelişimi yabancı uzmanların katkısı ile olmuştur. 1856 yılında Fransa'dan iki orman uzmanı gelerek ormanlarının incelenmesi ve işletilmesi, ormanlık eğitiminin örgütlenmesi, ormanlık mevzuatının hazırlanmasında çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ise Alman ve Avusturyalı uzmanların etkileri ve katkıları olmuştur (Özdönmez ve Ekizoğlu, 1993).

Çizelge 2. IUCN Korunan Alan Kategori Sistemi (Dudley, 2008).

Category Ia: Strict nature reserve (Ia-Mutlak Doğal Rezervleri)
Category Ib: Wilderness area (Ib-Yaban Yaşamın Korunması İçin Alanlar)
Category II: National park (II-Milli Parklar)
Category III: Natural monument or feature (III-Doğal Anıtlar III-Doğal Anıtlar)
Category IV: Habitat/species management area (IV- Habitat/Tür Yönetim Alanları)
Category V: Protected landscape/seascape (V- Kara/Deniz Peyzajı Koruma Alanları)
Category VI: Protected area with sustainable use of natural resources (VI-Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile korunan alan)

1858 yılında Arazi Kanunnamesi, yürürlüğe girmiştir. Arazi Kanunnamesi doğrudan ormancılıkla ilgili bir düzenleme değildir. Buna karşın bu düzenlemede ormancılığı ilgilendiren birtakım hükümler söz konusudur (Gümüş, 2018).

1869 yılında “Orman Müdüriyeti Umumiyesi” kurulmuştur. 1870 yılında Orman Nizamnamesi yürürlüğe konulmuştur. Nizamname ile miri ormanlardan geliş güzel faydalanmaya son verilmiş, ormancılığının teknik yöntemlerle idare edilmesine giden süreç başlamış, kullanımlar kontrollü olmasına, ormanların mera olarak kullanma alışkanlığından vazgeçilmeye yönlendirilmiştir (Koç, 2005).

08.02.1937 tarihinde kabul edilen Orman Kanunu 18 Şubat 1937 gün ve 3537 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanmıştır. Bu kanun ile Ormanlar; devlet ormanları, umuma mahsus ormanlar (köy, belediye ve idarei hususiyeler gibi hükmi şahsiyeti haiz âmme müesseselerine aid ormanlar), vakıf ormanlar, hususî ormanlar; şeklinde gruplandırılmıştır. Kanunun 43’üncü maddesi ile muhafaza ormanlarının belirlenme gerekçeleri belirlenmiştir.

Belgrat Ormanı Atatürk’ün imzasını taşıyan bir kararname ile İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesinin denetimine verilmiştir. Muhafaza Ormanı olarak ayrılması ise 02.11.1950 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmıştır. Bu karar 12.12.1950 tarihli 7680 sayılı Resmî Gazete’de ve 12073 sayısı ile yayımlanmıştır (Resmî Gazete, 1950).

Ülkemizde 31.12.2020 tarihi itibariyle farklı kategorilerde 4573 adet ve toplam 7.008.717 (ha) alan büyüklüğüne sahip korunan alan bulunmaktadır. Bu alanların 46 adedi milli park statüsündedir. (TOB, 2020). Buna göre korunan alan oranı ülkemiz alansal büyüklüğünün % 8,94’üne denk gelmektedir.

İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi profesörlerinden Dr. Selahattin İnal'ın "Tabiatı Koruma Karşısında Biz ve Ormancılığımız" adlı 1948 yılında yayınladığı eserinde "Milli Park" kavramı ilk kez kullanılmıştır (Bayer, 1993).

31.08.1956 tarihinden kabul edilen 6831 Sayılı Orman Kanunu 08 Eylül 1956 gün ve 9402 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. 6831 Sayılı Orman Yasası’nda milli park olarak bazı ormanlık alan ayrılması hükme bağlanmıştır. Böylece milli parklar kurulmasının yasal dayanağı oluşmuştur.

Orman Genel Müdürlüğü’nün bünyesinde bulunan 6. Şube (Neşriyat Şubesi) milli park tesisleri görevini üstlenmiş ve şube müdürü M. Zekai Bayer’in öncülüğünde 1958 yılından itibaren milli parklar kurulmaya başlanmıştır (Bayer, 1993).

6831 sayılı Orman Kanununun yürürlüğe girişinden 1981 yılına kadar toplam 16 adet milli park kurulmuştur. İlk kurulan milli park 05.02.1958 tarihinde Yozgat Çamlığı Milli Parkı olmuştur.

11.8.1983 gün ve 18132 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Milli Parklar Kanunu milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanları ile ilgili olarak yeni bir aşama olmuştur. Milli Parklar Kanununun yürürlüğe girişinden sonra toplam 29 adet milli park ilanı yapılmıştır. Bugün itibariyle sayısı 46’ya ulaşmıştır.

3. Materyal ve Yöntem

Çalışma nitel araştırma yöntemleri ile yapılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve belge analizi gibi nitel veri yöntemlerinin kullanıldığı algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39). Öncelikle Milli Parklar ile ilgili yapılan çalışmalara ilişkin literatür taraması yapılmış, düzenleyici politika ve belgeler araştırılmıştır. Daha sonra Türkiye'nin 38 adet milli parkının Uzun Devreli Gelişim Planı, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin milli parklarına ait plan ve dokümanlar incelenmiştir. Çalışmanın birincil verileri milli parklara ait planların doküman analizleri ile elde edilmiştir. Çalışmanın ikincil verilerini ise Türkiye, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri milli parklarına ait düzenleyici politikalar ve mevzuat oluşturmaktadır. Bunun dışında sahalarnın, Uzun Devreli Gelişim planlarına esas olan analitik etüt raporları, plan haritaları, imar planları incelenmiştir.

4. Bulgular

İlk olarak Türkiye'de milli park yönetim sisteminin inceleme sonuçları yer almaktadır. Daha sonra Türkiye, İngiltere (Birleşik Krallık) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin milli park yönetim sistemlerinin karşılaştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1. Türkiye'de milli park yönetim sistemi

Sistemler genellikle alt süreçlerin birleşmesinden oluşurlar. Bütünün doğru olarak anlaşılabilmesi için Türkiye'de milli parkların yönetiminin hangi alt süreçlerden oluştuğunun ortaya konulması önemlidir. Bu amaçla Türkiye'nin milli park yönetim sistemi ile ilgili olarak literatür taramaları, milli park planları, mevcut uygulamalar ve kararlar ile düzenleyici politika ve belgelerin incelenmiş ve halihazırda uygulanan milli park yönetim sürecinin aşağıdaki alt süreçler şeklinde ele alınmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir;

- Kuruluş Süreci(Tespit, Tescil ve İlan İşlemleri)
- Planlama Faaliyetleri
- Koruma ve Geliştirme Faaliyetleri
- İşletme ve İşlettirme Faaliyetleri
- Milli Park Finansmanı (Gelirleri)
- İzleme ve Denetim Süreçleri

Bu şekildeki bölümlenmeye uygun olarak Türkiye'nin milli park yönetim sistemi incelenmiştir.

4.1.1. Kuruluş süreci (tespit, tescil ve ilan)

Bir alanın milli park statüsü alması, tespit, tescil ve ilanı içeren bir dizi iş ve işlemlerin uygulanması ile olmaktadır.

Bir alanın milli park olarak ilan edilebilmesi için öncelikle alanın tespit edilmesi gerekmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü milli park olarak ilan edilecek yeri tespit eder. Tespit sırasında Milli Parklar Yönetmeliği ile belirlenen ilkelere uyulur.

Milli park olarak ilan edilecek yerler için bir rapor hazırlanır. Bu rapor Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına gönderilir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ilan için Cumhurbaşkanına sunar. Tarım ve Orman Bakanlığınca Milli Park olarak tespit edilen yerler, Cumhurbaşkanı kararı ile millî park ilan edilir. Tescil işleminin Resmî Gazete'de ilan edilmesi ile süreç tamamlanır.

Görev ve sorumluluk açısından bakıldığında, bazı alanlarda farklı kurumların görev ve yetkileri olduğu görülmektedir. Çizelge 3'te milli park tespit tescil ve ilanı görselleştirilmiştir.

2011 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı'nın çevre kısmı Bayındırlık Bakanlığı ile birleştirilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur. 2022 yılında ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak yeniden düzenlenmiştir. Orman kısmı için Orman ve Su İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Bu bölümde bir bütün olarak ele alınması gereken bazı konular değişik iki bakanlığa paylaşılmıştır. Yine 2018 yılında yeniden düzenleme yapılmış Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı birleştirilerek Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuştur.

Çizelge 3. Milli Park Tespit, Tescil ve İlan Akış Tablosu.

↓	Ön etüt raporu hazırlanır (Bakanlıkça gönderilmiş taslak form esas alınarak) ve Alanın haritaları temin edilir.
↓	Komisyon oluşturulması (Bölge Müdürlüğü)
	Komisyon sahada gerekli inceleme ve araştırmalar yapar. Komisyon güncel verileri dikkate alarak bir rapor hazırlar.
↓	Komisyonun Hazırladığı Rapor ve haritalar Bölge Müdürüne sunulur.
↓	İlgili kurum ve kuruluşlardan görüş alınması.
↓	Bölge Müdürü onayı ve Olumlu görüş ile birlikte DKMP ye yazılır.
↓	Genel Müdürlükçe Bölge Müdürlüğü ile birlikte alanda inceleme yapılması
↓	Bakanlıklara görüş sorulması
↓	Taslak UDGP’ nin Tarım ve Orman Bakanına sunulması
↓	Bakanlık tarafından Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bak. Tescil için gönderilmesi
↓	Alanın Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından Cumhurbaşkanlığına gönderilmesi
↓	Cumhurbaşkanlığı tarafından Alan tescilinin yapılması ve Resmî Gazetede ilan edilmesi
➤	Resmî gazeteden sonra Mili Parkın bulunduğu yerdeki DKMP Bölge Müdürlüğünce kurulan bir komisyon ilan edilen taşınmazların olduğu sahalar teslim alır.

Değişim zamanla çeşitli ihtiyaçların giderilmesi için organizasyonu yeniden yapılandırmak gerekliliğinden kaynaklanabilir. Ancak çok kısa sürelerde aynı alanda yeniden değişimlerin yapılmış olması yönetsel olarak uygun yapı ve yöntem karar verilemediği şeklinde değerlendirilebilir.

4.1.2. Planlama faaliyetleri

Milli park statüsü verilmiş olan bir alanın bu amaca uygun olarak gelecekteki hedeflerine ulaşabilmesi yapılacak faaliyetler tüm dünyada planlamalarla yapılmaktadır. Alanlar planlarla yönetilmektedir. Planlama bir alanın kuruluş amaç ve hedeflerine ulaşabilmesinin en önemli aracıdır. Bundan dolayı planlamanın sağlıklı yapılması, plan kararlarının doğru uygulanması ve uygulamanın izlenmesi gerekmektedir.

Ülkemizi milli park yönetim sisteminin temel yönetim aracı/ana planı “Uzun Devreli Gelişme Planı”dır. Milli park ilan ve tescilinden sonra ilgili alanın planlaması başlar. Uzun Devreli Gelişme Planı bir milli park sahasında yapılacak tüm alt planlar, projeler ve uygulamalar için üst ölçekte çerçeve sunan bir plandır. Bu plan ile alanın koruma bölgeleri belirlenir. Bu bölgeler içerisinde yapılabilecek faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sınırları belirlenir. Yine milli parkın arazilerinin nasıl kullanılacağına dair kullanım kararları bu plan ile hükme bağlanır. Planın yapım süreci Çizelge 4’de özetlenmiştir.

Milli park uzun devreli gelişme planında iskân ve yapılaşmaya konu olan yerler için, mahalli gelişme planı karakterindeki, imar mevzuatına uygun “imar uygulama planları” hazırlanır.

Uzun devreli gelişme planı, mahalli gelişme planı ve yatırım projelerine uygun olarak “uygulama projeleri” yapılır.

Bu tür planlamaları ilgili idare kendisi yapabildiği gibi yaptırabilmektedir.

Çizelge 4. Uzun Devreli Gelişme Planı Yapımı Özet Tablo.

↓	Plan hizmet alımı şeklinde yapılabilir. Bu durumda ihale üzerinde kalan firma hazırlar ve hazırlanan olan Genel Müdürlüğe sunulur.
↓	Planı Kurum kendisi yaparsa- Altlık haritaların temin eder (kadaströ, fizik, amenajman)
↓	OGM, Kültür ve Turizm Bak, DSİ, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bak. vb. kurumlarından görüş alınması
↓	Plan yapılırken ilgili alanda yaşayan vatandaşlarla fikir alışverişi yapılması.
↓	Bakan oluruna sunulması (Onaylanması)

Bu planlara uygun olarak, alanda vaziyet planı, peyzaj projesi ve mimari projeler hazırlanarak ziyaretçi merkezleri, yönetim binaları, müzeler, günübirlik kullanım alanları, eğitim merkezleri, giriş kontrol kapıları, tanıtım merkezi, kamp yerleri (çadır, karavan, bungalov), kuş gözlem üniteleri, yağmur barınakları, manzara seyir terasları yapılabilmektedir.

Planlamalar ile ilgili detaylı araştırma ve incelemeler neticesine bir bakanlığın taşra teşkilatında başlayan sürecin bazen diğer bir bakanlığın merkez birimine giderken, tekrar başka bir bakanlığın taşra biriminden başladığı görülmektedir. Sürecin tasarımı iş ve işlemlerin daha fazla zaman ve kaynak kullanımına neden olduğundan tasarımsal olarak problemlilik olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Çizelge 5'te gösterdiğimiz bir alanın imar planı hazırlık süreci özetinden görülebileceği gibi düzenli bir süreç şeklinde olmayıp farklı kurumların karar alma sürecinde yetkili olduğu bir süreçtir.

Çizelge 5. İmar Planı Yapımı.

↓	Öncelikle sahaya özgü imar planı türünün belirlenir. Jeolojik etüt raporunun yapılması
↓	İlgili kurum kuruluşlardan görüş alınır.
↓	İmar planının ilgili birimce hazırlanması veya hizmet alımı suretiyle hazırlattırılması
↓	Planın Bölge Müdürlüğüne incelenmesi ve ardından DKMP'ye gönderilmesi,
↓	DKMP tarafından Planların İncelenmesi,
↓	DKMP uygun görülen planların onaylanmak üzere bölge müdürlüğü kanalıyla Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İl Müdürlüğüne gönderilmesi
↓	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca Onaylanan planın genel müdürlük/bölge müdürlüğü ve il şube müdürlüğüne gönderilmesi
↓	Uygun görüş verilen imar planı ile onaylanan planlar arasında farklılığın incelenmesi varsa süresinde itiraz edilmesi

4.1.3. Koruma ve geliştirme faaliyetleri

Milli park koruma ve geliştirme faaliyetleri milli park uzun devreli gelişme planı ve plan kararlarına göre yapılır. Bu amaçla öncelikle milli parkın kaynak ve değerlerinin korunup gelecek nesillere devrinin sağlanması amaçlanır.

Kaynak ve değerlerin korunması belirlenmiş olan hükümler doğrultusunda;

- Varsa amenajman planlarının uygulanması,
- Ziyaretçi yönetim planlarının uygulanması,
- Saha özelindeki suçların işlenmesini önlenmesi ve işlenmiş suçların takibi,
- İdari ceza işlemlerinin yapılması,

- Sahanın kaynak ve değerlerinin izlenmesi,
- Sahanın biyoçeşitliliğinin devamlılığına yönelik özel önlemlerin alınması,
- Yapılaşma varsa imar planlarına uygun olmasının sağlanması,
- İzin veya irtifak işlemlerinin takibi ve usule uygun yapılması, gibi bunlarla sınırlı olmayan birçok faaliyeti içermektedir.

4.1.4. İşletme ve işletme faaliyetleri

Milli park ilan edilen yerlerde esas olan korumadır. Ancak milli parklar sınırlı da olsa kullanıma da açık alanlardır. Alana özgü olmakla birlikte bu alanlarda çeşitli tesisler örneğin, lokantalar, kır kahveleri, konaklama üniteleri vb. gibi olabilmektedir.

Ayrıca milli park girişleri ülkemizde belli usul ve esaslar çerçevesinde ücretlendirilir..

Milli parklarda yer alan tesisler üç farklı şekilde işletilmektedir. Bunlardan birincisi ilgili idarenin kendi araç gereç ve personeli ile alandaki tesisleri işletmesidir. Bazı durumlarda ise ilgili idare bunları kendisi işletmek yerine müstecirler aracılığı ile işlettirir. Bu durumlarda 2886 sayılı Devlet İhale Kanununun hükümlerine göre ihale yapılır neticede ihaleyi alan kişi ile bu yerleri işletme yetkisi veren bir sözleşme imzalanır. Müstecir işletirken idare ise sözleşme hükümlerine göre işletilip işletilmediğini periyodik olarak kontrol eder. Bazı alanlarda ise protokollerle bu işletme işlerinin ilgili yerlerin mahalli idarelerin verildiğini görmekteyiz. Bu durumda belediyeler ile idare bir protokol yaparak bu alanın işletilmesini bir veya birkaç faaliyetinin (örneğin kapı girişleri, temizlik faaliyetleri vb.) ilgili belediye yapmaktadır.

İşletme ve İşletme faaliyetleri;

- İlgili idarenin kendi araç gereç ve personeli ile alandaki tesislerin işletilmesi
- İhale ile özel sektöre verilip bu firmalara işlettirilmesi
- Mahalli kamu kuruluşlarına (belediye, kaymakamlık vb.) protokolle işlettirilmesi, şeklinde hali hazırdaki uygulamaları ayırabiliriz.

4.1.5. Milli park finansmanı (Gelirleri)

Milli parkların bağlı olduğu Tarım ve Orman Bakanlığı 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na ekli I sayılı Cetvel’de yer alan genel bütçeli idarelerden olup, faaliyetlerini merkezi yönetim bütçe kanunlarıyla verilen ödeneklerle gerçekleştirmektedir. Ayrıca milli parklardan yararlanma her yıl yayımlanan bir ücret tarifesine göre yapılmaktadır. Bu gelirler döner sermayeler aracılığıyla toplanmakta ve mahallinde harcanabilmektedir. Alanların gelirleri;

- Alanda bulunan yapı veya tesislerin kiraya verilmesi suretiyle elde edilen gelirler,
- Giriş ücretleri,
- Alanda gerçekleştirilen bazı faaliyetlerden alınan ücretler (profesyonel foto gibi.),
- Alanda verilen izin ve irtifaklar nedeniyle elde edilen gelirler,
- Merkezi yönetim bütçesinden gelen ödenekler, Şeklinde alanın gelirleri bölümlendirilebilir.

4.1.6. İzleme ve denetim faaliyetleri

Ülkemizde milli parklar merkezi yönetim kapsamındadır. Dış denetimi 6085 sayılı Sayıştay Kanunu kapsamında Sayıştay Denetçilerince yapılmaktadır. Çalışma sırasında yapılan yalnızca milli park denetimini içeren bir Sayıştay Denetim Raporuna rastlanılmamıştır.

Yine alanlar ilgili Bakanlığın Teftiş Başkanlığı ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesine faaliyet gösteren İç Denetim Başkanlığınca da denetlenebilmektedir.

Bu alanlar ayrıca hiyerarşik amirlerin denetimi olarak da ifade edilen yönetimin kendi hiyerarşisi içerisinde de denetlenmektedir.

Bunun dışında Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN), Küresel Çevre Fonu (GEF), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) gibi uluslararası organizasyonlar tarafından dünyanın çeşitli ülkelerindeki korunan alanların izlenmesinde kullanılan Korunan Alanlarda Yönetim Etkinliğini İzleme Aracının (METT-METT-Management Effectiveness Tracking Tool) ile de alanların değerlendirildiği tespit edilmiştir.

4.2. Türkiye, ABD ve İngiltere milli parklarının yönetim sistemlerinin karşılaştırılması

Diğer ülkelerin milli park yönetim sistemi ile ülkemizin milli park yönetim sisteminin karşılaştırmalı analizi yönetim sistemleri ve koruma politikaları oluşturmak için önemli sonuçlar çıkarmaya, uygulanabilir öneriler geliştirmeye katkı sağlayabilir. Yine diğer ülkelerde farklı olarak uygulanan ve başarılı olan yönetim tekniklerini tatbik ederek milli park yönetimde daha verimli yaklaşım sergilenebilir. Bu karşılaştırmada Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere'deki (Birleşik Krallık) milli park yönetimleri karşılaştırılmıştır. Öncelikle ana başlıklar altında genel bir karşılaştırma yapılarak Çizelge 6'da özetlenmiştir.

Çizelge 6. Özet Karşılaştırma Tablosu.

Karşılaştırma	Türkiye	ABD	İngiltere
İlk Milli Park İlanı	Yozgat Çamlığı Milli Parkı-1958	Yellowstone Milli Parkı-1872	Peak District-1951
Milli Park Sayısı	45	63	15
Milli Park Alanı Km	9075 km ²	211.000 km ²	16,267 km ²
Arazi Mülkiyeti	Kamu	Kamu	Genellikle Özel Mülk ve Bir kısmı National Turst gibi koruma kuruluşlarına ait
Kuruluş Dayanak	Yasa	Yasa	Yasa
Giriş Ücreti	Ücretli	Ücretli	Ücretsiz
Yönetimi	Tarım ve Orman Bakanlığı-Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü	İçişleri Bakanlığı-Milli Park Servisi	Dışişleri Bakanlığı-Her Parkın Bağımsız Park Otoritesi
Yönetim Modeli	Merkezi bir teşkilat olup Genel Müdürlüğü düzeyinde merkez ve bölge müdürlükleri düzeyinde taşra örgütlemesi şeklindedir. Kanunda bu genel müdürlüğe milli park, tabiat parkı, tabiatı koruma alanı ve tabiat anıtlarının görev ve sorumluluğu verilmiştir.	İçişleri Bakanlığına bağlı bir büro olup merkez ve bölgeler şeklinde teşkilatlanmıştır. Genel müdürü Başkanının önerisi senato kararı ile seçilir. Toplam 423 birimin yönetiminden sorumludur. Bu birimlerin 63 adedi milli parktır.	Her Milli Park, merkezi hükümet tarafından finanse edilen bağımsız Ulusal Park Otoritesi tarafından yönetilir. Milli Parklar dahilindeki arazi kullanımı ve ekonomik kalkınma, ilgili Milli Parklar Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır.
Bölgeleme	Mutlak Koruma bölgesi, hassas koruma bölgesi, sürdürülebilir kullanım bölgesi, kontrollü kullanım bölgesi	Doğal bölge, Tarihsel bölge, Park gelişme bölgesi, Özel kullanım bölgesi	Doğal bölge, Kırsal bölge ve yerleşim bölgesi
Toplam Ziyaretçi Sayısı	25.597.873	237.000.000	110.000.000
Bütçe	Genel Bütçe Döner Sermaye Bütçesi	Federal Bütçe (%88) Ziyaretçi Gelirleri Bağışlar	Merkezi Bütçe Hibeleri Diğer gelirler
Personel	4.185	20000	Her Milli Park yetkilisi, 50 ila 200 arasında ücretli personel istihdam etmektedir.

4.2.1. Kuruluş yönünden değerlendirme

Türkiye'de milli parkların yasal dayanağı 1983 yılında çıkarılan 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunudur. Normlar hiyerarşisi içinde uygun bir normla düzenlenmiştir. Buna göre bir alanın milli park olarak ilan

edilebilmesi için gerekli tespitleri Tarım ve Orman Bakanlığı yapmakta ve ilanı Cumhurbaşkanı kararı ile olmaktadır. Milli Park olarak ayrılacak yerlerin özellikleri Milli Parklar Yönetmeliği ile belirlenmiştir.

ABD’de ormanlar Tarım Bakanlığına bağlı iken milli park yönetimi İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Ormanlar için 1905 yılında ABD Orman Servisi kurulmuş ormanların yönetimi İçişleri Bakanlığında Tarım Bakanlığına devredilmiştir.

ABD’de milli parklar ancak Kongre kararıyla kurulabilir. Anıtlar ise Başkan kararı ile kurulur. Başkan onayı sonrası senatodan geçmesi gerekmektedir.

İngiltere’deki ulusal parklar, 1949 Ulusal Parklar ve Kırsal Alana Erişim Yasası ve bu yasada değişiklik yapan 1995 Çevre Yasası uyarınca Dışişleri Bakanı’nın onayına tabi olarak Natural England tarafından belirlenir. Natural England, Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından desteklenen, bakanlığa bağlı olmayan bir kamu kurumudur. 2006 yılında yasa ile kurulmuştur.

4.2.2. Organizasyon yapısının değerlendirmesi

Türkiye’nin milli parklarının yönetimi öncelikle Orman Genel Müdürlüğü bünyesinde bir şube vasıtasıyla (1956) yürütülmüştür. Yıllar içerisinde milli park iş ve işlemleri ile görevli birimler değişmiştir. Çalışmanın yapıldığı tarihte Tarım ve Orman Bakanlığının bir genel müdürlüğü şeklinde faaliyet göstermektedir. Genel müdürlük bir merkez teşkilatı ve bölge müdürlüğü şeklinde teşkilatlanmış taşra teşkilatı şeklinde organize olmuştur. Toplam 15 bölge müdürlüğü bulunmaktadır. Genel müdür Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Doğrudan Tarım ve Orman Bakanına bağlı olarak çalışır. Bu genel müdürlüğe milli park, tabiat parkı, tabiatı koruma alanı ve tabiat anıtlarının görev ve sorumluluğu verilmiştir. Ülkemizde halen 46 adet milli park bulunmaktadır. Genel müdürlüğün taşra yapılanması bölge müdürlükleri şeklinde yapılmıştır. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü 7 başkanlık 40 çalışma grubu şeklinde yapılandırılmıştır. Genel Müdürlük bünyesindeki daireleri Yönetim Hizmetleri Dairesi, Milli Parklar Dairesi, Doğa Koruma Dairesi, Hassas Alanlar Dairesi, Yaban Hayatı Dairesi, Av Yönetimi Dairesi ve Biyoçeşitlilik Dairesi şeklindedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde bu tür alanların yönetimi için Milli Park Servisi adıyla bir birim kurulmuştur. Bu birim İçişleri Bakanlığına bağlı bir büro olup merkez ve bölgeler şeklinde teşkilatlanmıştır. Genel müdürü Başkanın önerisi Senato kararı ile seçilir. Toplam 423 birimin yönetiminden sorumludur. Bu birimlerin 63 adedi milli parktır. Böylece korunana alanların tümü bir organizasyonun görev ve yetkisine verilmiştir. Milli Park Servisinin yönetiminde bulunan alanlar Çizelge 7’de yer almaktadır;

Çizelge 7. ABD Milli Park Servisi Alanları (National Park Service, 2021).

Alanın Adı	Adedi
Ulusal Savaş Alanları	11
Ulusal Savaş Alanları Parkları	4
Ulusal Savaş Alanı Siteleri	1
Ulusal Askeri Parklar	9
Ulusal Tarihi Parklar	61
Ulusal Tarihi Yerler	74
Uluslararası Tarihi Yerler	1
Ulusal Göl Kıyıları	3
Ulusal Hatıralar (Memorials)	31
Ulusal Anıtlar (Monuments)	84
Milli Parklar	63
Ulusal Yürüyüş Yolları	4
Ulusal Koruma Alanları	19
Ulusal Rezervler	2
Ulusal Rekresasyon Alanları	18
Ulusal Nehirler	4
Doğal Nehir ve Nehir Yolları	10
Manzaralar Parkurlar	3
Ulusal Deniz Kıyıları	10
Diğerleri	11

İngiltere (Birleşik Krallık) de her milli park, milli park için kurulmuş park otoritesi tarafından yönetilir. Bu otorite milli park alanı içerisindeki yetkili makamdır. Bu yönü ile Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nden oldukça farklılaşmaktadır.

İngiltere'nin milli parkları aslında IUCN'nin milli parklar kategorisine girmezler. Bu alanlar IUNC Çizelge 2'de yer alan Category V: Protected landscape/seascape (korunan peyzajlar) kategorisinde (korunan peyzajlar) kategorisinde değerlendirilmektedir (The Countryside Agency, 2005).

Organizasyonel yönden bakıldığında ABD'deki milli park yönetiminin daha merkezi bir şekilde yönetildiği, İngiltere'de ise yerelden yönetimin benimsendiği, Türkiye'de de merkezi yönetimin bir Bakanlığının altında bir genel müdürlük olarak organize olduğu ve bu faaliyetlerin yönetildiği görülmektedir.

Türkiye'deki mevcut milli park organizasyonunda mahalli idarelerin yönetsel olarak bir rolü bulunmamaktadır. Esasen bu önemli bir eksiklik olarak da değerlendirilebilir. Yine yöre halkının da yönetimde yeri bulunmamaktadır. Alınan kararlar merkezi olarak alınmaktadır. Paydaş fikirlerinin alınması uygulamaya geçirilmesi inisiyatif bırakılmış gibi görünmektedir. Oysa bu durumunun önceden çerçevesinin belirlenmesi alanların daha iyi yönetimine katkı sağlayacaktır. İngiltere'de yerel milli park yönetiminde aktif olarak yer almaktadır.

Türkiye'deki milli parkların çok azı müdürlük olarak yönetilmektedir. Diğer milli parkların müdürlük statüsü bulunmamaktadır. Yine müdürlük şeklinde konumlandırılan milli parklarda müdürü yardımcısı şeklinde bir ara yönetim kademesinin de bulunmadığı tespit edilmiştir.

4.2.3. Planlama yönünden değerlendirilmesi

Plan bir alanın yönetiminin en önemli aracıdır. İngiltere, ABD ve Türkiye'nin milli parklar planlamasına baktığımızda;

İngiltere (Birleşik Krallık) her milli parkın bir yönetim planı vardır. Bu plan milli parkların yönetimi için en önemli belgedir. Milli Parkın yönetimi için ortak hedeflere ulaşmak için bir dizi kuruluşun birlikte nasıl çalışacağını belirler. İngiltere (Birleşik Krallık) milli park planları kanun gereğince 5 yılda bir zorunlu olarak yeniden gözden geçirilip revize edilmektedir. Milli park otoriteleri milli park olarak belirlenen alanların (özel mülk dahil) planlama yetkilisidir. 1995 Çevre Yasası'nın 66(1) Bölümü uyarınca, milli park otoritesi milli park yönetim planını onaylar.

Çevre, Gıda ve Köy İşleri Departmanı DEFRA (Department for Environment, Food and Rural Affairs) 2002 yılında "İngiliz Ulusal Park Yetkililerinin Gözden Geçirilmesi" adıyla bir çalışma yayımlamıştır. Bu çalışmada; alanların planlanmasında diğer paydaşlarla olan iş birliğinin önemi vurgulanmıştır. (DEFRA, 2002). Ayrıca aynı kaynak, bu alanların yönetiminde çevresel, ekonomik ve sosyal dengeye de dikkat çekmiştir.

İngiltere'de milli parkların planları için Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından desteklenen, bakanlığa bağlı olmayan bir kamu kurumu olan Natural England tarafından bir rehber hazırlanmıştır (The Countryside Agency, 2005).

Milli park planları hazırlanırken ulusal, bölgesel, yerel gibi diğer üst veya alt plan ve politikalar dikkate alınmaktadır milli park planlamasına yönelik olarak, mevcut düzenlemelere de bakarak, tüm milli park yönetimlerinin uymasını gerekli kılan sistematik bir sürecin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Amerika Birleşik Devletleri'nde milli park planlarının hazırlanmasında Milli Park Servisi, park kaynaklarının yönetimine ve ziyaretçi kullanımı ve faaliyetlerine rehberlik etmeye yardımcı olmak için çeşitli planlama ve çevre belgeleri hazırlar. Ulusal ofisteki Park Planlama ve Özel Çalışmalar Bölümü, park planlaması için genel yönlendirme sağlar. Plan üretiminden ve parklara teknik yardımdan sorumlu yedi bölge planlama ofisi ile yakın iş birliği içinde çalışır.

Milli Park Servisine ait bir "Milli Park Hizmet Sistemi Planı" bulunmaktadır. Bu plan düzenleyeceği kurallara, yasalara, ulusal park misyonuna, her seviyedeki Ulusal Park Servisi çalışanlarının fikirlerine ve Milli Park Sistemi Danışma Kurulu'nun tavsiyelerine dayanarak hazırlanmaktadır.

Milli Park Hizmet Sistemi Planı Plan, milli park sistemi için bir vizyon ortaya koyar, sistemdeki doğal ve kültürel temalarla ilgili boşlukları tanımlar ve yeni park birimlerinin değerlendirilmesi ve incelenmesi için öneriler sunar (Nationalparks, 2017).

ABD’deki bir Milli Park planlama portföyünün önemli bir belgesi her park için zorunlu olan “Kuruluş Belgesi”dir. Bu belge ile park hakkında bazı temel sorular cevaplanmış olur.

Her bir Milli Park bir “Genel Yönetim Planı” geliştirmek zorundadır. Genel Yönetim Planında; milli parkın amacı, parkın kaynakların korunması ve ziyaretçi kullanımı gibi hususlar yer alır.

Her milli park “Stratejik Plan” hazırlamaktadır. Bu plan ile 5 yıllık olarak stratejik önceliklerini belirlemektedir. Bu öncelikler genel yönetim planına uygun olarak yapılmaktadır. Neredeyiz, yakın gelecekte nerede olmak istiyoruz, yapmamız gereken şeyler şeklinde stratejiler belirlenmektedir.

Her parkın kaynaklarının genel durumunu ve eğilimlerini değerlendirmek için “Durum Raporu” hazırlanmaktadır. Bu rapor ile; ziyaretçilere ve Amerikan halkına, bir parkın öncelikli kaynakları durumundaki durum ve eğilimin bir anlık görüntüsünü verilmekte, park yönetim faaliyetlerini ve başarıları ifade edilmekte, planlama yapanları bilgilendirmeye yardımcı olmak için parkın karşılaştığı temel sorunları ve zorlukları ifade edilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde genel olarak tüm korunan alanları kapsayan sistematik olarak planlamanın nasıl yapılacağına ve planların uygulanmasına yönelik bir yapı kurulmuştur. Planlama sadece bir doküman üretimi olarak algılanmamaktadır. Bu planın uygulaması ve izlemesi için önemli mekanizmalar kurgulanmıştır.

4.2.4. Turizm (ziyaretçi yönetimi) yönünden değerlendirilmesi

Milli parklara yapılan ziyaretlerin yani turizmin önemli ekonomik etkileri bulunur. Bu sadece milli parka etki etmez aynı zamanda milli parkın olduğu yöreleri de etkiler. Yine turizm birçok sektörün aynı anda faydalandığı bir alandır. Ulaştırmadan, konaklamaya, yiyecek ve içecek hizmetlerine kadar pek çok sektörlere katkıda bulunmaktadır.

ABD Milli Park Servisinin merkezi bir turizm programı bulunmaktadır. Yine ABD’de Milli Park Servisi bünyesinde merkezi bir turizm ofisi bulunur. Yine ABD milli park servisi milli park ziyaretçi harcamalarının etkilerini her yıl raporlar.

İngiltere milli parkları sürdürülebilir turizm ilkesi çerçevesinde ziyaretçi ve turizm politikası belirlemiştir. Milli park otoriterleri milli parklar için belirlenmiş olan sürdürülebilir turizm ilkelerini izlemektedirler. Bu ilkeler milli parkların yasal amaçlarına katkıda bulunacak şekilde bir ziyaretçi planlamasını gerekli kılmaktadır. İngiltere milli parkları aynı zamanda insanların yaşadığı alanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla yapılan planlamalar sadece milli parka özgü olmayı yöre yaşantısını da dikkate alınmaktadır.

Türkiye’deki milli park ziyaretçi yönetim politikası incelendiğinde ise, bütüncül bir politika olmadığını söylemek mümkündür. Milli parkların kendi özelliklerinde birer ziyaretçi yönetimi planları bulunmaktadır. Ancak bu planlar daha çok alanın taşıma kapasitesinin kullanımını sağlanmasına yönelik olduğu görülür. Ekoturizm planlarında milli parklar da dikkate alınmaktadır. Ancak ekonomik etkilerinin değerlendirildiğine dair bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yine bütüncül bir şekilde milli parklardaki ziyaretçi yönetimine dair bir program da bulunmamaktadır.

Bütüncül bir politika ile alanların kaynak ve değerlerini değerlerinin korunması ve geliştirilmesine katkı sağlayacak yine alanın bulunduğu yöre halkının ekonomik gelişimine ve sosyal kültürel değerlerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacak yurt dışı örneklerine benzer bir sürdürülebilir ziyaretçi yönetimine ihtiyaç bulunmaktadır. Aynı zamanda yurt dışı örneklerinde olduğu gibi alanların ziyaretçilerinin de eğitilmesi bilinçlendirilmesine yönelik programlara da ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tür çabalar olduğu çalışma sırasında gözlemlenmiş ise çabaların sistematik bir bütünlüğe ihtiyaç olduğu değerlendirilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çeşitli koruma statüleri mevcuttur. Bu çalışma, koruma statüleri arasında sadece milli parklara odaklanmıştır. Öncelikle Türkiye’nin Milli Park Yönetim Sistemi incelenmiş bu bağlamda çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Daha sonra elde edilen bu yönetim sistemi bilgisi İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri Milli Park Yönetim Sistemleri ile karşılaştırılmıştır. Varılan sonuçlar ve öneriler aşağıda ara başlıklar halinde verilmiştir.

Türkiye milli park yönetim sisteminin inceleme sonuçları

Türkiye’de korunan alanlarda görevli ve sorumlu birden fazla merkezi yönetim birimi bulunmaktadır. Bu yapı, korunan alanların bir bütün olarak değil, değişik parçalar halinde yönetimine neden olmaktadır. Bu alanları düzenleyen dağınık bir mevzuat bulunmaktadır. Bu dağınıklık görev yetki ve statü çatışma ve çakışmalarına neden olmaktadır.

Korunan alan statülerinden biri olan milli park yönetiminde bile uygulamada farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Az sayıda milli park müdürlük şeklinde yönetilmektedir. Diğer milli parklar daha alt yönetim kademesine bağlı olarak konumlandırılmıştır.

Türkiye’nin milli parklarının ziyaretçi sayıları incelendiğinde ziyaretçi sayısının önemli bir kısmının az sayıdaki belli milli parklara yoğunlaştığı görülmektedir. Dengeli bir dağılım olmadığı bazı alanların yoğun kullanım ile karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır.

Milli Parkların planlanmasının nasıl yapılacağına dair bir yönetmeliğin/rehberin bulunmadığı, bu konuda bir anlayış ve uygulama birliğinin sağlanması için bir planlama yönetmeliğine/rehberine ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır.

Milli parklarda planlamanın uzun devreli gelişme planı şeklinde yapıldığı ancak bu planların periyodik olarak gözden geçirilip revize edilmediğı, revizyonların ortaya çıkan ihtiyaçlar veya taleplere göre yapılabildiğı dinamik bir planlama yaklaşımına ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Örneğin üst politika belgeleri ile bu planların uyumunu ortaya konulamamaktadır. Üst planlar daha dinamik iken (Kalkınma planı, Stratejik Planlar gibi) ve periyodik olarak gelişmeler doğrultusunda güncellenir iken milli park planlarının bu üst planlarla birlikte ele alınmadığı anlaşılmaktadır.

Milli park alanında başka koruma statülerinin olup olmadığı yani aynı alandaki statü çakışmaları araştırılmış ve sonuçları analiz edilmiştir. Örneğin; 21 adet milli parkın aynı zamanda doğal sit alanı ile aynı alanı paylaştığı, doğal sit alanlarının başka bir kurum olan Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının görev ve sorumluluğunda olduğu, yine 13 adet milli park sahasının aynı zamanda arkeolojik sit özelliğı taşıdığı görülmüştür. Bu tür aynı alanda oluşan statü çakışmaları; çoğu kez alanların yönetiminde süreçlerin karmaşıklığına ve alanlarda kurumlar arası farklı uygulamalardan doğan çatışmalara neden olduğu, çok statülü alanlarda genel olarak sorumluluk alınmadığından alanların iyi yönetilemeyebileceğı değerlendirilmektedir.

Milli park alanlarında yapılaşmalarda; son yıllarda bir düzen ve birlikteliğın başladığını ifade etmek mümkün ise de alanların yapılaşmasında merkezi bir politikaya rastlanmamaktadır. Her alan, kendi UDGP sine göre belirlenmiştir. Bu konuda da bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir.

Milli parkların alansal büyüklüklerinin incelenerek analiz edilmesi sonucunda; alansal olarak en büyük ilk 10 milli parkın alan toplamının 552.306 hektar olduğu bunun tüm milli parkların % 60,7 lik kısmına denk geldiğı görülmektedir. En çok milli park olan il Antalya ilidir. Bu ilin sınırları içerisinde 5 adet milli park bulunmaktadır.

Milli parklardan elde edilen gelirler mevcut gelirler ile ilgili sahalarn yönetilmesinin (personel, araç gereç vb.) mümkün olmadığı görülmektedir. Zaten milli park sahalarn gelir getirme amaçlı olarak ilan edilmemektedir. Bu sahalarn merkezi bütçeden gelen gelirler olmadan kendi gelirleri ile işletilmelerinin imkân dahilinde olmadığı sonucuna varılmıştır.

Amerika ve İngiltere milli parkları ile yapılan karşılaştırma sonuçları

Amerika ve İngiltere Milli Parkları ile yapılan karşılaştırma neticesinde ise; ABD’de milli parkların da dahil olduğu korunan alan statülerinin tek bir birimin yani Milli Park Servisinin görev ve sorumluluğuna verildiğı görülmektedir. İngiltere (Birleşik Krallık) ise her milli parkın kendi milli park yönetim otoritesi bulunmaktadır. Ülkemizde ise korunan alan statüleri çeşitli birimlerin görev ve sorumluluğuna altındadır.

Karşılaştırmalı olarak incelediğimiz uluslararası modellerde genel olarak korunan alanların yine milli parkların iklim değişikliğine etkisinin neredeyse tüm milli parklar üzerinde ve genel olarak değerlendirildiğı anlaşılmıştır. Ancak ülkemizde böyle bir sistemli çalışmaya rastlanmamıştır. Günümüzde korunan alanların önemli bir fonksiyonu iklim değişikliği ve küresel ısınma ile mücadeledeki etkisinin sistematik bir şekilde çalışılması ve raporlanmasının gerektiğı sonucuna varılmıştır.

ABD’de Milli Park Direktörü Senato tarafından atanmaktadır. İngiltere’de ise merkezi hükümet tarafından da finanse edilen her milli parkın bünyesinde kurulan milli park otoritesi milli parkları yönetmektedir.

İngiltere’de milli parklar olarak belirlenen alanların büyük bir kısmı özel mülktür. Milli park otoritesi özel mülk olan alanlarında arazi kullanım kuralları ve bu alanlardaki ekonomik aktivitelerin belirlenmesinden yetkili ve sorumludur. Örneğin herhangi bir bina yapımı ya da buna benzer bir girişimde milli park otoritesinin izni gerekmektedir. Ülkemizde ise milli parkların yönetim ve sorumluluğu sadece merkezi yönetime verilmiştir. Karşılaştırmalı inceleme neticesinde ülkemizde milli park yönetiminde mahalli idareler ve sosyal toplum kuruluşlarının katkılarının artırılmasının, yine merkezi olarak milli park genel müdürünün yürütmeden bağımsız olarak meclis tarafından belli bir süre ile atanmasının etkin bir milli park yönetim modeline katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

İncelediğimiz iyi uygulama olarak değerlendirilebilecek ülke modellerinde milli park planlamalarının sistematik bir şekilde yapıldığı, bu konuda her iki ülke de ayrıntılı rehberlerin olduğu, yine tüm milli park planlarının konsolide olarak ele alınarak değerlendirildiği, bir milli park planının ülkedeki diğer üst politika belgeleri ile uyumlu olmasına dikkat edildiği sonucuna varılmıştır. Mesela ABD’de sadece planlamaları yapmak üzere merkezi bir planlama birimi bulunmaktadır. Ancak ülkemizde her milli park planının ayrı olarak yapıldığı, merkezi bir planlama mevcut olmadığı, planların üst politika belgeleri ile bağlantısının nasıl kurulduğunun tam olarak belirlenmediği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışma kapsamında yapılan en önemli tespitlerden biri olarak; planların dinamik yapılar olarak ele alınıp düzenli bir şekilde yenilenmediği sonucuna varılmıştır. Ülkemizde planlar revize edilmiştir ancak bu revizyonlar sistematik bir sürecin parçası olarak yapılmamaktadır. Revizyonlar belirli ve düzenli aralıklarla değil makam ya da idare tarafından görülen lüzum üzerine yapılmaktadır. Oysa diğer ülkelerde her plan mutlaka ön görülen sürenin bitiminden önce çok geniş katılımlı olarak ele alınmakta ve yeniden 5 yıllık olarak yürürlüğe konulmaktadır. Nitelikli bir planlamanın, alanların koruma amacına hizmet edeceği dikkate alınarak planlamanın yeniden tasarlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Ziyaretçi yönetimi (Turizm) yönünden karşılaştırıldığında; diğer ülkelerde milli parkların turizm programlarının ve turizm etkilerinin belirlenmesine yönelik her yıl yapılan çalışmaların olduğu bunun kamuoyu ile paylaşıldığı tespit edilmiştir. Örneğin ABD’de milli park servisinin bir turizm ofisi bulunmaktadır. Yine her yıl ziyaretçi harcamalarının ekonomik etkileri raporlanmaktadır. Yine İngiltere’de sürdürülebilir turizm ilkesi uygulanmakta tüm milli park otoriteleri bu ilkelere uymak zorundadır. Ülkemizde ise sistematik bir tasarıma rastlanmamıştır. Bu doğrultuda bir çalışma yapılmasının faydalı olacağı öngörülmektedir.

Personel yapısı yönünden bakıldığında ABD’deki milli parklarda çok çeşitli mesleki disiplinlerden kişilerin istihdam edildiği görülmüştür. İngiltere milli parklarında personel istihdamı oldukça sınırlıdır, çok az sayıda personel istihdam edilmektedir. Türkiye özelinde baktığımızda her milli park kendine özel yapısı olmasına rağmen dengeli bir personel politikası olmadığı değerlendirilmiştir.

Öneriler

Sonuç olarak; yönetsel ve yasal düzenlemeler yönünden Türkiye’de korunan alanlarda görevli ve sorumlu birden fazla merkezi yönetim birimi, bu konuda dağınık bir mevzuat yapısı bulunmaktadır. Bu durum kurumlar arasında çatışmalara neden olmakta ve alanların etkin yönetimini etkilemektedir. Örneğin tespit iş ve işlemleri ile yetki bir kurumda iken ilan yapılması ve tescili bir başka kuruma verilmiştir. Birden fazla kategorinin olduğu alanlar da bu çakışmalar kaynakların etkin ve ekonomik kullanımını olumsuz etkilemektedir. Yine bazı milli parkların statüleri kaldırılarak alan başkanlıkları kurulmuştur. Mevcut yönetim tarzı dışında yönetsel yapılar oluşturularak (alan başkanlıkları gibi) yönetsel yapı daha da dağınık hale getirilmiştir. Yapılacak bir yeniden organizasyon ile öncelikle bir bütün olarak korunan alanlarla ilgili görev yetki ve sorumluluk çatışmalarının giderilmesi sağlanmalıdır.

Milli parkların yönetiminde mahalli idarelerin yer almadığı bir model uygulanmaktadır. Mahalli idarenin bu alanların yönetiminde yer almasının, alanların yönetimine daha iyi katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Mahalli idarelerin görev yetki ve sorumluluk olarak bu alanların yönetiminde aktif olarak yer almalarının sağlanmasının fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Milli park yönetiminde ayrıca sivil toplum kuruluşlarının katkısının alınması önemli fayda ve kontrol sağlayabilecektir. Mevcut tasarımda sivil toplum kuruluşları bulunmamaktadır.

Milli parkın gelir kaynaklarının yeterli olmadığı görülmektedir. Bu konuda diğer ülke modelleri de dikkate alınarak sürdürülebilir bir gelir elde edilebilmesine yönelik düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Koruma

ve kullanma dengesi gözetilerek turizm ve benzeri gelir getirici fırsatların ortaya konulması, bu alanlara mahalli idarelerden ve İngiltere örneğindeki gibi kar amacı taşımayan gönüllü kuruluşlardan da katkı alınması önerilmektedir.

İnsan kaynakları yönünden bakıldığında çoğu milli parkın personel dağılımının farklı disiplinleri içerecek şekilde oluşmadığı gözlemlenmiştir. Milli parkların uzman personel ihtiyacı bulunmaktadır. Tek bir mesleki disiplinin hâkim olduğu bir yönetim modelinden vazgeçilerek her parkın niteliğine kaynak ve değerlerine uygun olarak personel kadrosu ve yönetim yapısı oluşturulmalıdır.

Türkiye'deki çok az milli parkta nispeten bağımsız biri birim olan Milli Park Müdürlüğü kurulmuştur. Milli parkların çoğu müdürlük olarak dahi yönetilmemektedir. Milli parkların uygun bir yönetim kademesiyle yönetilmesi önemlidir. Tüm milli parklar için aynı yönetim modelinin tasarlanması gerekmektedir. Bu yönetim kademesinin milli parka özgü kararları alabilecek düzeyde olması sağlanmalıdır.

Yine milli parklar aynı zamanda akademik olarak desteklenmesi gereken alanlardır. Bu alanlarla ilgili birçok çalışma olmakla birlikte bu çalışmalar genellikle araştırmacıların bireysel çabaları ile yapıldığı değerlendirilmiştir. Milli parklarda farklı disiplinlerdeki akademisyenlerin çalışmalar yapabilmelerini sağlayacak teşvik mekanizmalarının kurulması gerekmektedir. Bu teşvikler burslar şeklinde olabileceği gibi akademik çalışma süresince milli park bünyesinde görevlendirme araştırması için fon sağlama gibi çeşitli şekillerde yürütülebilir. Bu çalışmalar milli park tanıtımına katkı sağlayacak yine alanın kaynak ve değerlerinin korunmasına uzun vadeli fayda ve fırsatlar sağlayacaktır.

Milli parkların planları incelendiğinde planlamanın bir bütünlük içerisinde yapılmadığı değerlendirilmiştir. Diğer ülke örneklerinde yapılan planların dinamik olduğu belli sürelerde örneğin beş yılda bir mutlaka gözden geçirilip yeniden plan çıkarıldığı tespit edilmiştir. Ancak ülkemizde böyle bir sistematik bulunmamaktadır. Planlardaki revizyonlar belirli veya düzenli aralıklarla değil uygulama sırasında çıkan ihtiyaçlar veya taleplerden dolayı yapılmaktadır. Çünkü planların nasıl yapılacağına dair bir yönetmelik bulunmamakta dolayısıyla planların ne kadar süre ile yapılacağı, ne kadar surede revize edilebileceği, kimlerden katkı ve görüş alınacağı gibi hususlar bir mevzuat ile düzenlenmemiştir. Böyle bir eksikliğin giderilmesi gerekmektedir.

Diğer ülke örnekleri incelendiğinde milli parkların sosyal ve ekonomik etkileri ile iklim değişikliğine yönelik etkilerinin düzenli olarak araştırılıp raporlandığı görülmektedir. Ülkemizde da bu uygulamanın yapılması önerilmektedir.

Korunan alanların önemi artık güncel siyasetin üzerindedir. Bu alanların etkileri küreseldir ve insanlığın gelecek nesillerini etkileyecek kadar güçlüdür. Bu nedenden dolayı ülkemizde Milli Park Yönetim sisteminin yeniden detaylı olarak ele alınıp tasarlanması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Bayer, M. 1993. Türkiye'de Milli Parkların Tarihi ve Günümüzdeki Uygulamalar. Milli Parklar ve Türkiye Açısından Önemi, Alınması Gerekli Önlemler. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22-25.
- Countryside Agency Publications.2005. *National Park Management Plans – Guidance*. West Yorkshire: Countryside Agency Publications.
<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/ukgwa/20140605121942/http://publications.naturalengland.org.uk/publication/45014> adresinden alındı
- Curt, M.2013. *Conservation Movement Historical*. Waltham: Academic Press.
- Defra.2002. *Review of English National Park Authorities*. London: DEFRA Publications.
https://www.peakdistrict.gov.uk/__data/assets/pdf_file/0015/46203/englishnationalparksreview-defra2002.pdf adresinden alındı
- Dudley, N.2008. *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland: IUNC.
- Dudley, N. ve Stolton, S.2008. *Defining Protected Areas*. Gland: IUCN.
- Güloğlu, Y.2010. Orman Mülkiyetinin Doğuşu ve Osmanlı DevletindeTanzimat Dönemine Kadar Ormanlarla İlgili Yapılan Yasal Düzenlemeler. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 190.
- Gümüş, P.2012. Türkiye'de Ormancılık Eğitiminin Tarihsel Gelişimi.
- Gümüş, P.2018. *Türk Orman Devrimi*. Ankara: Ormancılar Derneği.
- Koç, B.2005.1970 Orman Nizanesi'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Notlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 236.
- Lise, Y. ve Çokçalışkan, B.2011. *Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Türkiye Ulusal Stratejisi*. Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı.

Uluslararası Uygulamalar Işığında Türkiye’de Milli Park Yönetiminin Değerlendirilmesi

- Nationalparks.2017. *National Park Sistem Planı*. 11 16, 2021 tarihinde
https://parkplanning.nps.gov/files/NationalParkServiceSystemPlan2017_508.pdf adresinden alındı
- Özdönmez, P. ve Ekizoğlu, P. 1993. Tazminat ve Meşrutiyet Dönemleri Ormancılığına Katkıları Olan Yabancı Uzmanlar. *İstanbul Orman Fakültesi Dergisi*, 57.
- Resmi Gazete. 1950,12,12. (7680). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7680.pdf> adresinden alındı
- Swam, P., Kumar, M., ve Sundarapandian, S. (2003). Spirituality and ecology of sacred groves in Tamil Nadu, India. *Unaslavya*(54), 213.
https://www.researchgate.net/publication/264357347_Spirituality_and_ecology_of_sacred_groves_in_Tamil_Nadu_India/link/00b4953a010ec3ee84000000/download adresinden alındı
- TOB.2020. *Tabiatı Koruma Durum Raporu*. Ankara: Tarım ve Orman Bakanlığı.
- Tolunay, P. H. 2019. *İklim Değişikliğinin Ekolojik Sistemlerdeki Yeri*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Yıldırım, P. A. ve Şimşek, P. H. 2011. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Hafıza Mekânının Varoluşu ve Yitirilişi Üzerine: Tarihi Pınarbaşı Parkı'nın Dünü ve Bugünü*

On the Existence and Loss of the Place of Memory: Past and Present of the Historical Pınarbaşı Park

Burcu GÖKÖZKUT^{1**}, Mehmet SOMUNCU²

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Afyonkarahisar

²Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara

Özet: Kentsel kamusal alan, kişilere ait mekânsal pratiklerle olduğu kadar taşıdığı anlamlarla da kolektif hafızada yerini alır. Böylece kentsel kamusal alan olarak kent parkları da bir yer olarak alandaki ilişkilere bağlı şekilde toplumsal bir kimlik ve hafıza kazanır. Bursa, Osmangazi ilçe sınırları içinde yer alan Tarihi Pınarbaşı Parkı, Bursa kenti için öncü bir açık kamusal alan niteliğini taşımasının yanı sıra kentli kullanıcılar için bir hafıza mekânı oluşturması ile kentteki diğer yeşil alanlardan ayrılır. Şehirlerin ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulan kentsel parklardan farklı olarak Pınarbaşı Parkı, Bizans Döneminde dahi mesire alanı olarak kullanılmaktaydı. Bizans döneminde bu alanda yapılan etkinlikler Osmanlı döneminde bayram etkinlikleri olarak bir nevi devam etmişti. Cumhuriyet tarihi boyunca da bayram etkinlikleri devam eden park alanında bu etkinliklerin mekân değiştirmesi, zamanla dönüşmesi ve alandaki fiziksel değişimler nedeniyle eski önemini git gide kaybetmeye başlamıştır. Bu çalışma, kamusal bir yeşil alan olan Tarihi Pınarbaşı Parkı'nın bir hafıza mekânı olarak oluşum süreci ve günümüze değin geçirdiği önemli dönüşümlere odaklanmaktadır. Buna göre çalışmada, günümüzde bir kent parkı olarak kullanılan Tarihi Pınarbaşı Parkı'nın kentli kullanıcılar ile yapılan görüşmeler üzerinden kolektif hafızadaki yerini anlama ve parkın geçirdiği değişim ve dönüşümleri incelemek amaçlanmaktadır. Nitel bir araştırma tasarımı ile hazırlanan çalışma kapsamında temel veri kaynağı yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerdir. Araştırmada park için önemli bir unsur olan Pınarbaşı Suyu, parkın kolektif hafızadaki yeri ve geçirdiği fiziksel ve anlamsal değişimler incelenmiştir. Bunun sonucunda, uzun yıllar boyunca bayram etkinliklerine ev sahipliği yapan Pınarbaşı Parkı'nda bu etkinliklere katılan kişilerin parka olan yer duygusunun daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Kentin hızla büyümesi ile parkın da hem fiziksel olarak değişmesi hem de alanın hafıza mekânı olmasında önemli yeri olan etkinliklerin kaldırılması ile birlikte günümüzde kentli kullanıcı için parka karşı duyulan bağın gittikçe zayıfladığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Pınarbaşı Parkı, kolektif hafıza, hafıza mekânı, kentsel kamusal alan

Abstract: Urban public space takes its place in collective memory with its meanings as well as spatial practices of individual. Thus, urban parks as urban public spaces gain a social identity and memory depending on the relations in the area as a place. The Historical Pınarbaşı Park, which is located within the boundaries of Bursa Osmangazi district, is distinguished from other green areas in the city by being a pioneering open public space for Bursa city as well as creating place of memory for urban users. Unlike the urban parks created due to the needs of the cities, Pınarbaşı Park was used as a

* Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet Somuncu'nun danışmanlığında hazırlanan "Bursa'da yer duygusu inşasında bir hafıza mekânı olarak kentsel kültürel miras alanlarının sürdürülebilirliği" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** İletişim yazarı: B. Göközkut, e-posta: bgokozkut@aku.edu.tr

recreation area even during the Byzantine period. The activities held in this area during the Byzantine period continued as holiday activities during the Ottoman period. Although holiday activities continued throughout the history of the Republic, it began to lose its former importance over time due to the fact that these events started to be held in other spaces, transformed and physical changes in the field. This study focuses on the process of becoming a place of memory of the Historical Pınarbaşı Park, which is now a public green space, and the important transformations it has undergone. In the study, it is aimed to understand the place of the Historical Pınarbaşı Park, which is used as a city park today, in collective memory through interviews with urban users and to examine the changes and transformations that the park undergoes. In the study, firstly, the Pınarbaşı Suyu (Pınarbaşı Water), which is an important element for the park, then the place of the park in collective memory and the physical and meaning changes it undergoes were examined. As a result, it is understood that the people who participated in these activities had a higher sense of place in the park, which has hosted holiday activities for many years. With the rapid growth of the city, the park has undergone semantic change and transformation with the removal of physical changes as well as activities that make it a place of memory. Thus, it is seen that the attachment to the park for the urban user is weakened today.

Keywords: Historical Pınarbaşı Park, collective memory, place of memory, urban public space

1. Giriş

'Dışarıdan bakılınca çok defa modası geçmiş gibi görünen şeylerin, bugünkü hayatımızda artık lüzumsuz zannedebileceğimiz duyguların ve güzelliklerin malı olan bu zamanı bildiğimiz saatler saymaz, o sadece mazisinde yaşayan bir geçmiş zaman güzeli gibi hatıralarına kapanmış olan şehrin nabzında kendiliğinden atar'

(Tanpınar, 2020: 93)

Kamusal alanı, toplumdaki tüm kamu üyeleri için açık ve erişilebilir olan tüm alanlar olarak tanımlamak mümkündür (Orum & Neal, 2010). Kamusal alandan anlaşılması gereken, herkese açık, herkesin kullanabildiği ortak alanlar olmasıdır. Kamusal açık alanların mekân kalitesi, kentin yaşayan bir organizma olarak varlığını sürdürmesi açısından önemli bir role sahip olduğu kadar kentlerdeki yaşam kalitesine katkılarında dolayı çok değerlidir (Üzgören ve Erdönmez, 2017: 44; Burgess, Harrison & Limb, 1988: 455). Bu alanların toplumun her kesimine açık oluşu ve bireyleri bir araya getiriyor olması burada gerçekleşen aktivitelerin çok çeşitli olmasına neden olmaktadır. Gehl (2011), kamusal alanlardaki aktiviteleri üç kategoriye ayırır. Bunlar; gerekli aktiviteler, isteğe bağlı aktiviteler ve sosyal aktivitelerdir. Buna göre gerekli aktiviteler arasında az çok zorunlu olanlar arasında okula gitmek veya çalışmak, alışveriş yapmak gibi aktiviteler yer alır. Genel olarak, günlük görevler ve eğlenceler bu gruba aittir. Diğer aktivitelerin yanı sıra, bu grup yürüyüşle ilgili olanların büyük çoğunluğunu içerir. Bu faaliyetler yıl boyunca, neredeyse tüm koşullar altında gerçekleşen ve dış ortamdaki az veya çok bağımsız olan aktivitelerdir. Bir diğer aktivite çeşidi isteğe bağlı faaliyetlerdir. Bunlar yapmak için bir istek varsa ve zaman ve yer bunu mümkün kılarsa yapılan aktivitelerdir. Bu kategori, temiz hava almak için yürüyüş yapmak veya oturup güneşlenmek gibi aktiviteleri içerir. Bu faaliyetler sadece dış koşullar elverişli olduğunda, hava durumu uygun olduğunda gerçekleşir. Son aktivite çeşidi olan sosyal aktiviteler ise, kamusal alanlarda başkalarının varlığına bağlı olan etkinliklerdir. Bunların arasında oyun oynayan çocuklar, selamlaşmalar ve sohbetler, çeşitli ortak aktiviteler ve son ve en yaygın sosyal aktivite olarak pasif temaslar, yani sadece diğer insanları görme ve duyma yer almaktadır. Bu etkinlikler sonuç etkinlikleri olarak da adlandırılabilir, çünkü neredeyse tüm durumlarda diğer iki etkinlik kategorisine bağlı etkinliklerden gelişirler. Çünkü insanlar aynı alanda tanışır, birbirlerinin yanından geçerler veya sadece görüş alanındadırlar. Sosyal aktiviteler, insanların hareket ederek ve aynı alanlarda bulunmalarının doğrudan bir sonucu olarak kendiliğinden gerçekleşir. Bu aktivitelerin karakteri, meydana geldiği yer ve bağlama göre değişir. Sonuçta kişiler bu alanları turizm, rekreasyon, egzersiz, dinlenme, eğitim, doğayla buluşma, maneviyat, kendini ifade etme, sosyalleşme, evcil hayvanı ile gezinme, yalnız zaman geçirme, kişisel gelişim ve geçimini sağlamak gibi çok çeşitli nedenlerle ziyaret eder (Bryne & Wolch, 2009: 748).

Gehl'in tanımlamasındaki sosyal aktiviteler dikkat çekicidir ve Harvey'in kamusal alan tanımına da uymaktadır. Harvey (2013: 125) kamusal alanı, belirli bir nesne, varlık ve hatta toplumsal bir süreç olmaktan çok, kalıcı olmaya, her türlü dış etkiye açık bir toplumsal ilişki biçimi olarak tasvir etmektedir. Kentsel kamusal yeşil alanlar ise toplumun yararlandığı veya rekreasyonel ihtiyaçlarının karşılandığı kent ve mahalle parkları, kent ormanları ve koruluklar, mezarlıklar, botanik bahçeleri, hayvanat bahçeleri, fuar ve sergi alanları, yol-bulvar ve refüjler, spor alanları gibi yerlerdir (Önder ve Polat, 2012: 76). Kentlinin toplanacağı, birbirleriyle karşılaşarak kaynaşacağı, bireysel ve birlikte kendini ifade edecekleri, kentli kültürü yaratacakları, özgürlük ve toplumsal-davranışsal uzlaşma alanlarıdır (Erdönmez ve Akı, 2005: 68). Günümüzde genellikle kentteki yapı çevreye gömülü halde bulunan bu alanlar kentli kullanıcı için bu yapısal çevre ile birlikte deneyimlenir. Kamusal bir alan olarak parklar da kentte yaşayanlar için dinlenen, eğlenilen, spor yapılan kısaca kent sakinlerinin boş zaman ihtiyaçlarını gideren bir yer olduğu kadar; eğitici ve sosyalleştirici işlev üstlenirler. Bu anlamda parklar hem peyzajla hem de insanlarla etkileşim kurulan, deneyimlerin paylaşıldığı bir alan haline gelir. Kamusal yeşil alanlarda paylaşılan bu deneyimler kolektif hafızanın oluşmasını, çoğalmasını ve sürdürülebilmesini sağlar.

Kolektif hafıza, ortak kimliğin korunduğu, tarihsel sürekliliği olan ve içinde bulunanlar için anlam ifade eden yerler ile son derece ilişkilidir. Çünkü hafıza duygulara dayalı olmasının yanı sıra, özel ve simgesel anılardan beslenir ve kent içinde ortak geçmişe referans veren semboller üzerinden mekânla bağdaştırılıp, mekân üzerinden somutlaştırılır (Sayar Avcıoğlu ve Akın, 2017: 426; Nora, 2006: 19). Bu alanlar topluma ait mekânsal pratikler aracılığıyla taşıdığı anlam ve semboller ile kolektif hafızada yer alır. Hebbert'a (2005: 592) göre kamusal alanlar kolektif hafızanın en yoğun olduğu alanlardır. Bu alanlar aynı zamanda Nora'nın (2006: 19) da söylemiyle hafızanın demir attığı mekânlar haline gelmiştir. Kentsel kamusal alan, bireylere ait mekânsal pratikler ve taşıdığı anlamlar yoluyla kolektif hafızada yerini alır, bu durum paylaşılan ortak değer ve eylemler olan kentsel kültürün de temelini oluşturur. Kentsel kültürü oluşturan bu değerler, toplumu bir arada tutan, paylaşıldıkça yeniden hatırlanan, yeniden düzenlenen ve yerleşen hatıralardır (Uludağ ve Aycı, 2016: 748). Halbwachs (2017), bir hatırayı inşa etmenin sadece bireysel bellekte değil aynı zamanda toplumun diğer bireylerinin bir kısmının da belleğinde bulunan ortak veri ve kavramlarda yola çıkılarak yapılabileceğini söyler. Hatıra inşasında topluluğun bir parçası olma ve olmaya devam etme durumu bulunmaktadır. Bunun sonucunda bir yer, oradaki ilişkilere bağlı olarak toplumsal bir kimlik ve bellek kazanır. Bu hatıralar kimi zaman duygusal bağlarla daha yoğun bir şekilde desteklenmektedir. Sosyal etkileşim için bir bağlam yaratan yeşil alanlar ve parklar da sosyal anlamlarla doludur. Bu alanlar insanların kentsel yaşamın stresinden bir süre kaçmaları için fırsatlar sunmalarının yanı sıra; çocukluk ve toplum yaşamının hatıralarının somut hatırlatıcıları olarak da hizmet ederler (Burgess, Harrison & Limb, 1988: 459-460).

Türkiye'de modern anlamda kamuya açık park kavramı 19. yüzyıldan sonra Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu zamandan önce ise şenlikler gibi önemli etkinliklerin yapıldığı mesire alanları vardı. Bu mesire alanları tam olarak günümüzdeki anlamını taşımasa da az çok park işlevi görüyordu (Demir, 2006: 70). Aslında ortak kent yaşamında önemli rol oynayan, kamusal alanların en önemlilerinden sayılabilecek alanlar meydanlardır. Ancak meydan kavramı geleneksel İslam kentlerinde olmadığından, insanların bir araya geldiği açık kamusal alan ihtiyacını da mesire alanları karşılıyordu. Cumhuriyet döneminde ise daha planlı parklar, Avrupa'dan getirilen uzmanlara hazırlanan kent planları sayesinde kent içinde yerini almaya başlamıştı.

Bursa, Osmangazi ilçe sınırları içinde yer alan Tarihi Pınarbaşı Parkı, Bursa kenti için öncü bir açık kamusal alan niteliğini taşımasının yanı sıra kentli kullanıcı için önemli bir hafıza mekânı oluşturması ile kentteki diğer yeşil alanlardan ayrılır. Kentsel parklar şehirlerin ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulur; ancak Pınarbaşı Parkı farklıdır. Günümüz kent ihtiyaçlarından ziyade içinde barındığı Pınarbaşı Suyu ve bulunduğu konum itibarıyla Bizans Döneminde dahi mesire alanı işlevi görmüştür. Bizans Döneminden sonra özellikle Osmanlı Dönemi boyunca park önemini sürdürmüştür; Bursa fethi sırasında Orhan Gazinin orduğâhını kurduğu ve yine bu parka açılan sur

Anlatı araştırmaları, kişilerin belli bir konu, olgu ve ya yere yükledikleri anlamları anlatmaları şeklinde ilerler. Bu anlatılar ile asıl amaç olaylar hakkında gerçek bilgi vermekten ziyade, anlamlar vasıtasıyla olguları zenginleştirmek ve güçlendirmektir (Gürbüz ve şahin, 2018: 112).

Araştırmada literatür taramasından sonra araştırmanın temel veri kaynağı yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerdir. Görüşmeler şubat 2020 - Kasım 2021 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu araştırmada kaynak alınan doktora çalışması için toplam 48 kişi ile görüşülmüştür. Doktora çalışması için araştırma sahası Bursa Hisar Bölgesi olarak belirlenmiş ve bu bölge içinde yer alan dört mahallede (Osmangazi, Alaaddin, Mollagürani, Kavaklı) derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin seçimindeki temel kıstas kişilerin çalışma sahasında yaşayan, çalışan ya da ziyaretçi olarak bulunuyor olmasıdır. Bu doğrultuda maksimum çeşitlilik örnekleme dikkate alınmış ve demografik özellikleri birbirinden olabildiğince farklı olan kişiler seçilmeye çalışılmış, bunun dışında herhangi bir sınırlama konulmamıştır. Yer duygusu ve kentsel kültürel miras arasındaki ilişkiyi anlama yolculuğu olarak başlayan doktora saha çalışmasında, görüşme yapılan katılımcıların alana ait anıları dinlenildiğinde çalışma sahasının dışında olmasına rağmen Pınarbaşı Parkı'ndan sıklıkla söz edildiği dikkat çekmiştir. Oysaki doktora çalışma sahası kale surlarının iç kısmından oluşurken, Pınarbaşı Parkı kale kapısı olan Fetih Kapısının dışında bulunmaktadır. Görüşmeler sırasında Pınarbaşı Parkı'ndan bahseden katılımcılar sadece bayram etkinliklerinden söz ettikleri ve parktan söz eden katılımcıların yaş ortalamasının 50'nin üzerinde olduğu, genç yaştaki katılımcıların ise konuşmalarında Pınarbaşı Parkı'ndan söz etmediği görülmüştür. Bunun üzerine bu katılımcılara park hakkındaki fikirleri sorulmuş, ancak park ile ilgili herhangi bir fikir beyan etmemişler, ilgilenmediklerini ya da gitmediklerini belirtmişlerdir. Bu durum parkın görüşme yapılan kişiler arasında 45 yaş ve üstünde daha anlamlı bir değerinin olduğunu yargısına ulaşılmasını da sağlamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, doktora saha çalışması kapsamında gerçekteştirilen 48 derinlemesine görüşmenin 8'ine yer verilmiştir. Katılımcıların 6'si erkek, 2'si kadındır. Katılımcı cinsiyet dağılımında erkek sayısının fazla olmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Tarihi Pınarbaşı Parkı'nın bu bölgede yaşayanlar için en önemli etkisi geçmiş hatıralarıdır. Park günümüzdeki yeşil alan kullanımından çok eski hatıralar üzerinden yaşatılmaktadır. En geç 1990'lara kadar olan bu hatıralar katılımcıların çocukluk ve gençlik anılarını oluşurmaktadır. Görüşmeler esnasında erkeklerde bu hatıraların daha keskin bir şekilde hatırlandığı, hatta geçmiş yaşantılarına dair önemli birer anı olduğu görülrken kadınlarda bunun daha zayıf kaldığı görülmüştür. Bu durumun başlıca nedenlerinden biri eski zamanlarda kadınların kamusal alandaki görünürlüğünün erkeklere göre daha az olmasıdır. Örneğin K6'nın sözlerinde kız çocuklarının kamusal alandaki sınırlı hareketliliği görülebilmektedir:

"Bizim çocukluğumuzda biz öyle sokaklarda gezen çocuklar değildik. Biz genelde evde ailemiz nereye giderse öyle. Hocaya gittik, dikeşe nakışa o tarz yani. Mahalle aralarında oynardık yani. " (K6, Kadın, 56)

Katılımcıların en genci 45, en yaşlısı 72 yaşındadır. Araştırma odağından kaynaklı olarak katılımcıların yaş ortalaması 59'dur. Bu durum genç nüfus için Pınarbaşı Parkı'nın orta yaş ve üstü nüfus kadar fazla anlam ifade etmemesinden kaynaklıdır. Görüşmeler sırasında orta yaş ve yaşlı nüfus için Pınarbaşı Parkı'nın kolektif bellek oluşumunda önemli bir yeri olduğu saptanırken, parkın geçirdiği dönüşümle kırılma yaşandığı ve kolektif bellek aktarımın zarar gördüğu anlaşılmıştır. Böylelikle parkın evrimi anlatılırken orta yaş ve üstü katılımcıların zengin anıları çalışma için daha yararlı olmuştur. Katılımcıların tamamı Bursa, Osmangazi ilçesinde; Osmangazi (3 katılımcı), Kavaklı (2 katılımcı), Mollagürani (1 katılımcı), Alaaddin (1 katılımcı) ve Altıparmak (1 katılımcı) Mahallelerinde ikamet etmektedir. Görüşme yapılan katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir şekilde ortaya koymak amacıyla görüşmelerin doğrudan aktarıldığı betimsel analiz uygulanmıştır. Katılımcıların görüşleri incelenirken K kodu kullanılmıştır.

3. Tarihi Pınarbaşı Parkı'nı Oluşturan Kaynak: Pınarbaşı Suyu

Pınarbaşı Parkı Bursa'nın en önemli ve anlamlı yeşil alanlarının başında gelmektedir. 1640 yılında yaptığı Bursa ziyaretinde Evliya Çelebi Pınarbaşı Parkı ve burada bulunan Pınarbaşı Suyu'ndan şu şekilde söz etmektedir: “Suların çıktığı toplam 17 kaynak vardır. Bunların en başta geleni, hayat suyu olan Pınarbaşı Suyudur. Pınarbaşı Suyu, Ruhban Dağının[†] eteğinden çıkan ve kayalardan aşarak gelen pak, temiz, saf, berrak ve bütün Bursa'ya akan bir sudur...En başta geleni budur[‡]. Allah'ın bir nazargahıdır. Yalçın kayalarından ab-ı hayatlar akar, mutfaklarında kebablar pişirilip, yenilir, insan Pınarbaşı suyundan içince hemen acıkar. Bu kadar hazmettirici bir hayat suyudur. Burada bir cami vardır. Burası Arap ve Acem diyarında 'Pınarbaşı' adıyla meşhur, gönle huzur veren, sevinç kaynağı bir mesire yeridir” (Öcalan, 2012; 50-60). Yine Hasan Taib Efendi (2007: 54) Pınarbaşı Suyu ve çevresini şu sözlerle anlatmaktadır: “Su, Pınarbaşı meydanının sol tarafından yarım metre kadar genişlikte ve bir metre kademeli yükseklikte, taştan yapılmış kanaldan açık olarak akmaktadır. Bu su, İstanbul'daki at meydanı büyüklüğünde, koca çınar ve söğüt ağaçlarıyla süslü çimenliğe bambaşka bir güzellik katar.” 1894 yılında yaptığı Bursa seyahati sırasında Pınarbaşı Parkı'na uğrayan Pierre Loti ise parktan şu şekilde bahsetmektedir: Pınarbaşı gölgelikli bir küçük vadi gibiydi, otlar eski, kocaman dallı, canavar vücutlarıymış gibicesine ters dönmüş söğütlerin altından bitiyordu. Orada burada altlarındaki mezarları yeşillendiren büyük serviler ve elbette karlı zirvelerden kopup gelmiş soğuk ve saydam bol bol su bulunan ağaçların duvarla kapladığı bu yerden hiçbir başka yer görünmediği için insan içine kapanır. Yine de yaşama sevinci dolu çocuklar burada oynayabiliyor. Çiçek renkli örtüleriyle kadınlar da dolaşıyor (Başer, 2011: 330). Osmanlı Dönemindeki seyahatler boyunca yapılan gözlemlerden de anlaşılacağı üzere, parkın geçmişten günümüze daimi bir şekilde kullanılan yeşil alan olmasında Pınarbaşı Suyu yadsınamayacak bir öneme sahiptir.

Bursa Şehri M.Ö 185[§] yılında Prusa ismiyle Bithynia Krallığı tarafından günümüz Hisar Bölgesi (Kaleiçi) sınırları içinde kurulduğunda Pınarbaşı Suyu şehrin yanı başında akmaktaydı. Prusa şehrinin kuruluşu ile ilişkilendirilen ve Bitinya'ya sığınan Kartacalı general Hannibal, 'Çarşaf Suyu' olarak da adlandırılan Pınarbaşı'ndaki suyun kemerler^{**} aracılığıyla şehre ulaşmasını ve öncelikle saray olmak üzere şehrin su ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır. Böylece Bursa'nın ilk içme suyu şebekesi olduğu düşünülen bu şebeke Pınarbaşı Suyu ile sağlanmıştır. Pınarbaşı Suyu ve çevresine bu alanda hüküm sürmüş olan sırasıyla Bitinyalılar, Romalılar ve Bizanslılar tarafından gerek su kullanımı gerekse çevresindeki etkinlikler nedeniyle fazlaca önem verilmiştir. Özellikle Bizans Döneminde bu alanın mesire alanı olarak kullanıldığı, hatta spor karşılaşmalarının yine bu alanda yapıldığı söz edilmektedir. Pınarbaşı Suyu'nun Bursa şehrinin Osmanlılar tarafından fethedilmesinde de ayrı bir yeri bulunmaktadır. 1300'lü yılların başında güçlü surlarla çevrili olması nedeniyle Osmanlı Devleti'ni kuran birinci padişah Osman tarafından yıllarca saldırılmasına rağmen ele geçirilememiş; bunun üzerine kalenin farklı yöntemlerle ele geçirilmesine karar verilmiş ve uzun bir süre boyunca kale çevresi kuşatılmıştı. Kimi kaynaklarda bir (Öcalan, 2012) kimi kaynaklarda on (Kandes, 2008), kimi kaynaklarda ise yirmi üç yıllık (Kaplınoğlu, 2020) kuşatma boyunca kale içinde birçok sorun baş göstermişti. Bu sorunlardan en önemlisi kale içinde yaşayanlar arasında baş gösteren kıtlıktı. Bunun yanında kuzeyde sarp kayalıklar ve güneyde surlarla çevrili kentin ele geçirilmesinde su kanallarının bulunarak tahrip edilmesinin de rolü büyüktü. Uludağ'ın kuzey yamaçlarına inen Osmanlı ordusu, uzak mesafelerden Bursa'ya su taşıyan iki su kanalından biri olan Pınarbaşı Suyu'nun önünü kesmiş; böylelikle kaledekilerin su sıkıntısına düşmelerine neden olmuştu. Dönemin tarih yazarları da uzun süren abluka ile esasen sıkıntılı yıllar yaşayan kale halkının, kuşatma sırasında aç,

[†] Uludağ

[‡] O dönem Bursa'da bulunan 366 adet mesire alanı içinde kıyaslama yapmaktadır.

[§] Prusa şehrinin kuruluşu için verilen tarihler değişik kaynaklarda önemli farklılıklar göstermektedir. Birçok kaynakta bu tarih M.Ö. 185 olarak belirtilse de; Strabon kentin M.Ö. 550'de (Tekeli, 1999) kurulduğunu söylemektedir. Bunun dışında, Kandes (2008) M.Ö. 188-186, Kaygalak (2008) ise M.Ö. 187-186 tarihlerini kuruluş tarihi olarak vermektedirler.

^{**} Bu su kemerlerine ait kalıntılar halen mevcut olup, Hisar Bölgesi'nde yapılan birçok temel ve arkeolojik kazıda su hatlarına ait künklerle rastlanmaktadır. Günümüzde özellikle Hisar Arkeopark içerisinde görmek mümkündür.

sefil ve perişan olduğunu yazmışlardır (Akkılıç, 1986: 40). Sonuçta bu şartlara daha fazla dayanılamayınca 1326 yılında Bursa Orhan Bey'e teslim edilmişti.

Osmanlı Devleti döneminde Pınarbaşı Parkı Orhan Gazi'nin ordugahını kurduğu ve 6 Nisan 1326 yılında Bursa'ya giriş yaptığı Fetih Kapısı'nın bulunduğu meydanı içinde barındırmasından kaynaklı taşıdığı anlam ve önem ve alanın doğal güzelliğinden dolayı Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun tarafından vakfedilmiştir. Bu dönemden sonra da Osmanlı Dönemi boyunca Pınarbaşı Parkı hem mesire alanı olarak kullanılmış, hem de türlü etkinliklerin düzenlendiği, bayramların kutlandığı bir yer haline gelmiştir. Böylece Pınarbaşı Park alanı aynı Osmanlı Devleti öncesinde olduğu gibi Osmanlı'da da önemli bir yeşil alan olmaya devam etmiş, yapılan etkinlikler ile birlikte farklı bir karakter kazanmaya da başlamıştır. Pınarbaşı Parkı'na ait 1850 ve 1860 yıllarında yapılmış olan resimler de (Şekil.2) bu alandaki toplanmaları net bir şekilde göstermektedir. Yine bu iki suluboya resimde de Pınarbaşı Suyu dikkat çekicidir.

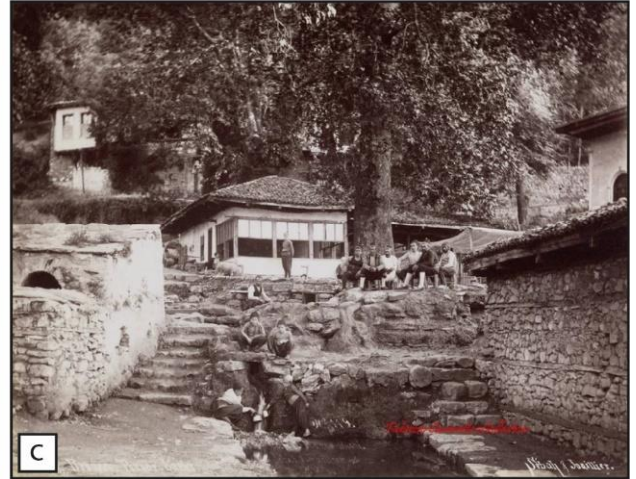
Şekil 2. 1800lü yıllara ait Pınarbaşı Parkı'nı gösteren resimler. Fransız gezgin ve ressam Charles Doussault'un 1850 tarihli suluboya resimi (a). İtalyan ressam G. J. Brindes'in 1860 suluboya resimi (b).

Kaynak: Kerim Bayramoğlu Kişisel Arşivi

Pınarbaşı Suyu Pınarbaşı Parkı'ndan Hisar Bölgesi'ne giriş kapısı olan ve Bursa'nın fethi sırasında Osmanlı ordusu bu kapıdan şehre giriş yaptığı için Fetih Kapısı olarak isimlendirilen kale kapısını da etkilemiştir. Bu kapı Pınarbaşı Suyu'nu hem kontrol edecek hem de koruyacak şekilde inşa edilmiştir. Kapının bulunduğu hat fazla işlek olmaması ve Uludağ tarafına açılmasına rağmen iki ara sur ile güçlendirilmiştir. Aynı zamanda suyun kale içine eşit dağıtılmasını sağlamak için kapının bulunduğu hat kısmında iki katlı su terazisi inşa edilmiştir. Bu kapı Pınarbaşı Parkı'na çıkış kapısı olduğundan ve Pınarbaşı Suyu'ndan dolayı halk arasında 'Pınarbaşı Kapı' ve 'Su Kapı' isimleriyle de anılmaktadır. Şekil.3'de 1890'larda Pınarbaşı Parkı'nı gösteren fotoğrafta arka kısımda Fetih Kapısı ve surların yarı yıkılmış vaziyette bulunduğu görülmektedir. Yine Şekil.4'de günümüzde park içindeki Pınarbaşı Suyu görülmektedir.

Önceki dönemlerde olduğu gibi Osmanlı Döneminde de Pınarbaşı Suyu uzun süre sarayın suyunu karşıladığı için bu suya Saray Suyu da denilmekteydi. 789/1387 tarihinde, I. Murat saraya giden bu su yolunda onarımlar yapmıştır. Bu su sadece saraya değil, I. Murat vakfı olup aynı padişahın yaptırdığı 'Manavzade' denilen bir olukla Maksem'den Bursa'ya dağıtılmıştır. Daha sonra II. Murat bu şebekeyi, daha da genişleterek yeni kurulan mahallelere kadar yaymıştır (Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2007: 36). Özellikle Hisar Bölgesi'nin su ihtiyacını karşılayan Pınarbaşı Suyu zamanla yayılım alanını genişletti. Hisar Bölgesi dışında bu sudan Daya Hatun, Karaca Bey, İshak Paşa, Ertuğrul ve İvaz Paşa Vakıfları, Buşbazlar Hanı, Sitti Hatun Camii yanındaki çeşme, Meydancık Mahallesi'nde Çengelçeşme, Alboyacılar Hamamı, Balibey Hanı, Alaaddinpaşa Mahallesi'nde de Mehmet Bey Köşkü bu sudan yararlanmaktaydı (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013). 1885 yılında Pınarbaşı Suyu'nun ilk taksim yeri olan Pınarbaşı Parkı içindeki alan dönemin

valisi Mahmud Celalettin Paşa tarafından demir parmaklıklarla çevrilmiş daha sonra Cumhuriyet döneminde ise camekânla örtülmüştür (Hasan Taib Efendi, 2007; Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2007: 36).

Şekil 3. 1890'larda Sébah&Joallier tarafından çekilen Pınarbaşı Parkı'na ait fotoğraflar. Günümüzde Fetih Kapısının yer aldığı surlar (a). Parkta oturan insanlar (b). Parkta yer alan Pınarbaşı suyu ve arka plandaki kahvehane (c).

Kaynak: Fabrizio Casaretto Kişisel Arşivi

Şekil 4. Parkta yer alan Pınarbaşı Çeşmesi (a) ve (b). Parkta yer alan yeni yapılmış bir çeşme (c).
Kaynak: Yazar (29.03.2022)

Pınarbaşı suyu, birçok yere su vermesinin dışında Bizans döneminden yakın zamana kadar su kanallarıyla evden eve geçen bir su sistemi ile yol almakta ve bu sistemin en güzel örnekleri Hisar Bölgesi'nde görülmekteydi (Kaplıanoğlu, 2003; Elbas, 2012). Evlerde çeşmelerin çoğunlukla evden eve akan hazneli çeşme şeklinde olup, su dışarıya kova vs ile alınıp kullanılan biçimiyle dünyada çok ender bulunan su şebekesini oluşturması Hisar Bölgesi'ndeki evlerin ortak özellikleri haline gelmişti. Pınarbaşı suyu ile sağlanan bu su şebekesinin Hisar Bölgesi'ndeki evlerdeki önemini Hisar Bölgesi'nde yer alan tarihi bir konağı restoran olarak işleten K3 bu konak üzerinden şu şekilde anlatmaktadır:

“Bu bina 1800’lü senelerin sonunda yapılmış. Yaklaşık bir 140 senelik falan var yani. 1937 senesinde bir tapu yenilemesi olmuş, o tapuda Pınarbaşı suyu olan ev diyor, demek ki su olması önemliymiş yani. Evlerde su yok o zaman... Evden eve atılıyor su, kırmızı küpler vardı o zaman. Zaten buradan çıkmıştı kumla dolmuştu. Siz burada o suyu kullanırken temiz kullanıyorsunuz, yani alıyorsunuz başka yerde kullanıyorsunuz. Su akıyor yandaki komşuya geçiyor. Pınarbaşı’ndan geliyormuş. Pınarbaşı Suyu hala Bursa’da önemlidir yani bu semtte^{††}, Muradiye’de.. Ve buradaki evlerin bir kısmına oradan su gitmiş, hala su kanalları kayıyor orada. Yani kaynak var orada. 30 yıl sonra tapu yenilenmesinde işte öyle yazıyordu, ‘Pınarbaşı Suyu Olan Ev’ diyordu.”(K3, Erkek, 66)

K3’ün sözlerinden yola çıkarak Pınarbaşı suyunun dağıtıldığı Hisar Bölgesi’nde bu suyun tüm evlerde olmadığı ve bu suyun olduğu evlerde bunun özellikle belirtildiği anlaşılmaktadır. Kot farkından faydalanılarak oluşturulan bu su sistemini K5 şu şekilde aktarmaktadır:

“Tarihi Pınarbaşı Suyu her evden eve aktarmalı giderdi. Her evde ufak bir kuyu vardı, bu kuyudan içmek için alırdın. Herhangi bir şey yıkayamazdın orada, dışarda yıkardın. Bu evden öbür eve, bu evden öbür eve eski toprak küpler içinde Pınarbaşı tarihi su halen daha meşhur. Evden eve aktarmalıydı, bütün Hisarı dolaşırdı.” (K5, Erkek, 57)

Hisar Bölgesi’nde bulunan bu evden eve geçmeli su şebekesi bölgede yeni bir su şebekesi yapıldıktan sonra geçerliliği kaybetmesine ve günümüzde evlerde kullanılmamasına rağmen hatıra olarak birçoğunda tutulmaktadır. Bu bölgede yaşamış ve bu su sistemine tanıklık etmiş kişilerin hafızlarında birçok anı canlanmaktadır. Öyle ki; bir evde su havuzuna konulan balığın komşu evden çıkması buna örnek verilebilir. Bu bölgede doğup büyümüş olan K4 Pınarbaşı su şebekesi ile ilgili hatırladıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

^{††} Hisar Bölgesi ve çevresi

“Pınarbaşı Suyu zaten burada evlerden şöyle gelir yani bu büyük evlerin içindedir. Her evin içinde küçük bir nasıl diyelim 2 metre havuz olur. Bu havuz dolar, komşuya geçerdi. Su böyle devam eder. Kimisi sütçülük yapanlar vardı. Bizim Ali abiler, Rahim amcalar süt kovalarını koyarlardı bozulmasın diye, kesilmesin diye. O Uludağ suyu gelir ve şurada muhtarlık binası vardır, onun altı su deposudur. İtfaiye oradan su alırdı. Biz çocukken itfaiye gelir suyunu doldururdu arabalarına. Oraya da Pınarbaşı Suyu deniliyordu. Yani buralarda Pınarbaşı Suyu evlerin arasında geziyordu. Ama sonra çalışmalar içerisinde Pınarbaşı suyu kayboldu. O evlerden geçmiyor şimdi.”(K4, Erkek, 59)

4. Bir Hafıza Mekânı Olarak Tarihi Pınarbaşı Parkı: Bayramyeri

Mülkiyeti kendine ait olmasa da bir yeri sembolik planda işaretlemek, inşa etmek ve böylece anlamlandırmak, o yere hâkim olmanın, kendi kimliğini vermenin göstergesidir. Kuşaktan kuşağa süzülerek aktarılan bellek öğeleri kimliği temellendirici değerler ve anlamlar içermektedir. (Tuan, 1974). Harvey (2013: 124), bir kentin insani niteliğini, çeşitli mekânlarındaki pratiklerden aldığını söyler. Böylece bir kente anlam katmanın o alandaki mekânsal pratiklerden doğduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak Jacobs (2017: 131), park alanlarının pratik, elle tutulur kullanımlarından ayrı bir şey ifade etmediklerini; bu yüzden de onlara temas eden şehir semtlerinin ve kullanımlarının etkilerinden başka anlamı olmadığını savunmaktadır. Burgess, Harrison & Limb (1988: 460) kent içindeki açık alanlar üzerine yaptıkları çalışmalarında en değerli açık alanların genellikle uzak parklar ve evden uzak olağanüstü manzaralar yerine insanların günlük yaşamlarında rol oynayan samimi ve tanıdık alanlar olduklarını belirtmektedirler. Bunun temel sebebi aşinalık duygusunda yatmaktadır. Kişilerin hafızasında yer alan, anılarla toplumsal belleğine kazınan bu mekânlar onlar için daha tanıdıktır. Nasıl ki kişi evine duyduğu bağlılığı başka bir eve kolay kolay duyamazsa mahallesindeki park da kentteki diğer parklar arasında ev duygusuna benzer hissiyata neden olacaktır.

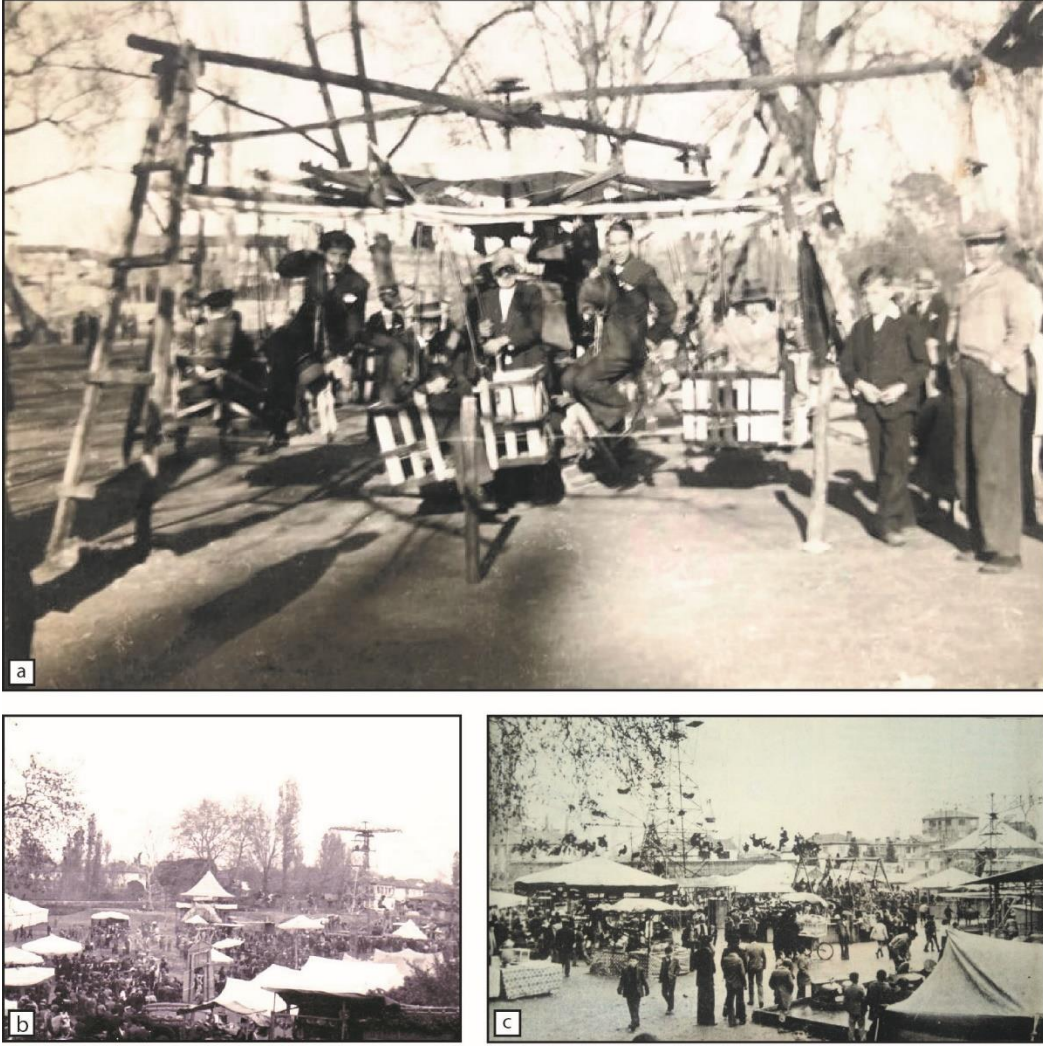
Kentsel yeşil alan olarak Pınarbaşı Parkı, daha önceki tarihlerde bu çevrede yaşamış ve ya burada bulunmuş kişiler için günümüzde bu bölgede yaşayanlara göre çok daha büyük anlam ifade etmektedir. Bunun temel sebebi yakın geçmişe kadar Pınarbaşı Parkı'nda özellikle bayram zamanları olmak üzere kurulan panayırlar ve yapılan eğlencelerdir. Eski Bursalılar bayramlarını bu park alanında kutlar, parkta çeşitli etkinlikler yapılırdı (Şekil.5). Bu nedenle Pınarbaşı Parkı günümüzde dahi halk arasında Pınarbaşı ismiyle olduğu kadar Bayramyeri olarak da bilinmekte, halen bu şekilde söz edilmektedir. Pınarbaşı Parkı *Bayramyeri* olarak kullanıldığı dönemde Bursalılar için ayrı bir değere sahipti. K5 Bursa, Hisar Bölgesi'nde Kavaklı Mahallesi'nde doğmuş, halen burada yaşamaktadır. Pınarbaşı Parkı'ndan söz ederken çocukluğunda yapılan şenlikleri şu şekilde aktarmaktadır:

“Bütün şenlikler oradaydı, Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı..3 gün, 4 gün sabahlara kadar gece gündüz.”(K5, Erkek, 57)

K5'in bayram zamanları gece gündüz yapıldığını belirttiği şenliklerdeki etkinlikleri K7 şu şekilde anlatmaktadır:

“Eskiden o kadar güzeldi ki aklına gelecek her türlü eğlence mevcuttu orada. Aklına ne gelirse, sirk cambazlarından tutun da fiçı içinde dönen motorlarından, yılanlar işte efendim vahşi hayvanlar, aklına ne gelirse. 30 küsur dönüm arazi, her türlü eğlence yani her türlü sü mevcuttu orada. Tabi bunun yanında seyyar satıcılar, şekerciler, çerezçiler, kestaneciler aklına ne gelirse.”(K7, Kadın, 51)

K7'nin belirttiği gibi Bayramyeri olarak nitelendirilen Pınarbaşı Parkı'nda farklı etkinlikler yapılmış, panayırlar kurulmuştur. Bu etkinlikler benzerleriyle daha sonra özellikle Bursa Kültürpark olmak üzere farklı yerlerde de yapılmalarına rağmen katılımcıların aklında Pınarbaşı Parkı kalmıştır. Nora (2006: 12) hafıza mekânlarının sadece anımsadığımız şeyler değil, hafızanın mayalandığı yerler olduğunu, geleneğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarı olduğunu söyler. Pınarbaşı Parkı da Bursalıların toplumsal hafızasında önemli bir yer oluşturmakta bir nevi bu hafızanın mayalandığı yer olmaktadır.

Şekil 5. Pınarbaşı Parkı'ndaki bayram etkinlikleri 1936 (a). 1958 (b). 1976 (c).
Kaynak: Kerim Bayramoğlu Kişisel Arşivi

Mekâna duygusal bağların gelişmesi kolektif hafıza ile son derece bağlantılıdır (Johnson, 2004). Bir alana duyulan bağ kolektif hafızanın çekirdeğindedir ve anılar yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılabilir. Anımsama, bireysel olmaktan çok kültürel bir etkinlik olarak ele alındığında toplumsal olana yönelir. Bu durumla birlikte anımsanan durum veya yer kültürel geleneğin anımsanması şeklinde yorumlanırken; bireysel hatıralar ise daha ziyade bireysel bir geçmişle alakalı olup, bireysel bir geçmişte konumlanmışlardır (Connerton, 2018; 2014). Ancak bir devir daim olarak da kişiler bireysel anılarını, toplumsal hafızanın çerçevelerinden yardım alarak canlandırırlar (Halbwachs, 2016: 358) ve böylece anımsama bireysel hafıza ile toplumsal hafıza arasında bir ip görevi görür. Bu durumda kent hem bireysel hem de kolektif anılar aracılığı ile sürekli olarak anlam üretilen bir yer olmasının yanı sıra bu anlamların da zamanla değiştiği bir algı ortamı haline gelir (Erzen, 2019). K4 parktaki etkinlikleri ve kendisi için anlamını şu şekilde aktarmaktadır:

“(Anlamı) çok büyük. Çünkü orası hem bizim çocukluğumuzda oyun oynadığımız yer hem de bayramlarda mesire olarak yani eğlence yeri olarak bir orası vardı yani. İşte bütün atlıkarıncalar, çadır tiyatroları, ata binmek için köylerden, dağlardan atlarını getirirlerdi. Böyle kale boyunda ata bindirirlerdi para karşılığında. Pınarbaşı'nın hani

en büyük özelliği bisiklete binmekti. Bisikleti o zaman almak zordu, herkes alamazdı. Orada işte bisiklete 1 lira verirsin 1 tur atarsın falan o tür şeyler için.”(K4, Erkek, 59).

Kent içinde hem doğal hem de yapılmış mekâna verilen anlam anılar ile süreklilik kazanır ve alanı bir hafıza mekânına dönüştürür. Anı bu mekânlara o denli bağlıdır ki beyan edici hafıza bunları anıp anlatmayı sever (Ricoeur, 2017: 61). Örneğin K7 annesinin parktaki etkinliklere dair anlattıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

“Şimdi mesela annem rahmetli şunu anlatırdı; onlarda şeyde oturuyorlarmış yukarda İvaz Paşa'nın altında Sıra Meşeler derler oraya. Bir gün böyle 2 katlıymış evleri, müstakilmiş. Annemin odası üst kattaymış, bir gün böyle bir bakmış, adam sürekli camının önünden geliyor geçiyor böyle. Annemin ödü kopmuş yani bu kadar 2. Katta olur şey değil. Meğerse o tahta şeylerden takmış tahta bacaklı adam yürüyormuş, meğerse işte oraya gelmiş Pınarbaşı'na park alanına, bayram yerine. Tahta bacakları geçince tabi boyu uzamış, annemin önce ödü kopmuş tabi, sonra bir bakmış öyle, onu anlatırdı çok gülerdik yani.”(K7, Kadın, 51)

Sadece kişinin kendi hatırladıkları değil, anlatılan anılar ve hikâyeler de kolektif hafızayı güçlü tutar. K7'nin annesine ait bir hatırayı aktarışı gibi, kişisel hatırlama kolektif hafızaya bağlanmıştır. Böylelikle birlikte kalıcı kimlik bilincini de oluşturmaktadır (Lowenthal, 2015). Ayrıca belirli bir mekâna ait anılar o alana dair hafızayı da güçlü tutmaktadır. Bachelard'ın (2017) da belirttiği üzere anılar hareketsizdir ve ancak mekânsallaştırıldığında sağlamlaşırlar. Mekânlar ile sağlamlaştırılan anılar sayesinde hafıza mekânları oluşmaya devam eder ve güçlenir. Sadece Pınarbaşı Parkı'nın tamamı değil, parkta bulunan etkinliklerin de mekânın hafızaya işlenmesine önemli katkıları olmuştur. Bunlardan bir tanesi de bayram zamanları parkta kurulan yazlık sinemadır. K4 ve K6 Pınarbaşı Parkı'na ait anılarından söz ederlerken parkta kurulan yazlık sinemadan da söz etmektedirler:

“Hemen zaten onun yan tarafında yazlık sinema vardı. Pınarbaşı çok özel bir yerdi yani yan tarafta yazlık sinema vardı orada, o duvarın dibinde. Zaten çocuklar duvarın dibine dizilirdi film seyretmek için hani sinemayı bedava seyretmek için.”(K4, Erkek, 59)

“Çocukluğumuz böyle Pınarbaşı'nın o taraflarda geçti. Pınarbaşı, Bayramyeri o taraflarda geçti (...) Pınarbaşı'nda eskiden sinema vardı, bayram vardı bayram yeri kuruluyordu, salıncaklar gelirdi. Bir gün yılanlar getirmişlerdi, motorcular gelirdi.”(K6, Kadın, 56)

K4 ve K6'nın aktarımından parkın ve parktaki etkinliklerin bireysel bellekten kolektif belleğe geçişi de görülmektedir. Kolektif bellek içinde biriktirilen anılar, mekânda bir takım referans noktalarını oluşturmaktadır ve mekâna ölçek veren, toplum tarafından benimsenen değerlerin izlerini taşıyan ortak mekânlar, kolektif hafızaya ilişkin anımsanabilirliği arttırmaktadır (Sayar Avcıoğlu ve Akın, 2017: 426). Kolektif belleğin doğduğu hafıza mekânları anımsanan ve anılarla aktarılan mekânlardır. Bu mekânlar çok çeşitli olabilir. Nora'nın (2006: 10) söz ettiği gibi hafıza mekânları birçok boyuta sahip olmasının yanı sıra, aynı zamanda önemli buluşma yerleridir. Hisar Bölgesi, Kavaklı Mahallesi'nde yaşayan K7, Pınarbaşı Parkı'ndan söz ederken günümüzden 20 yıl kadar önce sadece etkinlikler zamanı değil, hemen hemen her gün Pınarbaşı'na gidildiğine de değinmektedir:

“Çok güzeldi, bundan 20 sene öncesinden bahsediyorum ben veya 15 sene öncesi orada havuz var ya, havuzun içinde ördekler falan vardı. Biz mesela geceleri giderdik oraya oturmaya çok keyif alırdık, ışıklandırma, ördekler yüzer falan Pınarbaşı'nda çay bahçesiydi. Yazın hemen hemen her akşam gibi gidiyorduk, keyifli oluyordu.”(K7, Kadın, 51)

5. Değişimler ve Anlamın Yitirilişi

Kolektif hafıza ancak belli bir derecede istikrar ile etkin bir şekilde işlev görebilir. Bellek durağan bir mekân sistemine dayanmadan var olamayacağından istikrarla varlığını sürdüren mekânların mevcut olması gereklidir (Connerton, 2018: 116). Ricoeur (2017: 62) hafıza mekânlarının

kişisel ve kolektif hafızanın bekçileri olabilmeleri için hem mekânsal hem de anlamsal olarak 'yerlerinde' kalmaları gerektiğini söyler. Pınarbaşı Parkı çok uzun yıllar boyunca kentliler için önem arz etmiş; öncelikle Pınarbaşı Suyu'nun sağladığı mesire alanı işlevinden, bir kent meydanına ve daha sonra bir kent parkına evrilmiştir. Pınarbaşı Parkı'ndaki değişim 1980'lerin sonlarına doğru kentliler için kapasitesinin yeterli olmadığını anlaşılması üzerine kentin farklı alanlarında yeni parklar yapılması ile başlamıştır. Kentin zamanla büyümesi sonucu bu alan bayram kutlamaları işlevini tam anlamıyla olmasa da başta Kültür Park gibi diğer park ve meydanlara bırakmıştır. Bunun sonucunda Pınarbaşı Parkı yüzlerce yıldır taşıdığı cazibe ve anlamını yitirdiği, ancak bayramyeri imajından sonra gelen kent parkı imajıyla yeterli yenilemenin de olmadığı bir alan haline gelmiştir. Bu durumu K5 şu şekilde açıklamaktadır:

"Nedeni şu; orası ufak gelmeye başladı. Lunapark yapıldı aşağıda, orası yapılınc buradaki bütün eğlenceler hepsi aşağıya gitti. Aşağı gidince tabi burası bitti. 80 yıllarında falan bitti. Pınarbaşı şimdi çay bahçesi, 1 senedir de kapalı vaziyette öyle boş duruyor."(K5, Erkek, 57)

İnsanlar şehirlerdeki açık alanları sırf var diye ya da şehir plancıları ya da tasarımcıları kullanacaklarını umuyor diye kullanmazlar (Jacobs, 2017: 110). Bu şekildeki bir kullanım ile park sadece dolaşımın amaçlandığı vasıfsız bir yere dönüşür. Ancak birinin bir alanı tecrübe etmesi, onu benimsemesi, kendinin kılması demektir. Elbette ki bu o alanı mülk edinmesi değil, kişi alanı kendisinin devam etmekte olan hayatına kattığı için onu kendisinin kılmaktadır (Connerton, 2018: 42). Kişi bir alanı kendisinin kıldığında o yere karşı bir aidiyet oluşturacaktır. Bunun sonucunda o alana karşı yüklenen anlam da artacaktır. Bu anlam alanları o yerde yaratılan semboller ve deneyimler sonucunda şekillenir, güçlenir ve aktarılır. Kent parkları da bunun bir göstergesi olarak yaratılan kentsel deneyim ile aidiyetin güçlendiği alanlardır. 1980'li yıllardan önce açılmış olan parklar olsa dahi bu zamandan sonra Bursa kentindeki kentsel açık alanların sayısının hızla artması ve gittikçe büyümeleri Pınarbaşı Parkı'na olan ilginin de azalmasına neden olmuştur. K7, Pınarbaşı Parkı'nın 80'lerde bittiğini söylemektedir. Aslında buradaki bitme sözcüğü alandaki bayram etkinliklerinin bu tarihlerden sonra eskisi gibi yapılmamasında ve zamanla ortadan kalkmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki K7'nin 'bütün eğlenceler hepsi aşağıya gitti' sözü de bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Pınarbaşı Parkı'nın bayramyeri özelliğini 1980'lerden itibaren kaybetmesinin arkasında dolaylı olarak neoliberal etki de yer almaktadır. Bu yıllarda uygulanan tarım politikaları ile bu işgücünde çalışanlar tarımdan kopmuş, kırdan kente büyük göç dalgaları başlamıştır. Bursa'nın da gündün güne artan şekilde göç almasıyla birlikte kent hızla büyümeye başlamış, bu büyüme hem yatay hem dikey şekilde kendini göstermiştir. Bursa sanayisi için de çok önemli bir dönem olan bu yıllarda kent çepere doğru genişlemiştir. Kent merkezi ticaret alanlarının baskısı altında kalırken eski kent alanlarında hızlı bir yıkımla birlikte apartmanlaşma artmıştır. Büyük kentsel projeler ile kentte yeni mekânlar yaratılmaya başlanmıştır. Zamanla Nilüfer ilçesi kentin gözde ilçesi haline gelmiş eski kentliler kent merkezinden taşınmaya başlamıştır. Böylece kentsel açık alanlar da yeni gözde alanlarda yaratılmaya başlanmıştır. Pınarbaşı Parkı bu dönemden itibaren kentli için önemini yavaş yavaş yitirmeye başlamış ve sadece park çevresinde yaşayanlara hitap eden yeşil alan özelliğini korumaya devam etmiştir (Şekil.6). Bu dönemden sonra parktaki etkinliklerin de şekil değiştirerek farklı yerlere taşınması sonucu mekânsal bellek hasar görmeye başlamıştır. Mekâna ve bu mekândaki etkinliklere yüklenen ortak anlamlar ve bu sayede artan aidiyet duygusu da bu durumdan kötü etkilenmiş, alana atfedilen anlamların zamanla azalmasına ya da yok olmasına sebep olmuştur. K4 bu durumu şu sözleri ile anlatmaktadır:

"Eski anlamını komple yitirdi. Eski anlamı bir nostalji olarak bisikletler veren küçük bir yer var bir o var işte. Mustafa var, bisiklet kiraya veriyor orada. Ama mesela onun babası o işi yapıyordu. Şimdi çocuğu yapıyor ama tabii o zaman ki yapılan şey ile şimdiki çok farklı. Şimdi küçücük alanın içinde kaldı, otoparkın içine kaldı. Ondan önce o kocaman alanın içinde biniliyordu."(K4, Erkek, 59)

Şekil 6. Tarihi Pınarbaşı Parkı'ndan bazı fotoğraflar
Kaynak: Yazar (29.03.2022)

Pınarbaşı Parkı'nda etkinliklerin yapıldığı ve bayramyeri olarak isimlendirilmesinde önemli bir yer tutan meydana bayram dışı zamanlarda da bisiklet kiralama faaliyeti mevcuttu. K4'ün aktardığı üzere bisiklet kiralama faaliyeti günümüzde de devam etmesine karşın alanda yapılan otopark bu tarz aktivitelerin kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Anımsanan şeyler mekânla bağlıdır ve bu hafıza mekânları hatırlatıcı olarak iş görerek unutuşa karşı verilen savaşta yardımcı kuvvetlerdir (Ricoeur; 2017: 59). Pınarbaşı Parkı sınırlarında yer alan meydan otopark yapılma sürecine kadar etkinliklerin yapıldığı bir alanken, etkinlikler bittikten sonra dahi bu etkinlikler ile anımsanan bir hafıza mekânıydı. Anımsanan mekânın değişimi bir yeri sadece anılarda yaşayan bir mekân haline getirecek ve zamanla bu anılar da bir mekâna tutunamadığından uçup gidecektir. Aynı K4'ün söz ettiği gibi K8 de park alanındaki meydana ve buradaki faaliyetlerden bahsetmekte ve otopark ile oluşan değişimine dikkat çekmektedir:

“Eskiden Pınarbaşı Meydanı vardı oraya giderdik. Çocukken oralarda oynardık. Bisiklet kiralardık, motorsiklet kiralardık. Oraya da geçen gün bir şey için uğradım, orada otopark yapmışlar. Arabalar dolmuş.”(K8, Erkek, 45)

Kentin hafıza mekânlarının kentlinin gündelik yaşam pratiklerinden kopması ve anlamlarını sürdürmemesi toplumsal unutmayı da beraberinde getirir (Uludağ ve Aycı, 2016: 751). Mekândan kopuş sadece fiziksel ayrılma ile değil, aynı zamanda anlamın yitilmesiyle de oluşan kopuşu simgeler. Mekânsal belleğin yok olması mekâna atfedilen anlamın değişimi, hafızanın yitirilişini destekler. Elbette bu durumda mekândaki fiziksel değişim tek bir neden değildir, ancak nedenlerden biri olduğu ve birbirlerini besledikleri açıktır. Pınarbaşı Parkı'ndaki etkinliklerin bitmesinin yanı sıra yeni düzenlemeler ile yapılan fiziksel değişimler de katılımcıların alan üzerinden kurduğu anlam ilişkisini etkilemiştir. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerin büyük bir kısmı da bu değişimlere odaklanmaktadır (Şekil.7). K4 ve K2 alanın değişimi ile ilgili düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadırlar:

“Tabii değişti. Eskidendi baya oldu. Orası şöyle oldu yani daha doğrusu çay bahçesi kurulduktan sonra oraya bayram yeri falan kurulmamaya başlandı. Ama ondan önce her bayramda oraya panayırıncılar gelirdi dışarıdan. Onun dışında atlıkarıncılar, salıncıklar, efendime söyleyeyim çadır tiyatroları motor cambazları falan vardı. Bayağı aktif çok aktif bir yerd. Bayramsa 3 gün 4 gün onlar sürerdi. Şuan öyle bir şeyler olmuyor tabii öyle bir etkinlik yok şu anda.”(K4, Erkek, 59)

K4, Pınarbaşı Parkı'ndaki değişimin parktaki kafenin açılması ile başladığını belirtmektedir (Şekil.7). O zamana kadar aktif olarak kullanılan park alanının o zamanla birlikte değişmeye başladığına vurgu yapar ve günümüzde hiçbir etkinlik yapılmadığına değinir. Hâlbuki günümüzde fetih etkinlikleri kapsamında alanda etkinlik düzenlendiği bilinmektedir. 2000'li yıllardan itibaren Bursa'da Osmanlı mirası restore edilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda Osmangazi Belediyesi tarafından 2006 yılında alanda bulunan Fetih Kapısı restore edilmiş (Şekil.7), bu sırada park alanı çevresiyle birlikte tekrar düzenlenmiştir. Bursa Fethi kutlamaları nedeniyle her yıl Nisan ayında yapılan fetih şenliklerinin bir bölümü de bu alanda düzenlenmeye başlamıştır. Bu şenlikler değişkenlik gösterse de genelde temsili olarak Osman Gazi'yi canlandıran kişinin başında bulunduğu atlı birlik, Bursa Kılıç Kalkan Ekibi, Bursa Mehter Takımı, Osmangazi Belediyesi Gösteri Sanatları Topluluğu ve Bursa Mevlevi Kültürünü Yaşatma Derneği üyeleri, ahi grupları, yöresel derneklerin halk oyunları ekipleri ile çok sayıda vatandaşın katıldığı kortej ile Tophane Parkından başlayarak yakın çevrenin gezilmesi ile başlamaktadır. Daha sonra nisan ayı içerisinde yıllara göre farklılık göstermekle birlikte çeşitli seminerler, sergiler, koşular ve daha birçok etkinlik yapılmakta, bu etkinliklerin bazıları Pınarbaşı Parkı sınırlarında yer alan meydana gerçekleşmektedir. Fetih şenlikleri kapsamında Pınarbaşı Meydandaki etkinliklerin varlığı ve şekli de yıllara göre farklılık göstermektedir. Örneğin 2019 yılındaki fetih şenlikleri kapsamında yapılan Tarihi Kent Koşusu Yarı Maratonu ile Halk Koşusunda dereceye giren sporcular için Pınarbaşı Meydanı'nda ödül töreni düzenlenmiştir. Ancak araştırma kapsamı içinde yapılan görüşmeler sırasında hiçbir katılımcının bu etkinliklerden söz etmediği dikkat çekmektedir. Katılımcılar park içindeki aktivitelerden bahsederken sadece eski aktivitelerden söz etmekte, artık herhangi bir etkinlik yapılmadığını söylemektedirler. K2'nin sözleri günümüzde park alanındaki etkinliklerin kişilerin belleğinde yer kaplamadığını da göstermektedir:

“Pınarbaşı'na gidiyorum şöyle ki yürüyüş yapıyorum orda. Eskiden bayramlar güzeldi orada ama onlar değişti. O zaman tiyatro oluyordu, salıncıklar oluyordu ne bileyim bir sürü şey oluyordu. Onların hiçbiri kalmadı yani. Ben 20-25 yaşlarıma kadar oralar öyleydi ondan sonra değişti.” (K2, Erkek, 68)

Şekil 7. Pınarbaşı Meydanı ve Fetih Kapısı (a). Pınarbaşı Parkı'nda bulunan kafe ve süs havuzu (b).

Kaynak: Yazar (29.03.2022)

K2 parkı kentsel yeşil alan olarak kullandığını, parkta yürüyüş yapması ile belirtmektedir. Fakat parktaki eski etkinliklerden söz ederken *onların hiçbiri kalmadı* diyerek de günümüzdeki etkinlikleri yok saydığını göstermektedir. Yaklaşık 40 yıllık bir süre içinde alanın değiştiğini belirten K2'nin yanı sıra K1 de parktaki değişimleri şöyle aktarmaktadır:

“Eskiden Pınarbaşı'nda bayram yeri Pınarbaşı Bayramyeri Kapısından giriliyordu çok büyük bir alan vardı. Sonra oraya çok büyük bir kafeterya yaptılar, sonra böyle havuz gibi şey yaptılar Basket sahası yapıldı, beton ağırlıklı yani çok. Eskisi gibi sıcak değil yani.” (K1, Erkek, 72)

Kuşkusuz K1'in sözlerinde parktaki değişim kadar dikkat çekici olan günümüzde Fetih Kapısı olarak isimlendirilen sur kapısından Bayramyeri Kapısı olarak söz etmesidir. Ortak semboller ile

sürdürülen anıların mekâna kattığı anlam da çoğalır. K1'in sözlerinde de bu açıkça görülmektedir. Parka açılan sur kapısı dahi kişilerin hafızasında onu sembolleştirdikleri şekilde kalmıştır. Gücünü ve süresini bir grup insanı bir araya getirmek için sahip olduğu şeyden alan kolektif hafıza içerisinde, birbirine bağlantılı bu ortak hatıralardan oluşan bu yığın içinde, her birinde en büyük yoğunlukta ortaya çıkacak olanlar aynı hatıralar değildir. Elbette her bireysel hafızanın kolektif hafıza üzerinde bir görüş açısı vardır (Halbwachs, 2017: 39). Bu durum Pınarbaşı Parkı kapsamında da aynı şekilde işler, kişilerin buraya ait hatıraları birbirinden farklılık gösterir. Ancak hepsinin genel kapsamında bayramyeri ve bu etkinlikler üzerinden şekillendiği de açıktır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Kentsel alan karmaşık duyguları harekete geçirir, çünkü yer değiştirecek, yaklaşacak ya da uzaklaşacak bir mekân sunar. Bu nedenle kentte kişi yolunu şaşırılmış, başıboş, kaybolmuş hissettirebilir. Ancak kamusal alanlar kişileri adları belli meydanlar, ritüelleşmiş anmalara ve toplanmalara davet eder (Ricoeur, 2017: 171-172). Ricoeur'un da belirttiği gibi kamusal alanlar kentliler için önem arz eden toplanma alanlarıdır. Kamusal yeşil alanlar ise kentli kullanıcılar için kentte yaşamının getirdiği birçok zorluğun yanında bir ödül gibidir. Ancak kentteki hafıza alanlarının değişerek yok olması hem kent hem de kentliler için önemli bir problem oluşturmaktadır. Şehrin yapı taşı sayılabilecek yapılar ve alanlar yok edildiğinde kültürel bellek de aşınmaya mahkûm durumdadır (Connerton, 2018: 119).

Bir alanı yer yapan en önemli özellik anlamdır. Yer ile kurulan ilişkiler ve yere yüklenen anlam orayı mekân olmaktan çıkarıp yer haline getirir. Ancak alanla ilişki koştığında ve başka bir yer ile farklılaştıran, anlam katan bir özellik kalmadığında artık bir 'yer'den söz etmek doğru olmayacaktır. Pınarbaşı Parkı eski anıları nedeniyle ona anlam yükleyen kişiler sayesinde Bursa içinde önemli bir bellek noktası durumundadır. Park bu önemini, çok uzun yıllar boyunca bir mesire alanı olarak kullanılmasının yanı sıra alanda yapılan etkinliklerden almıştır. Bu etkinlikler sayesinde park kullanıcıları olan topluluk üyeleri arasındaki ortak paylaşımlar kolektif hafızanın oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu durum Pınarbaşı Parkı'nın bir hafıza mekânı haline getirmiştir. Yıllar boyunca özellikle bayram zamanları yapılan etkinlikler hem kişilerin hafızalarında yer etmiş hem de kuşaktan kuşağa aktarılan bir hafıza inşası oluşturmuştur. Ancak 1980'lerin sonlarından itibaren parktaki etkinliklerin taşınması toplumsal hafıza üzerindeki en önemli yıkıcı unsur olmuştur. Neoliberal kentleşme ile hızla büyüyen Bursa'da önceleri serbest zamanların geçirildiği mekânlar henüz fazlaca çeşitlenmemişken parkın Bursalılar için bir anlamı vardı. Fakat kent içinde yeni cazibe mekânları yaratılması ve parkın dönüşümü nedeniyle Pınarbaşı eski cazibesini yitirmek üzeredir. Kişilerin alışıp benimsediği kamusal alanların değişimi kentli kullanıcılar için hafıza çatlakları oluşturarak, parkla ilişki seviyesi ve sıklığını azaltacak ve mekânı kullanım biçimini de değiştirecektir. Böylelikle eski işlevselliğini yitirmesi ile park mirasının yeni kuşaklara tüketilmiş olarak devredilecektir.

İlerleyen yıllarda park üzerinde yapılan fiziksel değişimler ve parktaki mekânların farklı işlevlerle kullanılıyor olması da bu duruma eklenince alana atfedilen anlamsal değer büyük oranda değişmiştir. Bu değişim özellikle yaş ile ortaya çıkmaktadır. Bayram etkinliklerine tanıklık etmiş olanlar parka halen bağlılık duydukları ve bu bağlılığı hatıralar üzerinden korudukları görülmektedir. Geçmişin bir yeniden inşası olarak hatıralar üzerinden parkın ruhu canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Araştırmaya sahasında yapılan gözlem ve görüşmeler sonucunda bayramyeri etkinliklerine katılmaya yaşı yetmemiş daha genç kesimin park ile ilgili bir hatıraları olmadığını ya da parkı çok kullanmadıklarını belirtmeleri alana karşı zayıf bir yer bağlılığı geliştirdiklerini göstermektedir. . Sonuç olarak, Tarihi Pınarbaşı Parkı kent merkezine yakın konumlanmasına rağmen günümüzde sadece çevre mahallelerde yaşayanların kullandığı bir park durumunda olup bu mahallelerde yaşayan özellikle yeni kentliler için sadece kentsel yeşil alan olması bakımından değerini korumakta, bunun dışında anlamsal değerini yitirmektedir.

Teşekkür

Fotoğraf arşivlerini bizimle paylaştıkları için Sayın Kerim Bayramoğlu ve Sayın Fabrizio Casaretto'ya teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Akkılıç, Y. 1986. *Bursa Tarihi I*. Bursa: Bursa Hâkimiyet Yayınları.
- Bachelard, G. 2017. *Mekânın Poetikası*. (Çev: A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Başer, N. 2011. Yeşil Cami. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, (Ekim), 324-334.
- Bryne, J. & Wolch, J. 2009. Nature, Race and Parks: Past Research and Future Directions for Geographic Research. *Progress in Human Geography*, 33(6), 743-765.
- Burgess, J., Harrison, C. M. & Limb, M. 1988. People, Parks and the Urban Green: A Study of Popular Meanings and Values for Open Spaces in the City. *Urban Studies*, 25, 455-473.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. 2013. *Bursa Kalesi ve Kale İçi Yapıları Gezi Rehberi*. Bursa: Bursa Araştırmaları Merkezi.
- Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi. 2007. *Hisar Bölgesi: Mollagürani Mahallesi*. 3. Baskı. Koord: R. Kaplanoğlu ve A. Elbas.
- Connerton, P. 2018. *Modernite Nasıl Unutturur?* 3. Baskı. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connerton, P. 2014. *Toplumlar Nasıl Anımsar?* 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demir, E. 2006. Toplumsal Değişme Süreci İçinde Gençlik Parkı: Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Planlama Dergisi*, 2006/4, 69-77.
- Elbas, A. 2012. Bursa'nın Çeşmeleri. *Bursa'da Zaman Dergisi*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Yıl:1, Sayı:2, 21-28.
- Erdönmez, M. E. ve Aki, A. 2005. Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi (Megaron)*, 1(1), 67-87.
- Erzen, J. N. 2019. *Üç Habitus: Yeryüzü, Kent, Yapı*. 3. Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gehl, J. 2011. *Life Between Buildings: Using Public Space*. Washington DC: Island Press.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. 2018. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*. 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Halbwachs, M. 2017. *Kolektif Hafıza*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. 2016. *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Harvey, D. 2013. *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Hebbert, M. 2005. The Street as Locus of Collective Memory. *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol: 23, 581-596.
- Hasan Taib Efendi. 2007. *Hatra ya da Bursa'nın Aynası*. Bursa İl Özel İdaresi, Bursa: Gaye Kitabevi.
- Jacobs, J. 2017. *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*. 3. Basım. İstanbul: Metis Yayın.
- Johnson, N. C. 2004. Public Memory. p. 316-328. Editor: J. S. Duncan, N. C. Johnson & R. H. Schein. *A Companion to Cultural Geographies*. UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Kandes, V. I. 2008. *Kuruluşundan XIX. Yüzyıl Sonlarına Kadar Bursa*. Bursa: Gaye Kitabevi.
- Kaplanoğlu, R. 2020. Bursa Hisarı ve Fethi. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, (Temmuz). 48-53.
- Kaplanoğlu, R. 2003. *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Kaygalak, S. 2008. *Kapitalizmin Taşrası: 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Bursa'da Toplumsal Süreçler ve Mekânsal Değişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lowenthal, D. 2015. *The Past is a Foreign Country*. (Revisited). Cambridge: Cambridge University Press.
- Nora, P. 2006. *Hafıza Mekânları*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Orum, A. M. & Neal, Z. P. 2010. *Common Ground? Readings and Reflections on Public Space*. New York: Routledge.
- Öcalan, H. B. 2012. *Evliya Çelebi: Seyahatnameye Göre Ruhaniyetli Şehir Bursa*. Bursa İl Özel İdaresi, Ankara: Sistem Ofset.
- Önder, S. ve Polat, A. T. 2012. Kentsel Açık-Yeşil Alanların Kent Yaşamındaki Yeri ve Önemi, *Kentsel Peyzaj Alanlarının Oluşumu ve Bakım Esasları Semineri*, 73-96.
- Ricoeur, P. 2017. *Hafıza, Tarih, Unutuş*. 2. Basım. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Sayar Avcıoğlu, S. ve Akın, O. 2017. Kolektif Bellek ve Kentsel Mekân Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi'nin Mekânsal Değişiminin İrdelenmesi, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, Cilt: 8, 423-450.
- Tanpınar, A. H. 2020. *Beş Şehir*. 48. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekeli, İ. 1999. Bursa'nın Tarihinde Üç Ayır Dönüşüm Dönemi. *Osmanlı Devletinin Kuruluşununun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi*, 6-8 Mayıs 1999, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Tuan, Y. F. 1974. *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Uludağ, Z. ve Aycı, H. 2016. Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci, *İdealkent Dergisi*, Sayı:20, Vol:7, 746-773.
- Üzgören, G. ve Erdönmez, M. E. 2017. Kamusal Açık Alanlarda Mekân Kalitesi ve Kentsel Mekân Aktiviteleri İlişkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, *Megaron Dergisi*, 12(1): 41-56.

İşletmecilerin Turizme İlişkin Algı ve Tutumlarına Yönelik Nitel Bir Araştırma: Odunpazarı Örneği*

*A Qualitative Research of the Business Operators' Perception and
Attitudes towards Tourism: The Example of Odunpazarı*

Raziye COŞKUN¹, Ayşe OKUYUCU²

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı,
Bilecik

²Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bilecik

Özet: Turizm, Odunpazarı kentsel sit alanını çeşitli boyutlarda etkilemiştir. Bu etkilerin sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel boyutları bulunmaktadır. Bu etkilerden en fazla etkilenen paydaşlardan birisi dealanda bulunan işletmecilerdir. Bu nedenle bu çalışmada turizmin etkilerine yönelik Odunpazarı kentsel sit alanında bulunan işletmecilerin algı ve tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma da nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Alanda bulunan 21 işletmeci ile yüz yüze olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel ve içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, alandaki işletmecilerin turizmin kültürel mirasın korunmasını ve ekonomik kalkınmayı sağladığı görüşünde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kültür Turizmi, Turizmin Etkileri, İşletme, Odunpazarı, Eskişehir

Abstract: Tourism, has affected the Odunpazarı protected area in various dimensions. The effects have socio-cultural, economic and environmental dimensions. The most affected stakeholders by these effects are the operators in the area. Therefore, in this study it is aimed to determine the perceptions and attitudes of the business operators in the Odunpazarı protected area regarding the effects of tourism. Qualitative research method has been used in the research. Semi-structured interviews have been conducted face-to-face with 21 business operators in the field. The data obtained has been analyzed by descriptive and content analysis method. As a result of the study, it has been determined that the operators in the field believed that tourism ensures the protection of cultural heritage and economic development.

Keywords: Tourism, Culture Tourism, Effects of Tourism, Business, Odunpazarı, Eskişehir

1. Giriş

İletişim ve bilgi kavramlarından sonra 21. yüzyıla damgasını vuran turizm, her geçen gün gelişme göstermektedir. Turizm, günümüzde üç temel hizmet sektöründen biri ve ekonominin bir alt sektörü durumundadır (Bahar ve Kozak, 2012: 1). Turizm bir hizmetler sektörü olduğu için, şehirlerin kalkınmasına olumlu katkılar sağlamaktadır.

Günümüzde turizmin bu denli hızlı gelişmesinde; çalışma saatlerinin azalması, gelir seviyesinin artması, ulaşım sisteminin gelişmesinin yanı sıra insanların dinlenme ve tatil ihtiyaçlarının

* Bu makale, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bünyesinde, Doç. Dr. Ayşe OKUYUCU danışmanlığında ve Raziye COŞKUN tarafından hazırlanan “Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Turizmle İlişkisi: Eskişehir Odunpazarı Örneği” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

artması, yeni yerler görme ve farklı kültürleri tanıma istekleri etkili olmaktadır (Zengin, 1999: 6). Bu kapsamda ortaya çıkan kültür turizmi kavramı, insanların yeni bilgi ve deneyimler kazanarak kültür seviyesini arttırmak ve kültürel farklılıkları öğrenmek için kültürel mekânları ziyaret etmesiyle gerçekleşen bir faaliyettir (Doğaner, 2013: 13).

İnsanlar son yıllarda eski uygarlıkların veya kültürlerin izlerini görmenin yanı sıra kendi kültürleri dışındaki kültürlere de merak duymaya başlamışlardır. Doğa şartlarına bağlı kalmadan turizmi tüm yıla yaymak, yerel kültürü yerli ve yabancı ziyaretçilere tanıtmak, korumak, sürdürülebilirlik için kültürel turizmin geliştirilmesi önemlidir (Emekli, 2006: 54). Kültür turizmi; miras, arkeolojik, yaratıcı, diaspora, eğitim, etkinlik, etnik, hüznün, gastronomi, gönüllü, inanç, edebiyat, kent, kırsal ve yavaş turizm gibi unsurları kapsamaktadır (Genç, 2020: 15). Kültür turizmi, kültürel miras kaynaklarını turizm amaçlı kullanarak ekonomik canlanmayı sağlamaktadır. Turizm destinasyonları daha fazla turist çekmek ve gelir elde etmek için alanda bulunan kültürel miras değerlerini turizme kazandırarak kullanımlarını arttırmaktadır (Süer ve Sadık, 2021: 283).

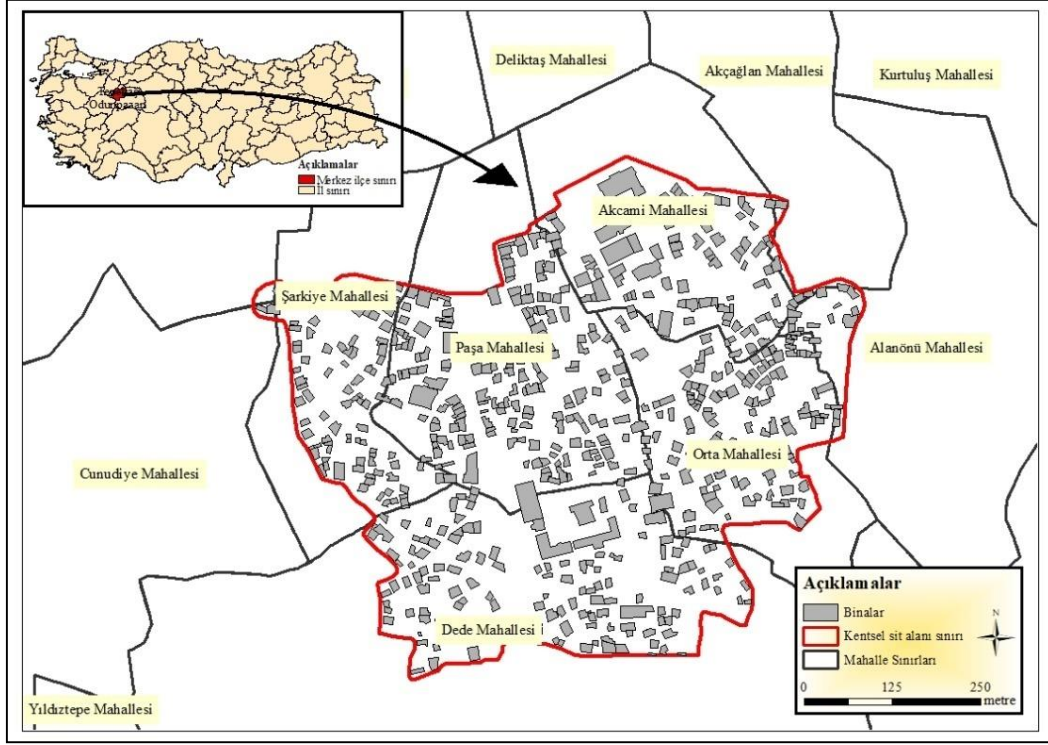
Bir turizm destinasyonunda, destinasyonun etkin yönetilmesinde paydaşlar en önemli unsurlardır. Kavram olarak paydaş, Dill (1958) tarafından “görev çerçevesi” olarak ortaya atılmıştır. Daha sonra Freeman (1984) paydaş kavramını organizasyon faaliyetlerinden fayda sağlayan veya zarar gören kişi veya gruplar olarak tanımlamıştır (Tak, 2009:47-48). Swarbrooke (1999), paydaş bir bölgede turizmin gelişmesinden olumlu ya da olumsuz olarak etkilenen gruplar olarak tanımlamaktadır. Yerel halk, turistler ve turizm işletmeleri gibi paydaşlar bir turizm destinasyonun önemli parçalarıdır ve yerel ekonomide büyük etkilere sahiptir (Zhang ve Zhu, 2014: 125).

Turizm destinasyonlarının planlı ve etkili yönetilmesinde paydaşların birbiriyle ilişkisi, birlikte hareket etmesi ve sorumluluk bilincine sahip olması önemlidir. Yerel halkı turizm gelişim sürecine dahil etmek onların görüş ve önerilerini almak turizm gelişim sürecinde oldukça önemlidir (Aas vd., 2005; Yoon, 2002). Turizmin gelişim sürecinde diğer bir önemli paydaş grubu ise özel sektör yöneticileri ve işletmecilerdir (Büyükkuru, 2020: 376). Destinasyondaki potansiyeli ve fırsatları en iyi tanıyan, bir destinasyonda ürün geliştirilmesinde katkı sağlayan ve hem topluma hem de gelen ziyaretçilere karşı sorumluluk üstlenen paydaş grubu olan işletmeciler bir destinasyonda özellikle ekonomik anlamda önemli katkılar yapabilmektedir. Simpson (2008), özel sektör ve işletmecilerin; istihdam yaratma kaynak ve sermaye yatırımı oluşturma gibi birincil etkilerin yanı sıra turizmle ilgili rehberlik, yönetim, ağırlama gibi alanlarda farkındalık ve bilincin arttırılmasına katkı sağladığını belirtmiştir. Bu nedenle birçok çalışmada işletmecilerin turizm konusundaki görüşleri irdelenmektedir (Tunçşiper ve Kaşlı, 2008; Doğan ve Gümüş, 2014; Akkuş, 2018; Şengül, vd., 2018).

1.1. Araştırma Alanı

Araştırma alanı Odunpazarı kentsel sit alanı Eskişehir’in Odunpazarı ilçesinde yer almaktadır. Odunpazarı kentsel sit alanı; Paşa, Dede, Orta, Akçağlan, Şarkıye, Akcami, Alanönü ve Akarbaşı mahallerinden oluşmaktadır (Şekil 1).

Eskişehir’in ilk yerleşim yerinin bugünkü kent merkezinin 3 km kadar uzağında yer alan Şarhöyük adıyla bilinen yer olduğu düşünülmektedir. Bu bölge antik çağlarda Dorilaion şehri olarak anılmaktaydı (Doğru, 1992: 19). Eskişehir bölgesinde yerleşim tarihi uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Sırasıyla Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Persler, Makedonlar ve Romalıların egemenliği altına giren bölge sonra Selçuklular’ın yönetimine geçmiştir (Anonim, 2021). 1097 yılında I. Kılıç Arslan’ın Dorylaion savaşı esnasında Odunpazarı’na ordugah kurması sebebiyle 12. yüzyıldan beri “Sultanyügi/Sultan Üyüğü” olarak anılmıştır (Olcaç Uçkan ve Uçkan, 2002: 22). Kentin adının Dorylaion harabelerinden dolayı “Eskişehir” olarak değiştiği düşünülmektedir. Kent Selçuklu dönemi ile sürekli gelişmiştir. Bu dönemde kentte çeşitli mimari eserler ve önemli değişiklikler yapılmıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1267 yılında yapılan Alaeddin Camii Selçuklular döneminden kalan başlıca yapıdır. Odunpazarı’nda yer alan cami, bugünkü Eskişehir’in ilk çekirdek yerleşim sahasını göstermesi açısından önemlidir (Ertin, 2018: 40).

Şekil 1. Odunpazarı kentsel sit alanı lokasyon haritası.

Eskişehir, geniş bir ova üzerinde bulunmaktadır. Şehrin ortasından geçen Porsuk Çayı'ndan yararlanma, verimli alüvyal topraklar, topografya ve yükseltinin etkisiyle ulaşımın kolay olması ve nispeten uygun iklim şartları geçmişten günümüze, nüfusun yoğun olduğu ovada toplanmasına neden olmaktadır (Koca ve Menteşe, 2020: 221). Porsuk Çayı, şehri yukarı ve aşağı olarak ikiye bölmüştür. Aşağı şehirlerin en önemli özelliği sıcak suların varlığıdır. Yani aşağı şehir olarak bilinen bölge çarşı ve sıcak suların bulunduğu hamamları; yukarı şehir olarak bilinen bölge ise Odunpazarı Mahallesi yerleşim yerini içermektedir. Kentin sursuz ve iç kalesiz sivil yerleşimi “Şehristan” yani Odunpazarı; kentin uzağında kurulan “Rabad” yani çarşı bölgesidir. Evliya Çelebi, şehrin 17 mahallesi ve 800 dükkânı bulunan çarşısı olduğunu ifade etmiştir (Olçay Uçkan ve Uçkan, 2002: 8-11). 1900’lü yıllardan bu yana odun ticareti yapılan Odunpazarı bölgede yapılan yakacak odun ticaretine dayalı olarak “Odunpazarı” ismini almıştır (Olçay Uçkan ve Uçkan, 2002: 23). Eskişehir, I. Dünya savaşına kadar geçen zaman içinde diğer kentlere göre hızlı bir gelişim göstererek ön plana çıkmıştır ve 1923-50 yıllarında modern bir kent görünümü kazanmıştır. 1960- 80 yıllarında büyüme gösteren kent, 1980 yılı sonunda hemen hemen günümüz koşullarındaydı. 1960-80 yılları arasında alanda kooperatif ve gecekondulaşma üzerinden yapılaşmalar artış göstermiştir. Bu yıllarda kente apartmanların yapılmasıyla birlikte eskiden zengin halkın oturduğu Odunpazarı, yerini geliri düşük alt gruba bırakmıştır (Atıcı ve Kaçar, 2020: 23). Odunpazarı, geleneksel evleri, külliyesi, camileri, türbeleri, kervansarayları, hanları, çeşmeleri ve geleneksel sokak dokusuyla 1981 yılındasit alanı olarak ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Alanda 2005 yılında başlatılan Odunpazarı Evlerini Yaşatma Projesi alanın tanıtımı ve turizm gelişimi açısından önemli bir adım olmuştur. Bu projeye Kültür Bakanlığı, Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve diğer sivil toplum kuruluşları destek olmuştur. Odunpazarı’nda turizmin gelişmesiyle birlikte birçok tarihi yapı restore edilerek turistik amaçlı olarak yeniden kullanıma kazandırılmıştır (Erşan ve Demiraslan, 2020: 199).

Turizm destinasyonlarındaki en önemli paydaşlardan birisi alanda bulunan işletmecilerdir. Bu nedenle işletmecilerin turizmin etkileri konusundaki algı ve tutumları oldukça önemlidir. Bu çalışmada turizmin etkilerine yönelik işletmecilerin algı ve tutumları Odunpazarı kentsel sit alanı örneğinde ele

alınmıştır. Araştırma alanı olarak Odunpazarı kentsel sit alanının seçilme nedenialanda çok sayıda işletmenin bulunması, bu işletmelerin sahiplerinin turizm konusundaki görüşlerinin belirlenmesi ve bu konuda literatürde daha önce kapsamlı bir çalışma yapılmamış olmasından dolayıdır. Araştırmanın temel amacı alanda bulunan işletme sahiplerinin turizmin etkilerine ilişkin algı ve tutumlarının tespit edilmesidir.

2. Materyal ve Yöntem

Odunpazarı kentsel sit alanında gerçekleşmekte olan turizm faaliyetlerinin etkileri konusunda işletme sahiplerinin algı ve tutumları belirlenmesinin amaçlandığı çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma verileri, çalışma amacı doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşme formları ile toplanmıştır. Nitel araştırmalarda amaç bilginin genellenmesinden ziyade özel, spesifikasyonların yapılması olduğundan (Creswell, 2018:156) araştırmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde, mevcut sorunun analizine yönelik çözümlere ulaşmak için probleme ilişkin temel dinamiklerin sahip olduğu ayırt edici nitelikler üzerinde problemin çözümüne ulaşılması hedeflenir (Özgen, 2019:173). Amaçlı örnekleme yönteminde görüşme yapılacak bireylerin seçiminde, araştırma konusuyla doğrudan ilgili olup olmadığına bakılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008:107).

Bu doğrultuda alanda seçilen 21 işletmeyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 05.11.2020-17.11.2020 tarihleri arasında yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir. 25-30 dakika arası süren bu görüşmelerden elde edilen veriler dijital ortama aktarılmıştır. Elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz, araştırma teması çerçevesinde, belirlenen temel kategorilere göre katılımcıların görüşlerinin işlenmesi ve uygun bir deseninin oluşumunu ifade eder. Elde edilen veriler, önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu analiz türünde bireylerin görüşlerini çarpıcı biçimde yansıtmak için sık sık doğrudan alıntılara yer verilir (Özgen, 2019:186). Bulguların frekans ve yüzde dağılımlarının belirlenmesinde SPSS 21 programından yararlanılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. İşletme Sahiplerinin Sosyo-Ekonomik Profilleri

Araştırma kapsamında işletme sahiplerinin sosyo-ekonomik bulguları Çizelge 1’de verilmiştir. Katılımcıların %81’i erkek, %19’u kadındır. Katılımcıların yaş dağılımına göre yapılan değerlendirme; %38.1’inin 40-50 yaş aralığında olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %33.3’ü bekârlardan, %66.7’si ise evlilerden oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumuna göre, %47.6’sı lise, %52.4’ü ise üniversite seviyesindedir. Katılımcıların gelir durumuna göre, %31.8 ile çoğunluğunun gelir aralığı 2001-3000 TL arası olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların Eskişehir’de ikamet etme sürelerine göre, %38.1’inin 31 yıl ya da daha fazla süredir Eskişehir’de ikamet ettikleri belirlenmiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevresel korumayı kapsamaktadır. Yavuz (2010:64)’a göre işletmelerin üretim sürecinde çevreye verdikleri zararların giderilmesi için uyguladıkları strateji ve yaklaşımları, uzun vadede işletme devamlılığı için kullanılmalarıdır. Buna göre, sürdürülebilir kalkınmanın, ticari işletmelerin sürdürülebilirlik faaliyetleri ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır (Kuşat, 2012:229). Bu nedenle işletmelerin alanın yerlisi olup olmaması turizmin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Katılımcıların %61.9’unun Eskişehir’in yerli halkı olduğu, %38.1’inin Eskişehir’in yerli halkı olmadığı belirlenmiştir (Çizelge 2). Buna göre alandaki işletme sahiplerinin çoğunluğunun Eskişehir’in yerli halkı olduğu belirlenmiştir.

Eskişehir’in yerli halkı olmayan katılımcıların birbirinden farklı illerden geldiği belirlenmiştir. Katılımcıların 4’ünün aile ve arkadaşların burada olduğu için, 2’sinin iş yeri açmak için, 1’inin işe girmek için, 1’inin ise diğer nedenlerden dolayı Eskişehir’e yerleştiği belirlenmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 1. İşletmelerinsosyo-demografik profilleri

Katılımcı profili	Frekans (n)	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	4	19.0
Erkek	17	81.0
<i>Yaş</i>		
18-28	6	28.6
29-39	5	23.8
40-50	8	38.1
≥50	2	9.5
<i>Medeni Durum</i>		
Bekâr	7	33.3
Evli	14	66.7
<i>Eğitim</i>		
Lise	10	47.6
Üniversite	11	52.4
<i>Aylık Gelir</i>		
1000-2000 TL	2	9.5
2001-3000 TL	8	38.1
3001-4000 TL	4	19.0
4001-5000 TL	2	9.5
≥5001 TL	5	32.8
<i>Eskişehir’de İkamet Etme Süresi</i>		
1-9 yıl arası	6	28.6
10-20 yıl arası	2	9.5
21-30 yıl arası	5	23.8
≥ 31 yıl	8	38.1

Çizelge2. İşletme sahiplerinin Eskişehir’in yerli halkı olma durumları.

Eskişehir’in yerli halkı olma durumu	Frekans (n)	%
Evet	13	61.9
Hayır	8	38.1
Toplam	21	100.0

Çizelge 3. Eskişehir'in yerli halkı olmayan işletmecilerin geldikleri iller ve Eskişehir'e yerleşme sebepleri.

Eskişehir'in Yerli Halkı Olmayan Katılımcıların Geldikleri İller	Eskişehir'e yerleşme nedenleri
Kırklareli	Aile ve arkadaşların burada olması
Aydın	Aile ve arkadaşların burada olması
Isparta	Aile ve arkadaşların burada olması
Ankara	Aile ve arkadaşların burada olması
Erzurum	İş yeri açmak
Bilecik	İş yeri açmak
Van	İşe girmek
Hatay	Diğer

Görüşme yapılan katılımcıların %52.4'ünü işletmenin sahibi, %47.6'sının ise ücretli çalışan olduğu belirlenmiştir. Çalışma kapsamında öncelikle işletme sahipleri ile görüşme yapılmış olup, işletme sahiplerinin olmadığı durumlarda işletmedeki en yetkili kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. (Çizelge 4).

Çizelge 1. Görüşme yapılan bireylerin işletmedeki görevleri

Görev Türü	Frekans (n)	%
İşletme sahibi	11	52.4
Ücretli çalışan	10	47.6
Toplam	21	100.0

3.2. İşletmelere Ait Tanımlayıcı Bilgiler

Araştırma alanında yapılan yerinde gözlem sonucunda, alandaki işletmelerin sayısı, bulunduğu mahalle ve işletme türleri belirlenmiştir. Alanda toplam 210 işletme olduğu tespit edilmiştir. Bu işletmelerin 144'ü Paşa Mahallesi'nde, 26'sı Akcami Mahallesi'nde, 22'si Orta Mahallesi'nde, 13'ü Şarkıye Mahallesi'nde, 5'i Dede Mahallesi'nde yer almaktadır (Çizelge 5). Buna göre Paşa Mahallesi'nin ticari fonksiyonun ağırlıkta olduğu görülmektedir. Alanda bulunan işletmelerin turistik ticaret aksları olan Beyler Sokak, Kurşunlu Cami Sokak, Mücellit Sokak, Çürükhoca Sokak, Işıklar Sokak, Arıfbey Sokak, Cemalciler Sokak, Kocamüftü Sokak, Şeyh Şemsettin Sokak ve Pazaroğlu Sokak'ta yoğunlaştığı belirlenmiştir.

Çizelge 5. Odunpazarı kentsel alanında bulunan işletmelerin mahallere göre dağılımı.

Mahalle	Frekans (n)
Paşa	144
Akcamı	26
Orta	22
Şarkıye	13
Dede	5
Toplam	210

Kaynak: Veriler saha çalışması sonucu elde edilmiştir.

Alanda yapılan gözlemlerde belirlenen bir diğer unsur Odunpazarı sit alanında bulunan işletmelerin türüdür. İşletmelerin tür dağılımı değerlendirildiğinde, 95'nin el sanatları ürünlerinin yapıldığı ve satıldığı işletmeler olduğu belirlenmiştir. İşletme türü bakımından ikinci sırada 54 işletme ile kafe, çay evi ve çay bahçesi türü gelirken üçüncü sırada 23 işletme ile lokanta ve restoran işletmeleri gelmektedir (Çizelge 6). Alanda turizm faaliyetleri ile el sanatlarına olan rağbet artmıştır. Ayrıca alanda turizm ile insanların dinlenme, sohbet etme ve yeme içme faaliyetlerini yapabilecekleri kafe, çayevi gibi işletmeler yoğunluk kazanmıştır.

Çizelge 6.Odunpazarı kentsel sit alanında bulunan işletme türleri.

İşletmenin Türü	Frekans (n)
El sanatları ürünleri imalat/Satış	95
Kafe/Çay bahçesi/Çay evi/Pastane	54
Lokanta/Restoran	23
Gıda	11
Konaklama	7
Market/Büfe	6
Kuaför/Berber/Güzellik salonu	6
Giyecek/Çanta	2
Diğer	6
Toplam	210

Kaynak: Veriler saha çalışması sonucu elde edilmiştir.

Görüşme yapılan işletmelerin, faaliyet türü dağılımına göre ilk üç sırada sırasıyla %33.3 ile kafe, çayevi, çay bahçesi işletmeleri, %28.6 ile el sanatları ürünleri imal ve satış dükkânları ve %14.3 ile konaklama tesisleri yer almaktadır (Çizelge 7).

Çizelge 7.Görüşme yapılan işletmelerinin türü.

Faaliyet Türü	Frekans (n)	%
Kafe/Çay evi/Çay bahçesi	7	33.3
El sanatları ürünleri imal ve satış dükkânı	6	28.6
Konaklama tesisi (Otel)	3	14.3
Lokanta-Restoran	2	9.5
Market	1	4.8
Gıda (Helvacı)	1	4.8
Araç kiralama	1	4.8
Toplam	21	100.0

Katılımcıların işletmelerinin %76.2'sinin işletmesi Paşa Mahallesi'nde, %14.3'ünün Orta mahallesinde, %4.8'inin Şarkıye mahallesinde ve %4.8'inin ise Akcamı mahallesinde bulunmaktadır (Çizelge 8).

İşletmecilerin Turizme İlişkin Algı ve Tutumlarına Yönelik Nitel Bir Araştırma: Odunpazarı Örneği

Çizelge 8. Görüşme yapılan işletmelerin bulunduğu mahalleler.

Mahalle	Frekans (n)	%
Paşa	16	76.2
Orta	3	14.3
Şarkıye	1	4.8
Akcami	1	4.8
Toplam	21	100.0

Görüşme yapılan işletmelerin %95.2'sinin devamlı, %4.8'inin ise sezonluk faaliyet gösterdiği belirlenmiştir (Çizelge 9). Sezonluk faaliyet gösteren işletme ise açık hava çay bahçesi olduğundan dolayı kış döneminde faaliyet gösterememektedir.

Çizelge 9. Görüşme yapılan işletmelerin faaliyet süresi.

Faaliyet Süresi	Frekans (n)	%
Devamlı	20	95.2
Mevsimli/Sezonluk	1	4.8
Toplam	21	100.0

Görüşme yapılan işletmelerin ticari faaliyete başlama tarihi değerlendirildiğinde %52.4'ünün 2016-2020, %19'unun 2011-2015 yılları arasında açıldığı belirlenmiştir (Çizelge 10). İşletmelerin birçoğunun diğerlerine göre daha yakın bir tarihte açıldığı görülmektedir. Alanda turizm yoğunluğunun artması ile alandaki işletme sayısı da artış göstermektedir. Alanda restore edilen bazı konutlar yeni işlevler verilerek kullanıma açılmıştır. Genel de turizme yönelik olarak verilen bu işlevler alandaki turistik çekicilikleri arttırmaktadır. Yine bu tür uygulamalar alanın otantikliğini gelen turistlere sunmak açısından da oldukça önemlidir. Alan saha çalışması sırasında konut, kafe, restoran, otel, atölye/sanat evi, dükkân, müze, dernek/vakıf/kültür evi, kütüphane ve resmi kurum işlevli yapılar tespit edilmiştir.

Çizelge 10. Görüşme yapılan işletmelerin açılma tarihi.

Tarih	Frekans (n)	%
2001-2005	3	14.3
2006-2010	3	14.3
2011-2015	4	19.0
2016-2020	11	52.4
Toplam	21	100.0

Görüşme yapılan işletmelerin mülkiyet durumuna bakıldığında %61.9'unun şahıstan kiralama, %23.8'inin belediyeden kiralama, %14.3'ünün ise kendi sahibi olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 11). Buna göre işletmelerin çoğunun şahıstan kiralama olduğu görülmektedir. Alanda turizm ile kira fiyatlarının artması mülkiyet sahiplerinin konutlarını kiraya verme eğilimini arttırmaktadır. Ayrıca 2011 Koruma amaçlı imar revizyonuna göre alandaki konutların %90 üzerinde özel mülkiyet olduğu belirlenmiştir (Odunpazarı Belediyesi, 2011:12). Alandaki yapılar genel olarak konut olarak kullanılmaktadır ve kullanıcıların çoğunluğu ev sahibidir (Coşkun, 2021:72). Nitekim işletmelerde kiracılık oranı yüksek iken, konut kullanımında kiracılık oranı düşüktür.

Çizelge 11. Görüşme yapılan işletmelerin mülkiyet durumu.

Mülkiyet durumu	Frekans (n)	%
Şahıstan kiralama	13	61.9
Belediyeden kiralama	5	23.8
Kendi sahibi	3	14.3
Toplam	21	100.0

Turizmden elde edilen gelirler ekonomik kalkınmaya önemli katkı sağlamaktadır. Turist harcamaları bölgede yaşayan bireylerin gelirlerini arttırmaktadır (Süer ve Sadık, 2021:283). Alandaki işletmelerin gelir katkı durumuna bakıldığında %81'i gelirlerine en büyük katkıyı Odunpazarı'na gelen yerli ve yabancı turistlerden sağladıklarını belirtmişlerdir (Çizelge 12). Buna göre alanı ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin ekonomiye önemli bir katkı sağladığı belirlenmiştir.

Çizelge 12. Görüşme yapılan işletmelerin gelir kaynakları.

Katkı Sağlayanlar	Frekans (n)	%
Yerli yabancı turistler	17	81.0
Odunpazarı'nda ikamet edenler	3	14.3
Eskişehir'de ikamet edenler	1	4.8
Toplam	21	100.0

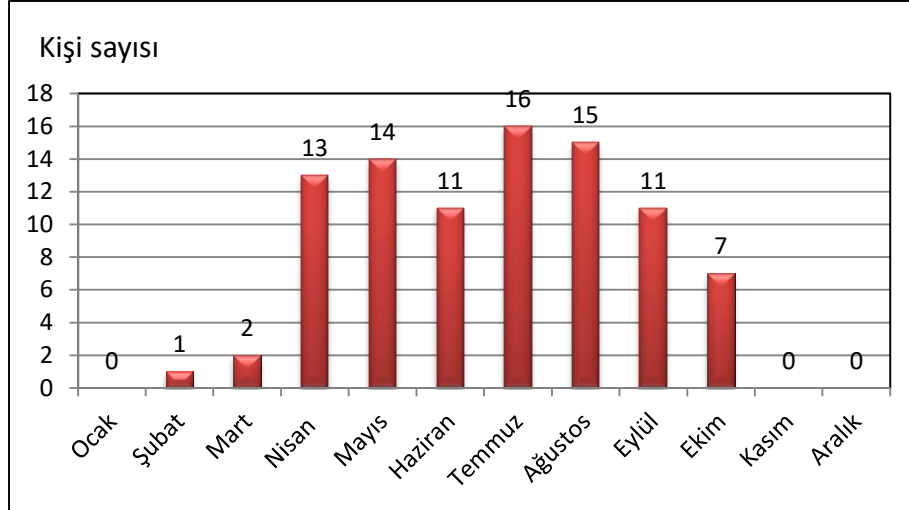
3.3. İşletmelere Ait Gelir ve Giderler

Katılımcılara Odunpazarı'ndaki turizm faaliyetlerinin gelirlerini ne yönde etkilediğine ilişkin soru sorularak turizmin işletmelere olan ekonomik gelir etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Katılımcıların %42.9'u turizmin gelirlerini çok iyi yönde etkilediğini belirtmiştir. Katılımcılardan hiçbiri turizmin gelirlerini kötü yönde etkilediğini belirtmemiştir (Çizelge 13). Buna göre alanda bulunan işletmeler az ya da çok turizmden ekonomik olarak faydalanmaktadır. Turizm paydaşlarıyla ilgili Büyükkuru (2020) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Çizelge 13. Görüşme yapılan işletme sahiplerinin turizmin işletme gelirlerine etkisi üzerine algıları

Önem Derecesi	Frekans (n)	%
1 (Çok Kötü)	0	0
2	1	4.8
3	5	23.8
4	6	28.6
5 (Çok İyi)	9	42.9
Toplam	21	100.0

Katılımcıların işyerlerinden en çok gelir elde ettikleri aylara bakıldığında işletmelerin en fazla gelir elde ettikleri aylar temmuz, ağustos ve mayıs aylarıdır. İşletme sahipleri en fazla geliri yaz aylarında, en az geliri ise kış aylarında elde edilmektedir (Şekil 2). Katılımcıların hepsi en fazla geliri hafta sonu elde ettiklerini belirtmiştir.

Şekil 2. Görüşme yapılan işletme sahiplerinin en fazla gelir elde ettikleri aylar.

3.4. İşletme Sahiplerinin Turizmin Odunpazarı'na Etkilerine Yönelik Algı ve Tutumları

Turizm; ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel ve siyasal yönleri olan, toplumu ve sosyal hayatı etkiyene bir harekettir. Bu nedenle turizm faaliyetlerinin sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel etkileri bulunmaktadır (Civelek, 2010:333). Odunpazarı kentsel sit alanında gerçekleşen turizm faaliyetlerinin sahada çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu etkilere ilişkin işletme sahiplerinin algı ve tutumları araştırma için büyük önem taşımaktadır. Tüm katılımcılar, turizmin alandaki kültürel mirasın korunmasına olumlu katkı sağladığını belirtmiştir. Turizm ile alanda restorasyon çalışmalarının arttığı, alandaki kültürel miras yapılarının daha bakımlı hale geldiği, tarihi binaların tekrar kullanıma açıldığı, tarihi bina ve yapıların sürdürülebilirliğinin sağlandığı ve tarihi çevreyi koruma bilincinin arttığı vurgulanmıştır. Bu konuda verilen bazı cevaplar şöyledir;

Binalar görsellik açısından daha bakımlı hale getirildi. Yerel halk bu konuda daha bilinçli hale geldi (K1).

Turizm her alanda gelişmeyi sağlamaktadır. Koruma konusunda da elbet önemli katkıları var. Alanda herkes kendi tarihi binasının bakımına daha çok dikkat ediyor. Ne kadar korunaklı o kadar ilgi çekici sonuçta (K6).

Camisi, türbesi, evi hepsi restore ediliyor. Bu yapılar yeniden kullanıma açılıyor (K9).

Kültür varlıklarının yerinde korunması sağlanıyor. Tescilli binaların yerinde bakım ve onarımı sağlandı. Yeni binaların yapılmasına engel olunuyor (K14).

İşletme sahiplerinin tarihi yapıları koruma konusuna ne kadar dikkat ettiklerini tespit etmek araştırma için önemlidir. Nitekim turizm ile tarihi binalara otel, kafe, restoran vb. gibi farklı işlevler verilerek kullanılarak korunması sağlanmaktadır (Kuşçuoğlu, Taş, 2017: 62). Katılımcıların çoğunluğu işletmelerin koruma konusunda dikkatli olduğunu ve tarihi dokuyu bozmamaya çalıştıklarını vurgulamışlardır. Bu konuda öne çıkan bazı cevaplar şöyledir;

Elbette tarihi dokuyu bozmamak gerekiyor. Zarar ziyan verilmemesi gerekiyor. Bizlerde bunun için tarihi yapıların kendine has dokusuna bağlı kalıyoruz. Elimizden geldiği kadar değişiklik yapmıyoruz (K7).

İzinsiz duvara çivi çakmak dahi yasak. Bu yüzden işletmeler olarak tarihsel yapıların dokusunu bozmamaya çabalıyoruz (K8).

İşletmeler olarak çevre kirliliğine dikkat ediyoruz, yapıların bakımına özen gösteriyoruz (K21).

Katılımcıların 3'ü koruma konusunda işletmelerin yeterince dikkatli olmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan bazıları bu durumu şöyle ifade etmiştir;

...Çok fazla dikkat edildiğini düşünmüyorum. İşletmelerin birçoğu sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir (K15).

Bu konuda iş yeri sahiplerinin çok bilinçli olduklarını düşünmüyorum. İşletmelere bu konuda eğitimler verilmelidir (K19).

Yerel yönetimlerin, Odunpazarı'nda turizm faaliyetlerinin gelişmeye başlamasıyla tarihi yapıların korunması konusuna yaklaşımları değerlendirilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu turizm ile birlikte yerel yönetimlerin yapılan çalışmalara daha fazla özen gösterdiğini, bakım ve onarım çalışmalarının ve koruma çalışmalarının arttığını vurgulamışlardır. Bu konuda olumlu görüş bildiren bazı katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmiştir;

Daha olumlu bir yaklaşım oldu. Yerel yönetimler maddi ve manevi olarak kaynak sağlıyor. Belediye ve yerel halk işbirliği içinde ilerlemeli (K2).

Turizmin göstermiş olduğu ekonomik yükselişten dolayı gerekli yatırımlar yapılmaya başlanmış ve bakımların yapılması artmıştır (K10).

Turizmin verdiği hayat konusunda yerel yönetimlere gelen taleplere uygun olarak çevre vb. düzenlemeler hız kazandı (K14).

Turizm ile kurallar arttı, izinsiz işlemler yapılmıyor ve koruma çalışmaları arttı (K19).

Bazı katılımcılar ise yerel yönetimlerin koruma çalışmalarına yeterince önem vermediği görüşündedir. Katılımcılardan bazıları bu durumu şöyle ifade etmiştir;

Yerel yönetimin bu konuya olan ilgisi arttı ancak yeterli değil. Daha fazla çalışma yapılması lazım (K7).

Aslında şuan yerel yönetimlerin yeterli desteği yok. Yapması gereken daha çok iş var (K15).

İlk başlarda daha çok çalışma yapılıyordu. Lakin şuan yeterli çalışma olduğunu düşünmüyorum (K20).

Odunpazarı kentsel sit alanında birçok müze ve kültür merkezi bulunmaktadır. Alanda bulunan bazı müzelerden görünüm Şekil 3'te görülmektedir. Odunpazarı kentsel sit alanında, turizm faaliyetleri ile birlikte müze, kütüphane, kültür merkezi vb. kamulaştırma faaliyetlerine etkisi ne yönde olduğu incelenmiştir. Tüm katılımcılar turizm ile bu tür kamulaştırma faaliyetlerinin arttığını belirtmiştir. Katılımcılardan bazıları görüşlerini şöyle ifade etmiştir;

Çok etkisi var. Özellikle müze sayısı arttı. Turizm müzeyi, müzeler de turizmi etkilemektedir (K1).

Turizm sayesinde bu tür faaliyetler artmıştır elbet ancak turistler bu tür faaliyetlerden en çok müzelerle ilgileniyor. İkinci olarak da kültür merkezleri ilgi görüyor (K4).

İyi etkiledi. Turizmden sonra yeni kütüphaneler, müzeler ve kültür merkezleri açıldı (K9).

Gelişti ve sayıları arttı. Özellikle balmumu ve cam sanatları müzeleri çok rağbet görüyor (K18).

Alandaki turizm Odunpazarı'nda yapılan etkinlik ve festivaller üzerinde ne gibi etkilerde bulunduğu araştırma için bir diğer önemli unsurdur. Katılımcıların çoğunluğu turizm ile alanda yapılan bu tür festival ve etkinliklerin artmaya başladığını belirtmiştir. Alanda her yıl cam, ahşap, lületaş ve seramik festivallerinin yapıldığı belirlenmiştir.

Olumlu etkiliyor. Yılda 4 kere festival yapılıyor. Yılda 6 kere fuar yapılıyor. Cam, ahşap, seramik gibi birçok farklı festival yapılıyor. Böylece gelen turist sayısı da artıyor (K2).

Turizmden sonra yapılan etkinlikler ve festivaller arttı. Etkinlik zamanlarında gelen turist sayısı da artıyor (K4).

Olumlu yönde etkiledi. Bu tür etkinlikler arttı. Ahşap, seramik, cam, lületaş ve el sanatlarıyla ilgili festivaller yapılıyor (K15).

Turizm sayesinde festival ve etkinlikler arttı. Konserler, ahşap festivalleri ve toprak festivalleri yapılıyor (K17).

Şekil 3. Odunpazarı kentsel sit alanında bulunan atölye ve müzelerden görünüm. Kaynak: Anonim, 2021.

Katılımcıların üçü ise turizm ile bu tür festival ve etkinliklerde yeterli artış sağlanmadığını belirtmiştir. Böyle düşünenlerden bazıları düşüncelerini şöyle ifade etmiştir;

Çok fazla etkinlik ve festival olmuyor. Çeşitlendirme olmalı... (K20).

Çok etkili olmadı. Yerel yönetimlerden dolayı etkinliklere yer açılmıyor (K14).

Odunpazarı kentsel sit alanında birçok el sanatı bulunmaktadır. Lületaş başta olmak üzere cam, seramik ve ahşap alanda yapılan önemli el sanatlarıdır. Turizmin, bu tür el sanatları üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Katılımcıların tümü turizmin el sanatlarının canlanmasını sağladığını belirtmiştir. Turizm ile el sanatlarının arttığını, çeşitlendiğini ve bu sayede kadınların çalışma oranının da arttığı belirlenmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir;

El sanatları üzerine bir sektör oluştu. El sanatıyla uğraşanlar için bu sektör bir gelir kapısı oldu. Ayrıca bu sayede kadınlar da çalışma oranı arttı (K7).

Olumlu etkisi oldu. Özellikle cam sanatlarında canlanma sağlanmıştır. Hattat, kaligrafi, ahşap oymacılığı gibi el sanatları konusunda çeşitlendirme sağlanmış (K10).

El sanatlarıyla ilgili iş olanakları doğdu. Sanat kursları arttı. Lületaş, seramik, çini, ahşap, cam sanatları ön plana çıktı (K17).

Turizm, yerel halka ekonomik gelir sağlarken bunun yanı sıra bazı çevresel sorunları da beraberinde getirmektedir. Çünkü turizm genellikle doğal ve kültürel anlamda hassas alanlarda gelişim göstermektedir (Varnacı Uzun ve Somuncu, 2011:22). Odunpazarı'nda turizm faaliyetlerinin alana getirmiş olduğu olumsuzluklar da çalışma için önem taşımaktadır. İşletme sahipleri, turizmin alana birçok olumsuz getirdiğini belirterek; trafik ve park sorununa, çevresel kirliliğe, gürültü kirliliğine, görüntü kirliliğine, tarihi dokunun yıpranmasına, fiyat artışlarına, rehberlerden kaynaklı sorunlara

vurgu yapmışlardır. Buna göre turizmin alanda en fazla çevresel olarak olumsuz etkilerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu konuda verilen cevapların bazıları şöyledir;

Park sorunu, kira fiyatlarının artması ve gürültü turizmin olumsuz yanları (K9).

Çevresel kirlilik, gürültü, fiyat artışları, trafik sorunu öne çıkan sorunlardır. Alanda ticarethanelerin artıp yerli halkın (konut) azalması, yerel halkın kültüründen uzaklaşması, komşuluk ilişkilerinin azalması, esnafların tanıtım yapmak için tabelalar ve ışıklandırmalarla görsel kirliliğe neden olması turizmin olumsuz yanlarıdır (K10).

Rehberlerde sorunlar var. Rehberlerin turizm bölgesinde turistleri çok hızlı hareket ettirmesi biz işletmeler için en büyük sorunu (K14).

Turistlerden kaynaklı araç yoğunluğu var. Bu da trafik sorununa sebep oluyor. Ayrıca turizm çevre kirliliğini artırıyor (K19).

3.5. Memnuniyet ve Gelecek Beklentileri

Katılımcıların memnuniyet durumunun ve gelecek beklentisinin belirlenmesi çalışma için önemlidir. Katılımcıların Odunpazarı'nda çalışmak konusundaki memnuniyet durumlarına göre tümünün Odunpazarı'nda çalışmaktan memnun olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar yeterli düzeyde gelir elde ettiği için alanda çalışmaktan memnundur. Katılımcıların işletmelerine ilişkin gelecek planlarına göre katılımcıların %85.7'sinin gelecekte işletmesinin kapasitesini artırma düşüncesinde olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların alandaki mevcut turizm faaliyetlerinden memnuniyet durumuna göre katılımcıların %71.4'ü memnun olduğunu, %28.6'sı ise memnun olmadığını belirtmiştir. Mevcut turizm faaliyetlerinden memnun olan işletme sahiplerinin memnuniyet nedenleri sırasıyla şöyledir; %66.7'si ekonomik olarak gelir sağladığı için, %23.8'i kentin kalkınmasını ve gelişmesini sağladığı için, %14.3'ü ise kentin tanıtımını sağladığı için memnun olduğunu belirtmiştir. Mevcut turizm faaliyetlerinden memnun olmayan işletme sahiplerinin memnuniyetsizlik sebepleri sırasıyla şöyledir; %19'u gelen tur sayısı ve rehber hizmetleri yeterli olmadığı için, %14.3'ü yeterli turizm faaliyeti yapılmadığı için, %4.8'i işletmecilere yeterli destek sağlanmadığı için, %4.8'i turizm faaliyetlerinin alanda trafik, park ve temizlik gibi sorunlara sebep olduğunu düşündükleri için memnun olmadıklarını belirtmişlerdir (Çizelge 14).

Çizelge 14. Katılımcıların memnuniyet durumları ve gelecek beklentileri.

Katılımcı Profili	Frekans (n)	Yüzde (%)
<i>Çalışmaktan Memnuniyet Durumu</i>		
Memnunum	21	100
<i>Gelecek Plan Durumları</i>		
İşletmenin kapasitesini arttırmak	18	85.7
Devretmek	2	9.5
Kapatmak	1	4.8
<i>Mevcut Turizm Faaliyetlerinden Memnuniyet Durumu</i>		
Memnunum	15	71.4
Memnun değilim	6	28.6
<i>Mevcut Turizm Faaliyetlerinden Memnun Olma Nedenleri</i>		
Ekonomik katkı sağlıyor	14	66.7
Kentin kalkınmasını ve gelişmesini sağlıyor	5	23.8
Kentin tanıtımını sağlıyor	3	14.3
<i>Mevcut Turizm Faaliyetlerinden Memnun Olmama Nedenleri</i>		
Gelen tur sayısının ve rehber hizmetlerinin yeterli olmaması	4	19.0
Yeterli turizm faaliyetinin yapılmaması	3	14.3
İşletmecilere yeterli desteğin sağlanmaması	1	4.8
Turizmin alanda trafik, park, temizlik gibi sorunlara sebep olması	1	4.8

4. Sonuç

Odunpazarı kentsel sit alanında çok sayıda işletme bulunmaktadır. Turizm destinasyonlarında bulunan işletmelerin birçoğu doğrudan ve ya dolaylı olarak turizmden etkilenmektedir (Çeken, 2013: 148). Bu nedenle, bu çalışmada Odunpazarı kentsel sit alanında, işletmecilerin turizmin çeşitli etkilerine yönelik algı ve tutumları belirlenmiştir. En genel ifade ile işletmecilerin, Odunpazarı kentsel sit alanında turizminekonomik ve sosyo-kültürel etkilerine yönelik algı ve tutumları olumlu yönde iken, çevresel etkilerine yönelik algı ve tutumlarıolumsuz yöndedir.

Kültürel miras varlıklarının birçoğu zamanla özgün işlevlerini kaybetmektedir. İşlevini yitirmiş kültürel miras yapılarının farklı amaçlarla kullanılması zorunlu hale gelmektedir. Bu tarihi yapılara yeni işlevler verilip kullanılarak sürdürülebilirliği sağlanmaktadır (Faiz Büyükçam, 2021:571). Odunpazarı kentsel sit alanında turizmin yoğunlaşmasıyla birlikteki alandaki birçok konut restore edilerek yeniden işlevlendirilmiştir. Genellikle turizme yönelik olan bu işlevler konutların otantikliğini arttırarak turizm için çekicilik sağlamaktadır.

Turizm, geleneksel kültürü tekrar canlandırabilir ve gelirlerin artmasını sağlayabilir (Mckercher ve Cros, 2002:62).Bu nedenle araştırma kapsamında ele alınan bir diğer konu işletmelerin gelir ve gider durumudur. İşletmelerin en fazla geliri alana gelen yerli ve yabancı ziyaretçilerden (%81) elde ettiği belirlenmiştir.Turizmin alandaki işletmelerin gelirine katkı sağladığı belirlenmiştir. Bu gelir işletmenin türüne göre farklılık gösterirken turizme yönelik olmayan işletmelerde daha az katkı sağladığı belirlenmiştir. İşletme sahiplerinin en fazla geliri yaz ve ilkbahar aylarında elde ettiği belirlenmiştir.

İşletme sahipleri turizmin kültürel mirasın korunmasına olumlu etki ettiği görüşündedir. Turizm ile kültürel miras varlıklarının restorasyon çalışmalarının arttığı, bakım ve onarım çalışmalarının arttığı belirlenmiştir. Bu sonuç Okuyucu ve Somuncu (2012) tarafından yapılan çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca turizmin getirdiği ekonomik getiri ile birlikte işletme sahiplerinin de bu konuda bilinçlilik düzeyinin arttığı belirlenmiştir. İşletmecilerin tarihi dokuyu bozmamaya ve tahrip etmemeye çalıştıkları belirlenmiştir. Yerel yönetimlerin turizm ile birlikte kültürel mirasın korunmasına daha fazla önem verdikleri belirlenmiştir.

Turizm ile alandaki müze, kütüphane, kültür merkezi vb. kamulaştırma alanlarının arttığı, festival ve etkinliklerin arttığı, el sanatlarının canlandığı ve kadınların çalışma olanaklarının arttığı belirlenmiştir. Bu sonuç farklı kültür turizm destinasyonlarında yapılan bazı çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Kurtar ve Somuncu, 2013; Büyükkuru, 2018).

Genel olarak turizmin çeşitli sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel etkileri bulunmaktadır. Turizmin bu etkileri olumlu ve olumsuz etkiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Turizmin olumlu etkilerini arttırabilmek ve olumsuz etkilerini en aza indirebilmek oldukça önemlidir. Odunpazarı kentsel sit alanında turizmin bu olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla sunulan öneriler şöyledir;

- Alandaki turizm yoğunluğunun kış mevsiminde azaldığı belirlenmiştir. Bu nedenle alandaki turizm faaliyetlerinin dört mevsime yayılması için yapılan faaliyetlerin çeşitlendirilmesi gerekmektedir.
- Alanda bulunan işletme sahiplerine kültürel mirası koruma konusunda eğitim verilmeli bilinçlilik düzeyi arttırılmalıdır.
- Yerel yönetimlerin alandaki işletme sahiplerini desteklemesi gerekmektedir.
- Sit alanında tanıtım amacıyla yapılan tabela ve ışıklandırma gibi uygulamaların geleneksel dokuya uygun biçimde yapılması gerekmektedir
- Alandaki çevre kirliliği, gürültü kirliliği ve görüntü kirliliğinin azaltılması için bir alan yönetim planı oluşturulmalıdır.
- Alandaki park ve trafik sorununun azaltılması için park olanakları arttırılmalıdır.
- Rehberlerin işletmeler arasında siyasi vb. nedenlerden dolayı ayrımlar yapması engellenmelidir. Alandaki her işletmecinin turizmden eşit şekilde faydalanması sağlanmalıdır

Sonuç olarak; Odunpazarı'nda bulunan işletme sahiplerinin genel olarak turizm faaliyetlerinden olumlu yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Turizm faaliyetlerine ilişkin alanda bulunan eksikliklerin giderilmesi için yerel yönetimlerin işletme sahiplerini desteklemesi gerekmektedir. Ayrıca turizm faaliyetlerinin alanın temel turizm çekiciliğini sağlayan kültürel miras unsurlarını olumlu etkilemesi araştırma için önemli bir bulgudur.

Kaynaklar

- Aas, C., Ladkin, A. ve Fletcher, J. 2005. Stakeholder Collaboration and Heritage Management. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 28-48.
- Akkuş, G. 2018. Kamu ve Özel Sektör Turizm Paydaşlarının Destinasyon Yönetimine Bakış Açısı: Erzurum Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 557-573.
- Anonim. 2021. Odunpazarı Belediyesi, <https://www.odunpazarı.bel.tr>, Erişim Tarihi: 18.02.22.
- Atıcı, E. ve Kaçar, A. D. 2020. Eskişehir Kent Kültürünün Kent Dokusuna Yansımaları: Odunpazarı ve Batıkent Örnekleri. *Tasarım Kuram Dergisi*, 16(30), s. 21-36.
- Bahar, O. ve Kozak, M. 2013. *Turizm ve Rekabet*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Büyükkuru, M. 2020. Turizm Paydaşlarının Turizmin Etkilerine Bakış Açısı: Kapadokya Örneği. *Iğdır University Journal Of Social Sciences*, (4), 373-402.
- Civelek, A. 2010. Turizmin Sosyal Yapıya ve Sosyal Değişmeye Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13(1-2), 331-350.
- Coşkun, R. 2021. *Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Turizmle İlişkisi: Eskişehir Odunpazarı Örneği*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.
- Creswell, J. W. 2018. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Çeken, H. 2003. *Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi*. Değişim Yayıncılık: Sakarya.
- Doğan, M. ve Gümüş, M. 2014. Sürdürülebilir Destinasyon Yönetimi, Sürdürülebilir Bozcaada: Bir Model Önerisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(3).
- Doğaner, S. 2013. *Türkiye Kültür Turizmi*. Doğu Kitabevi: İstanbul.
- Doğru, H. 1992. *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*. Afa Yayıncılık: Eskişehir.
- Emekli, G. 2006. Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 51-59.
- Erşan, R. R., ve Demirarslan, D. 2020. Tarihi Yapılarda Sürdürülebilirlik İlkesi Bağlamında Eskişehir Odunpazarı Evleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 187-213.
- Ertin, G. 2018. Eskişehir Kentinin Eski Sit Alanları ve Fonksiyonel Özellikleri (İlkçağdan Cumhuriyete Kadar). *Art-Sanat Dergisi*, (9), s. 35-49.
- Faiz Büyükkam, S. 2021. Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliğinde Bir Yaklaşım Olarak Yeniden Kullanım: Samsun Taşhan. *Journal Of International Social Research*, 14(77).
- Genç, V. 2020. Kültürel Miras ve Turizm İlişkisi. s. 5-22. Editör: M., Gümüş S. ve E. Dilek. *Kültürel Miras ve Turizm (Disiplinlerarası Yaklaşım)*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Koca, S. ve Mentese, S. 2020. Eskişehir Merkez İlçelerinde (Odunpazarı ve Tepebaşı) Topografik Faktörlere Göre Yerleşimin Dağılışı. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(2), 217-228.
- Kurtar, C. ve Somuncu, M. 2013. Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği: Ankara Hamamönü Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2).
- Kuşat, N. 2012. Sürdürülebilir İşletmeler İçin Kurumsal Sürdürülebilirlik ve İçsel Unsurları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 227-242.
- Kuşçuoğlu, G. Ö. ve Taş, M. 2017. Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Mckercher, B. ve Cros H. 2002. *Cultural Tourism, The Partnership Between Tourism And Cultural Heritage Management*. New York: The Haworth Press.
- Odunpazarı Belediyesi 2011. Odunpazarı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Plan Araştırma Raporu. Odunpazarı Belediyesi.
- Okuyucu, A. ve Somuncu, M. 2012. Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanılmasında Yerel Halkın Algı ve Tutumlarının Belirlenmesi: Osmaneli İlçe Merkezi Örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(1), 37-51.
- Olcay Uçkan, B. Y. ve Uçkan, E. 2002. *Eskişehir Odunpazarı Evleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları: Eskişehir.
- Özgen, N. 2019. *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler*. Pegem Akademi: Ankara.
- Simpson, Murray C. 2008. Community benefit tourism initiatives - a conceptual oxymoron? *Tourism Management*, 29(1), s. 1-18.
- Süer, S. ve Sadık, G. 2021. Kültür Turistlerinin Seyahat Harcamalarına Yönelik Bir Araştırma: Bergama Antik Kenti Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 281-298.
- Swarbrooke, J. 1999. *Sustainable Tourism Management*. CABI Publishing, United Kingdom.
- Şengül, S., Bayhan, İ. ve Yücel, R. 2018. Turizm Destinasyonlarında Sürdürülebilir Gelişim: Göynük Yerel Turizm Paydaşları Üzerine Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(3), 489-505.

İşletmecilerin Turizme İlişkin Algı ve Tutumlarına Yönelik Nitel Bir Araştırma: Odunpazarı Örneği

- Tak, B. 2009. *İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları ve Paydaş Grupları ile İlişkilerinin Yönetimi. (1. Basım)*, Beta Yayıncılık: İstanbul.
- Tunçsiper, B. ve Kaşlı, M. 2008. Termal Turizmin Ekonomik Etkileri: Gönen Örneği. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 120-135.
- Varnacı, U. F. Ve Somuncu, M. 2011. Kültürel Peyzajın Korunması ve Turizm İlişkisi Bağlamında Yerel Halkın Görüşleri: İhlara Vadisi Örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 3(2), 21-36.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. 2008. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Yoon, Y. 2002. Development of a Structural Model for Tourism Destination Competitiveness from Stakeholders' Perspectives. Doctor of Philosophy. Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Zhang, H. ve Zhu, M. 2014. Tourism destination governance: A review and research agenda. *International Journal of e-Education, e-Business, e-Management and e-Learning*, 4(2), 125.
- Zengin, B. 1999. *Turizm Coğrafyası*. SAÜ Basımevi: Sakarya.

Sürdürülebilir Ekolojik Denge İçin Modern ve Geleneksel Üretim Yöntemlerinin Entegrasyonunda Kırsal Kadının ve Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Afşar Balam Kadın Kooperatifi Örneği

The importance of Rural Women and Rural Women's Cooperatives in the Integration of Traditional and Modern Production Systems for a Sustainable Ecological Balance: The Case of Afşar Balam Women Cooperative

Çiğdem AKGÜL¹

¹Ankara Üniversitesi, Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı, Ankara

Özet: Son yıllarda küresel ısınma ve iklim değişikliği başta olmak üzere giderek artan çevre sorunları ve felaketlerinin önüne geçilmesi anlamında kırsaldaki kadının sahip olduğu yerel-ekolojik bilgiyi tanıyan ve onlardaki bu kültürel mirasın ulusal ekonomiye kazandırılmasını amaçlayan kadın girişimciliğini teşvik eden politika ve projeler gerek tüm dünyada gerek ülkemizde giderek yaygınlaşmaktadır. Söz konusu oluşumlar, ilgili literatürde yerel ekolojik bilginin önem ve muhafazasına işaret eden “Traditional Ecological/Environmental Knowledge (TEK)” veya “Local/Indigenous Knowledge” olarak anılan kavramı gündeme getirmek ve bu kavramın kırsal kadınla olan yakın bağlantısını ortaya çıkarmaktalar. Nitekim bu araştırmada da Türkiye’de söz konusu girişimlere tipik bir örnek teşkil eden Ankara Afşar Balam Kadın Kooperatifi’ndeki girişimci kadınların yerel ekolojik bilgi ile ilişkileri incelenmiş ve formel kadın kooperatiflerinin Anadolu kadınlarının ekolojik sistem, biyoçeşitlilik, yerel kaynaklar ve kültürel değerler hakkında sahip olduğu geleneksel bilgiyi (TEK’i) görünür kıldıkları ve hatta kimi kez unutulmaya yüz tutmuş bu bilgiyi onlara tekrar hatırlatıcı bir rol üstlendikleri bulgulanmıştır. Bu oluşumlar kanalıyla Anadolu kadınlarının, geleneksel veya bilim dışı adledilerek devre dışı bırakılanı hatırladığı, onu modern tarım, bilim ve endüstri alanlarına adapte edebildikleri ve böylece işlevsel “hibrit” bir bilgi olarak yeniden üretebildikleri fark edilmiştir. Nitel araştırma yöntemi ile yapılan bu çalışma Kooperatif Başkanı ile biri çevrimiçi yüzyüze ve ikisi bir mesaj uygulaması üzerinden karşılıklı soru cevap şeklinde gerçekleştirilen görüşme verilerine dayalı olarak hazırlanmıştır. Veriler ışığında formel kooperatiflerin kırsal kadının “hibrit bilgi üretme” yönündeki potansiyellerini harekete geçirici ve ayrıca hem kadınların kendilerinde hem yöre halkında yaşadıkları coğrafyanın eko-kimlik ve değerlerine dair farkındalık yaratıcı bir işlev üstlendikleri bulgulanmıştır.

Anahtar sözcükler: Geleneksel Ekolojik Bilgi (TEK), Kırsal Kadınlar ve Kadın Kooperatifleri.

Abstract: In recent years policies and projects that recognize the indigenous ecological knowledge of rural women in order to prevent increasing environmental disasters such as climate change, global warming, carbon emissions and encourage women's entrepreneurship in order to bring their this cultural potential to national economy are becoming increasingly widespread both in all over the world and also in our country. These initiatives highlight the concept of to “Traditional Ecological/Environmental Knowledge (TEK)” or “Local/Indigenous Knowledge” in relevant literature which points to the importance and protection of local ecological knowledge and reveal the close connection of rural women with this popular concept In this research, this close relationship between rural women and TEK has also been analyzed as a result of the data obtained through the interviews conducted with the President of Ankara Afşar Balam Women Cooperative which sets a typical example of aforementioned initiatives women cooperatives in Turkey and it has been discovered that these formal organizations also make rural women's knowledge about eco-system, local resources and cultural values visible. Moreover, it has also been noticed that these organizations can assume a role of reminding them this knowledge that is sunk to oblivion forgotten to women. It has been noticed that through these organizations that has been shaped under the integration of Industry-agriculture, Anatolian women are able to recall what was excluded as unvaluable, primitive or irrational by acting a bridge(catalyzer) with their bodies, memories and words between the old and the modern technics, traditional and scientific knowledge, the national and the local and can reproduce it as a functional “hybrid method”. This study based on qualitative research method was prepared according to the datas obtained through three meetings with the President of Cooperative one of which was face to face meeting via zoom platform and the others was done by writing

through a message app. In the light of obtained datas, it has discovered that women's cooperatives have functions that mobilize rural women's potential to produce "hybrid knowledge" and raises awareness of both women and rural population about eco-identity and values of their geography.

Keywords: *Traditional Ecological Knowledge (TEK), Rural Women and Women's Cooperatives.*

1. Giriş

Küresel ısınma, su kaynaklarının azalması ve biyoçeşitliliğin kaybı gibi gittikçe artan çevresel sorunlar karşısında ulusal ve küresel çapta bir çok adım atılmaktadır. Bu adımlar, küresel ısınmaya neden olan sera gazı üretimini azaltmak için yerli ve yerinde üretim-tüketim gibi beslenme akımlarının desteklenmesi veya habitat gibi doğal yaşam alanlarının izlenmesi ve korunmasından, sıfır atık, atıksız mutfak, organik tarım gibi geleneksel metotlardan faydalanılması, bu amaçla yerel üreticilerle işbirliğine gidilmesine kadar çeşitlenmektedir. Özellikle de kırsaldaki kadının "yeniden üretim roller"ine bağlı olarak yaşadığı coğrafyanın özgün dokusu, kültürel değerleri veya doğal kadim beslenme diyetleri hakkında sahip olduğu yerel sosyo-ekolojik bilgiyi (TEK) ve sürdürülebilir çevre dostu geleneksel tarım metotların yaşatılmasında oynadığı merkezi rolü tanıyan politika ve projeler hayata geçirilmeye başlamıştır. Bu bağlamda çoğu kez BM'nin ilgili birimleri öncülüğünde tüm dünyada kırsaldaki kadının geleneksel potansiyeli ve becerisini öne çıkaran, kadın girişimciliğini teşvik eden devlet destekli kooperatifler kurulmuş ve bilhassa Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın hibe, eğitim, imtiyaz, pozitif ayrımcılık gibi çok çeşitli destek mekanizmaları ile ülkemizin birçok ilinde de kadın kooperatifleri açılmıştır¹. Bu proje ve adımlarla bir yandan kadın emeğinin ve potansiyelinin ulusal ya da uluslararası ekonomiye kazandırılması hedeflenirken, diğer yandan akademik alanda da ilgili literatürde "yerel ekolojik bilgi (Traditional Ecological Knowledge)" ya da "yerel bilgi (Local Knowledge)" olarak anılan kavramlarla kırsaldaki kadın arasındaki yakın ilişkiyi açığa çıkaran çalışma ve araştırmalar öne çıkmıştır.

Bu araştırmada da Türkiye'de kadın kooperatifleşmesine önemli bir örnek teşkil eden Ankara Afşar Balam Kadın Kooperatif örneği üzerinden formel kadın kooperatiflerinin kırsaldaki kadının sahip olduğu, kapsamlı, dinamik, çevre dostu, sürdürülebilir "yerel ekolojik bilgiyi" ve kapasiteyi görünür kılıcı rolü incelenmiş, Kooperatif Başkanı ile yapılan görüşmeler neticesinde bu ve benzeri oluşumların aynı zamanda küresel tüketim alışkanlıkları karşısında unutulmaya yüz tutmuş bu bilgileri kadınların kendilerine yeniden hatırlatıcı ve kırsal nüfusun yaşadıkları coğrafyanın zenginlikleri ve eko kimliği hakkında farkındalık yaratıcı bir işlev üstlendikleri de tespit edilmiştir. Bu nedenle kırsal kadının girişimcilik faaliyetleri ile sosyo-politik ve ekonomik alanlarda kazanmaya başladığı görünür konum ve farkındalık, bilhassa da kadın kooperatiflerinin bu farkındalığı teşvik edici işlevi, insan kaynaklı zararlı uygulamaların ve teknolojik metotların eskiyi tamamen işlevsizleştirilmesine karşı "sözlü, bedensel (performative) ve zihinsel çoklu bir direniş" sunması bakımından bugün kayda değer bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ana hedefi de kırsal kadınların sanayi-tarım entegrasyonuna dayalı mikro girişimlerle kazandıkları, geleneksel olanla bilimseli, eski ile modern/teknolojik uygulamaları iç içe geçirip doğa dostu, sürdürülebilir "hibrit bilgiler" üretmedeki katalizör konumlarına ışık tutmaktır. İlâveten formel kadın kooperatiflerinin kırsal kadının sahip olduğu ekolojik bilgi ve katkılarını görünür kılıcı ve pek çoğu küresel tüketim alışkanlıklarına yenik düşerek unutulmuş geleneksel ekolojik bilgileri (TEK) onlara yeniden hatırlatıcı işlevini ortaya çıkarmak da amaçlanmıştır. Araştırmanın yöntem ve bulgularına geçmeden önce kırsal kadının sıklıkla ilişkilendirildiği geleneksel ekolojik ya da yerli bilgi kavramlarının literatürdeki çerçevesini kısaca açmak, bu bilgi türü ve kadınların geleneksel cinsiyet rol ve statüleri arasındaki yakın ilişkinin de daha açık kavranması bakımından faydalı olacaktır.

¹ Bu amaçla 2017 yılında üç bakanlığın taraf olduğu "Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İş Birliği Protokolü" imzalanmıştır. Protokol kapsamında 81 ilde kadın kooperatifçiliği çalışma gruplarıyla çalıştaylar düzenlenmiştir. Bu yönde yapılan kapsamlı çalışmalar için bilgi için: <http://https://ailevecalisma.gov.tr/media/14109/kooperatif-protokol-imzali.pdf>, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kadinlarin-kooperatifler-yoluyla-guclendirilmesi-projesi-basliyor/1932090>. Son erişim, 11-09-2021.

Geleneksel Ekolojik Bilgi (TEK) ve Kırsal Kadınların Yeniden Üretim Rollerini Arasındaki İlişki:

“Geleneksel Ekolojik/Çevre Bilgisi (TEK)” (Nazarea, 2006: 320-323) ya da “Lokal/ Yerli Bilgi” (Ugboma, 2014) olarak anılan TEK nosyonunun literatürde öne çıkan spesifik bir tanımından bahsetmek zordur. Nitekim Berkes de geleneksel olanın kendisinin değişken olması ve ‘geleneğin’ sabit bir formu olmaması nedeniyle “geleneksel ekolojik bilgi”nin de üzerinde uzlaşmış bir tanımlanamayacağından bahseder. TEK’in 1990’larda ekoloji, coğrafya, ekonomi, siyaset ve gastronomi gibi farklı disiplinlerince tanınmaya başlamasından ve bu sayede başlı başına bir araştırma alanına dönüşmesinden çok daha önce, antropoloji, sosyoloji, farmakoloji ve botanik gibi disiplinler için her zaman önemli bir araştırma konusu olmuştur (Berkes, 1993:1). Özellikle de sosyoloji ve antropoloji alanında “geleneksel ekolojik bilgisi” ya da “yerli bilgi” daha çok kolektif kimlik ve toplumsal hafızanın oluşumu ve muhafazası kapsamında, bunların bir parçası olarak ele alınmıştır².

Örneğin Bilgin (1999: 59-62; Akt, Dalbay, 2018:170) kolektif kimliğin ortak geçmişi kuran gelenek, göreneklerin, alışkanlıkların, anılar, sanat eserlerinin vs. hatırlanmasıyla “kolektif bellekten hareketle inşa edildiği”ni belirtirken, Halbwachs (1925) kişisel hafızanın “toplumsallığına” çok erken dönemlerde işaret etmiş, bireysel hafızanın toplumsal yaşamın üyeleri tarafından sosyal olarak yaşandığını söylemiştir. Young’ın (1994) ise kendinden önceki bu tanımlamaları daha geniş bir çerçeveye yerleştirdiği görülür. Young, (1994) kişisel belleğin, “ortak bir geçmişin” sürekli hatırlanması, hatırlananın süreğen biçimde pratik edilmesi, yeniden izlenmesi, tekrar tekrar anlatılması ve dinlenmesiyle ‘yerleştiğini ve sonuçta ‘kolektif’ bir hafıza/kimlik inşa ettiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Dalbay da (2018:17) yerel bilginin “kuşaklararası aktarımı” üzerinde durmuş ve bu aktarım edimiyle birlikte tarihi, kişisel, doğal çevreyle ilgili hatıra ve bilgilerin “geleneğe dönüştüğünü, eylem tiplerinin failsizleşerek kolektif bir kimlik inşa ettiğini belirtmiştir. Tüm bu tanımlarda geçen ortak geçmiş, bu geçmişi yansıtan bilgiler ve bu bilgilerin söz, beden ve bellek yoluyla aktarımı içinde geleneğin korunması yerli bilgi/geleneksel çevre bilgisinin (TEK) de kolektif kimlik ve hafıza ile iç içeliğine işaret etmektedir. Nitekim TEK’e yönelik tanımlamalara bakıldığında tıpkı kolektif kimlik ve hafıza da olduğu gibi söz, beden ve bellek yerli bilgiyi de kuran üç ana unsur olarak öne çıkıyor ve her üçünün de ortak bir geçmişten beslenerek birbirini pekiştirdiği görülmektedir.

Örneğin Augustine (1997:1) “yerel bilginin” kolektif hafıza sayesinde kuşaklarca korunabildiği vurgularken, Bruchac ise (2014:3814-3817) ‘TEK’in gelecek kuşaklara aktarımında toplum üyeleri ve akrabaları arasında yayılan toplumsal hikayelerin, tarihi anlatılar gibi sözlü ritüellerin ya da bu üyeler arasında gerçekleşen özel, kamusal karşılaşmalar, sosyal kutlamalar gibi formel ve informal kolektif aktivitelerin rolü öne çıkar. Bugün her ne kadar üzerinde uzlaşmış bir tanımdan söz etmek hala zor olsa da TEK’in giderek çok disiplinli bir kavrama dönüşmesi (Berkes, 1993:2), buradaki örneklerdeki gibi onun belli başlı karakteristiklerinde ortaklaşan kimi tanımları da beraberinde getirmiştir. Bu kavramsallaştırmaların bazılarında geçen en çarpıcı ifadeler referans alınırsa geleneksel ekolojik bilgi ya da yönelik genel geçer ama işlevsel şöyle bir ortak tanım geliştirilebilir:

TEK, bir yerdeki insanların gelenek-görenek ve inançlarını, mutfak kültürlerini, beslenme-diyet alışkanlıklarını, tarım-sağlık sistemlerini, “kutsal mekanlarını, el sanatlarını, ritüel gösterilerini”, (Bruchac, 2014:3814), içeren, yerliler ile yaşadıkları “yer”in doğası, iklimi, havası, toprak yapısı, endemik bitki ve hayvan türleri arasında “dolaysız” bir temas (Berkes,1993:1) ve deneyim pratiği içinde, gözlem ya da katılım yoluyla “uzun vadede” gelişen (Mcgregor, 2021), katmanlı, komplike, “dinamik” ve en önemlisi “kuşaktan kuşağa aktarılan” (Eyssartier, Radio, Lozada, 2008) sözel bir bilgidir. Bu anlamda ‘Yer’ ekolojik bilgi de merkezi bir konuma sahiptir. Yaşanılan çevreyi tanıma, ‘ora’nın kendine has özelliklerini yoğun bir zihinsel deneyim içinde kavrayarak o ‘yer’in doğası ile “sezgisel” bir bağ kurulmasını ve bağın kuşaklar boyunca aktarımını ifade etmektedir (Nazarea, 2006).

² Konuyla ilgili kimi çalışmalar için bkz. M. Argyle 1992. *The Social psychology of everyday life*. London, New York: Routledge. K. Ruddle, 1993. *Transmission of Ecological Knowledge*. Editör: Julian T. Inglis, *Traditional Ecological Knowledge: Concepts and cases*. Ottawa: International Development Research Center. F. Berkes, *Sacred Ecology*, 2008, New York: Routledge.

Bu noktada aktarım ediminin niteliği, biçimi ve kuşaklar arası nasıl işlediği soruları da önem kazanmaktadır.

Araştırmalar bugüne kadar geleneksel ekolojik bilginin aktarımının ekseriyetle iki biçimde gerçekleştiğini bulgulamışlardır (Eyssartier, Ladio ve Lobezada, 2008:2-4). İlki, aktarıcının çok, alıcının tek ya da az olduğu yani geleneksel bilginin aile büyüklerinden, özellikle yaşlı insanlardan, çocuk ve gençlere iletiildiği bir modeldir. Geleneksel aktarım modeli, bugün entegrasyon ve değişime daha kapalı ve dirençlidir (Eyssartier, Ladio ve Lozada, 2008:2-4).

Aktarıcının az, alıcının çok olduğu ikinci modelde ise aktarım pratiği, aralarında herhangi bir bağ olmaksızın, aynı veya benzer jenerasyonlar arasında karşılıklı gelişmekte ve bu modelde her hangi bir kurum, kuruluş, firma, fabrika, ar-ge, araştırmacı gibi “oralı” olmayan, “yer” harici bir aktör de devreye girebilmektedir. Bu da ikinci modeli ilkinde göre değişim ve adaptasyona daha açık kılmaktadır (Eyssartier, Ladio ve Lozada, 2008:2-4). İkinci model özellikle 20. yüzyılın başından itibaren bugün tüm dünyanın karşı karşı olduğu gıda kıtlığı, kuraklık, habitatların ve biyoçeşitliliğin kaybı gibi küresel ekolojik sorunlar karşısında giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Benzer biçimde karbon salımını minimize edici geleneksel tarım sistemleri araştırılmaya veya sonsuz büyümeye dayalı modern tüketim alışkanlıklarına alternatif olarak doğal kaynakları koruyan, geçime dayalı eski ekonomi modelleri rağbet görmeye başlamıştır. Bu doğrultuda geleneksel ekolojik bilginin bugün karşı karşıya olunan çevresel sorunları önlemek için yapılan ekolojik araştırmalara yer harici aktörler kanalıyla dahil edilebilirliği, ondan faydalanabilirliği giderek popüler bir çalışma alanına dönüşmüştür (Berkes, 1993:3).

Konuya toplumsal cinsiyet perspektifi ile yaklaşan kimi araştırmalar ise, geleneksel ekolojik/yerel bilginin, yerli erkeklerde de bulunmakla beraber, gerek gündelik, evsel ihtiyaçların gerekse de genetik bağların ve toplumsal adetlerin yeniden üretimi rolleri gereği esas olarak kadınlarda bulunduğu ve bilhassa da yerel ekolojik bilginin aktarımı ve muhafazasında kırsaldaki kadının oynadığı merkezi role dikkat çekmektedir. Elbette hiç bir zaman ve dönem için genellenemekte birlikte, literatürde kadınların annelik ve ev kadınlığı rolleri gereği temel ailevi ihtiyaçları ve ulusal/etnik/milliyetçi kimliğin sınırlarını yeniden üretmeleri ilgili teori ve argümanlar göz önüne alındığında kadınlar ve geleneksel ekolojik bilgi arasında kurulan söz konusu özel bağın nedenleri de daha açık kavranır. Örneğin Yuval-Davis kadınların ulus inşa ve milliyetçilik projelerine etkisini incelediği çalışmasında, ulusun kadınlarının annelik rolleri gereği bir yandan kolektif kimliğin biyolojik olarak çoğalması bir yandan da bu kimliği çocuklara, bir sonraki nesile aktarma işlevlerine değinmiş ve onları kolektif kimliğin “biyolojik ve sosyal taşıyıcıları” olarak tanımlamıştır (Yuval-Davis,2020). Kimi araştırmacılar ve bugün Birleşmiş Milletler (UN) raporları ise kırsal kadınların dünyanın pek çok yerinde yüz yıllardır aile üyelerinin beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için çığ, pişmemiş ham gıda maddeleriyle, bunlar üzerindeki kir, toz, mikrop, bakteri gibi mikroorganizmalarla, yiyecek, eşya ve giyeceklerin bu organizmalardan arındırılması amacıyla su gibi doğal kaynaklarla tam da TEK’in temel karakteristiğinin gerektirdiği gibi doğrudan bir temas ve deneyim içinde ola geldiklerini aktarmaktadırlar (Davidoff, 1995; UNEP, UN WOMEN, PBSO, UNDP 2013; UN WOMEN, 2021). Örneğin Hindistan Himalayalar’da kırsal kadınlar arasında 20 yıldır çalışmalar yapan ve Hindistanlı kadınların toplumsal cinsiyet rolleri sayesinde doğa ile kurdukları yakın ilişkiyi “özel bir bağ” olarak tanımlayan araştırmacı Sogani, kadınların domestik rollerinin kırsal kadınlara doğal kaynakları tanıma, kullanma ve saklama konusunda inanılmaz bir bilgi sağladığını belirtmekte ve Hindistanlı kadınların yaşadıkları bölgenin doğal kaynaklarının, biyo çeşitliliğinin, ekolojik kimliğinin korunması, sürdürülmesi ve idaresinde kilit bir rol üstlendiklerini eklemektedir (Sagani, 2018). Bolin, kırsal kadınların geçimlik aracı olarak yetiştirip kullandıkları doğal ürünlerin yeniden büyümelerini, tekrar tekrar hasatlarını yapmayı mümkün kılacak yani bu ürünlerin sürdürülebilir bir niteliğe kavuşturacak önceki nesillerden devrealdıkları geleneksel bilgilerinden faydalandıklarını eklemektedir (Bolin, 2018). Ayrıca bu araştırmalar, iddialarını, kırsaldaki kadınların su gibi alt yapı tesislerinin onarımındaki aktifliklerini ya da yenilenebilir enerji kaynaklarını edinme ve kullanma pratiklerini, kimi kez de ulusal ve uluslararası fuarlarda bölgelerinin tanıtımını üstlenmeleri gibi ulusal ekonomi, ekoloji, tarımsal ve

sosyal hayata olan çok boyutlu katkılarını dünya coğrafyasından örnekler sunarak desteklemektedir (Mcgregor, 2005; Ugboma, 2014).

Şüphesiz Anadolu kadınları da kendilerinden önceki kuşaklardan devraldıkları geniş bir yemek pişirme, tohum, ot toplama bilgileri ile yüzyıllardır, yöresel ürünlerini, geleneksel kalite ve özelliklerine uygun biçimde üretmeyi, atıkları ve zararlı mikroorganizmaları ürün ve topraktan tahliye etmek amacıyla kullanılan eski tarım yöntemlerini yaşamları boyunca hatırlayıp, tatbik ederek ve anlatarak kendinden sonraki kuşaklara bedenleri (görsel/fiziksel biçimde), hafızaları ve sözleriyle aktarım rollerini sürdürmektedirler. Neyse ki son yıllarda artan ve küçük işletmeciyi destekleyen sanayi-tarım entegrasyonuna dayalı mikro oluşumlar kanalıyla Anadolu kadınlarının da giderek eski kuşaklardan devralıp, uyguladıkları bu zengin değerli bilgi ve alışkanlıkları da daha çok görünürlük kazanmaya başlamıştır. Bu oluşumlar kanalıyla Anadolu kadınları birinci aktarım modelinin tipik bir örneği olan hafızalarında korudukları ama zaman içindeki sosyo-ekonomik değişimler, doğal afetler ya da insan kaynaklı zararlı pratikler nedeniyle yitirilmiş, unutulmuş yörelerinin zengin endemik ürünlerini, kültürel ve ekolojik değerlerini, koordineli ve entegre bir çalışma içinde oldukları ticaret firmaları, fabrikalar, ar-geler, yerel yönetimler ya da akademisyenlerin gibi “yer” dışında, harici bir aktörün de devreye girmesiyle hatırlamaya başlıyor ve birinci ile ikinci aktarım modelinin iç içe geçtiği senkronik bir modelde eski olanı modernize ederek onu “hibrit bir bilgi” formunda yeniden işlevselleştiriyor. Böylece “sınırsız birikim ve büyümeye dayalı ekonomi modeli karşısında kaybolmuş geçime dayalı geleneksel ekonomi modelleri” yavaş yavaş yeniden canlanmaktadır (Swiderska, 2021). Her ne kadar bazı araştırmacılar, özellikle antropologlar, küresel ısınma, iklim değişikliği ya da biyoçeşitliliğin korunması gibi başlıklar altında eski ile yeninin entegrasyonuna farklı gerekçelerle karşı çıkarak bilimsel ile geleneksel olanı uzlaştıramaz bulsalar da ekolojik kimlik ya da onun türevleri olarak sıralayabileceğimiz TEK, ancak bellekte olanın sürekli hatırlanması, hatırlananın tekrar tekrar tatbik edilmesi ve anlatılmasıyla yaşamaktadır.

Bu çalışmada örnekleme kuran Afşar Balam Kadın Kooperatifi de birinci ve ikinci modelin eş zamanlı yürüdüğü senkronik modele tipik bir örnek olarak sunulmaktadır ve kadın kooperatiflerinin günümüzün hazır gıdaya dayalı tektipleşen, küresel tüketim alışkanlıkları (Swiderska, 2021) karşısında kaybedilmiş ananevi bilgileri Anadolu kadınlarına yeniden hatırlatıcı ve uygulatıcı işlev üstlendiklerine işaret edilmektedir. Özellikle de sentetik gübre, kimyasal ilaç, fosil yakıt ya da kontrolsüz pestisit kullanımı gibi modern tarımsal teknikler karşısında işlevsizleşen eski doğa dostu tarım yöntemlerini hatırlatıcı bir işleve sahip oldukları bulgulanmıştır.

2. Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle kırsaldaki kadının yeniden üretim rolleri, tüm dünyada kadın girişimciliğini destekleyen mikro oluşumların hem kadınlar hem de ülkelerin ve bölgelerin ekolojik kimlikleri üzerindeki olumlu etkilerine dair literatür taraması yapılmıştır. Görülecek konular literatür çerçevesinde hazırlanmış ve veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formları vasıtasıyla toplanmıştır. Bu çerçevede veriler, ilki 9 Eylül, sonrakiler ise, 11 ve 29 Ekim 2021 tarihlerinde olmak üzere Ankara Afşar Kadın Kooperatifi Başkanı ile yapılan üç farklı görüşmede elde edilmiştir. Görüşmelerden ilki, zoom platformu üzerinden çevirimci yüz yüze görüşme şeklinde, diğer ikisi ise, görüşmecinin yoğun iş temposu, vakit problemleri gibi gerekçelere bağlı olarak WhatsApp mesaj uygulaması üzerinden karşılıklı soru-cevap şeklinde uygulanmıştır. Çevirim içi gerçekleşen ilk görüşme 68 dakika sürmüştü ve hem görüşmenin video kaydı alınmış hem de görüşme sırasında not tutulmuştur. 11 Ekim 2021 tarihinde mesaj uygulaması üzerinden soru-cevap şeklinde gerçekleştirilen görüşme 70 dakika sürerken, aynı metotla yapılan 29 Ekim 2021 tarihindeki görüşme 58 dakika sürmüştü olup, yazışmaların ekran görüntüleri alınmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış bir görüşme öngörüldüğü için görüşmecinin verdiği yanıtlar doğrultusunda doğal bir akış izlenmiş ve bu akış diğer iki görüşmenin kapsamını da çerçevelemiştir. Veriler ilgili literatürdeki tartışmalardan da yararlanarak analiz edilmiştir ve sonuçta ilgili literatürle paralellikler tespit edilmiştir. Örneğin, kadın girişimciliğini teşvik eden yerel kooperatifler ve benzeri oluşumlar kadınların sahip olduğu emek,

beceri potansiyelini ve “yerel ekolojik bilgiyi” görünür kılmaktadır. Bununla beraber, veriler ışığında literatürde neredeyse yer almayan bir başka boyut da bulgulanmış, bu girişimlerin aynı zamanda kadınların sahip olduğu “yerel ekolojik bilgiyi” ve coğrafyalarının yerel ekolojik dokusuna kadınlara hatırlatmak ve doğa dostu, zararsız geleneksel tüketim, beslenme alışkanlıklarını ve tarım metotlarını yeniden canlandırmak gibi kritik bir işlev ve role sahip oldukları da saptanmıştır. İşte bu bulgu araştırmanın ve görüşmelerin ana konusunu çerçevlendirmiştir.

3. Bulgular

Afşar Balam Kadın Kooperatifi, 2019 yılında Ankara Kalkınma Ajansı'nın yerel ürünlerin ticarileştirilmesi başlığı altında sunulan projeler kapsamında desteklenen, Minimum Karbon Ayak İzi ile Afşar Ellerden Afşar Balam Ürünler başlıklı projenin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere kurulan bir kadın kooperatifidir. Kooperatif, köylünün kullandığı tezek ve odun ateşlerini yenilenebilir ve geleneksel enerji kaynakları olarak kullanmayı sürdürmekte ve bunlarda pişirdikleri reçel, salça, bulgur, erişte sirke, ekmek, kurutulmuş meyve gibi yöresel ve doğal ürünlerini yerli üreticiyi desteklemek ve geleneksel ürünleri aracısız olarak kentlilerle buluşturmak amacıyla açılan Ankara Büyükşehir Belediyesine ait Başkent Marketlerde, Torku Marketlerde ulusal pazarla buluşturmaktadırlar. Kooperatifin, üç senelik kısa geçmişine rağmen tesislerinde güneş gibi yenilenebilir enerji kaynaklarını tercih etmeleri, minimum karbon ayak izi ve sıfır atık prensipleri ile dikkat çekmektedir. Kooperatifin başkanı ise tam anlamıyla Anadolu geleneğini yaşatmayı kendine misyon edinmiş Anadolu aşığı bir kadın girişimcidir. Eğitimli ve üretken potansiyelinin farkında bir kadın olarak kendini yöredeki genç kadınlar için “rol model” olarak tanımlamaktadır. Başkan, birgün Bala Tarım İlçe Müdürü'nün kendisini aradığını ve kendisine Bala'nın Afşar köyündeki kadınların çok yetenekli olduğunu ilettiğini anlatmıştır. Müdür kendisinden bu kadınlar için bir proje yazmasını talep etmiş, Başkanın bu teklif üzerine yazdığı projenin Ankara Kalkınma Ajansı tarafından kabul edilmesi üzerine de Afşar Kadın Kooperatifi kurulmuştur. Yedi kişi ile başladıkları bu yola yine aynı ekiple devam etmektedirler. Bu çalışma da Başkan ile gerçekleştiren üç görüşme ile elde edilen verileri içermektedir.

Görüşmeler sonunda araştırmanın önemli bulgularından biri Başkan'ın sık sık ve herşeyden önce sonsuz büyüme, birikim, anında ulaşılabilirlik ve çeşitliliğe dayalı ekonomi modelinin giderek kadim ananevi bilgileri, geleneksel pratikleri hızla kaybettirmesi ve bilhassa “market ekonomisinin kırsala entegrasyonun” küçük ve orta ölçekli tarım üreticilerini topraktan koparıp (Swiderska, 2021) yerliyi, endüstrileşmiş, hazır gıdaya dayalı tektip küresel tüketim alışkanlıklarına teşvik etmesi gibi sosyo-kültürel sorunlar olmuştur:

“(...) Bir de şimdi köylüler tembel. Herşey önlerine sunuluyor. Mesela bizim hanımlar bulgur yapıyorlar. Köyde kimse bulgur yapmıyor, kimse tarhana yapmıyor, bizden alıyorlar. Bizim açımızdan çok güzel ama sosyolojik açıdan büyük problem. Köylü üretmiyor artık. Herşeyi marketten alıyor” (9 Eylül 2021).

“(...) Kenger diye bir ot varmış, ondan sakız yapılmış, kenger sakızı (...) Kaybolmuş işte bu gibi şeyler... Kolaylıklara çok çabuk alıştığımız için unutuluyor hep...” (9 Eylül 2021).

“(...) Kök boya benim çok ilgimi çekiyor, kimyacı da olduğum için. Ben onu öğrenip, yöredeki koyunlardan yün elde edip, kök boya ile boyayıp sektöre halı, kilim dokumak istiyorum fakat hanımlar unuttular. Oysa eskiden yapıyorlarmış hatta kök boyalı kilimler gösterdiler bana fakat neyi ne ile nasıl karıştırdıklarını unuttular. Yalnız dediler ki şurda bir toprak var, onunla rengi sabitliyorlarmış. Mesela o toprağın içinde ne vardı, bu bile çok değerli bir bilgi” (9 Eylül 2021).

Yukarıdaki nedenlere bağlı olarak çalışmada aynı zamanda, kooperatifleşmenin üye kadınlar arasında söze, belleğe ve bedene dayalı bir aktarım edimini harekete geçirdiği ve bunları içeren TEK'i canlandırıcı bir işlev üstlendiği gözlenmiş, kadınların onu günümüz şartlarına adapte edilmiş ve işlevselleştirilmiş “hibrit bir bilgi/ teknik” olarak yeniden ürettikleri bulgulanmıştır. Çünkü kadınlar kooperatif aracılığıyla geleneksel yöntemleri, ekolojik kimliği ve kadim bilgileri yaşatacak uygulamaları beraber araştırıp, hatırlamaya çalışmakta ve tabii ki bunları yeni alan ve alışkanlıklarla entegre ederek kollektif bir performans sergilemektedir. Örneğin Afşar Balam kadınlarının, geçmişteki atalık

tohumlardan ve bulgur üretme tekniklerinden ilham alarak ürettikleri bulgur ve erişte, kooperatif kadınlarının eski ile modern olan arasında ‘hibrit bilgiler ve teknikler’ üretmedeki katalizör/köprü konumlarını tıpatıp örnekleyen konuların başında gelmektedir. Kadınlar kullandıkları geleneksel bulgur ve erişte hazırlama, pişirme yöntemlerini modern öğütme ve kesme makinalarının kullanımını ile birleştirmekte ve bu entegre yöntem ile ürettikleri yöresel bulgur ve eriştelere, çevre dostu bez torba yahut karton çanta, kraft gibi güncel, teknolojik ambalajlarla ve e-ticaret sistemi gibi teknolojik dijital ağlardan da faydalanılarak tüketiciyle buluşturmaktadır:

“Atalık tohumla yetişen buğdaylar, geleneksel yöntemlerle kaynatılarak bulgur haline geliyor. Eskiden öğütme değirmenine götürülüp yaptırılıyordu artık kooperatifimizin değirmeni var. Onunla öğütülmüş bulgurumuzu, çevre dostu kraft ambalajlarımız ve tescilli markamızla pazara sunuyoruz. E-ticaret sistemi de var. Bu da bir yenilik.” (11 Ekim 2021).

“Başlangıçta eriştelere elle kesiyorduk. Kapasite artınca şu anda erişte makinamız var. Hamuru hamur yoğurma makinası ile yoğuruyor, ellerinde açıyor ve, bu hamuru erişte makinesine elimizle veriyoruz, kesme işlemini makina yapıyor.” (29 Ekim 2011).

Şekil 1. Kooperatif kadınlarının modern tesislerinde geleneksel yöntemler eşliğinde erişte hamur açmalarından bir görüntü (Kaynak: Afşar Balam Kadın Kooperatifi).

Kadınlar, şimdi doğal ambalaj kullanma tercihlerini kraft, bez torba ya da karton çanta ile sınırlamayacak, tamamen organik ve geleneksel yeni bir ambalaj üretiminin de hazırlığı içindedirler. Ürünlerini, eskiden Anadolu’da taşıyıcılar tarafından taşınan ve küfe adı verilen, Anadolu halkının da pazar çantası yerine kullandığı büyüklü küçüklü hasır örme sepetleri, köylüyü de dahil edecekleri kollektif bir eyleme dönüştürerek pazara sunmaya hazırlanmaktadır. Kooperatif, Başkan’ın aklında hep romantik/nostaljik bir özlem olarak duran bu geleneksel hasır sepetler, şimdi kooperatif kadınlarının çabasıyla yeniden makro pazara eklenmeyi, modern alışveriş alışkanlıklarına ve aracına dönüştürülmeyi beklemektedir. Görüşmeci bu konuyu şöyle ifade etmektedir:

“Eskiden büyük sepetler vardı, pazara filan hep onlarla gidilirdi, ben onların kaybolmasını istemiyorum. (...) Yörede sazlık bir alan var. Bu sazlar büyüdüğü zaman yakılmış. Oysa sazların yakılması doğaya büyük zarar. Bir yandan önemi sera gazı olan karbondioksit salımı, diğer yandan toprağın canlı yapısını yakılarak yok edilmesi. Sonuç iklim değişikliği diğer yandan verimsizleşen topraklar. Biz o sazların yakılmasını istemiyoruz. Onları kestirip, onlardan sepet örmeyi öğreteceğiz ve

beyleri de bu işe katacağız (...) Ürünlerimizi artık bu sepetlerle pazarlamayı hedefliyoruz. Köylüye de o sazları yakmanın, yanı sıra anız yakmanın ne kadar zararlı olduğunu anlatacağız” (9 Eylül 2021, 11 Ekim 2021).

Şimdilerde bu fikirlerini yeni başladıkları BM projesine dahil ederek hayata geçirmeye çalışan Afşar Balam kadınları, aslında tam da yukarıda aktarım modelleri arasında özetlenen birinci ve ikinci bilgi (TEK) aktarım pratiklerini, bedenleri, sözleri ve tabii ki hafızlarıyla eş zamanlı uygulamış olmaktadır. Çünkü BM gibi, “yer” harici, orali olmayan bir aktörün, uluslararası resmi bir kuruluşun projesine geleneksel olanı entegre ederek onu yeniden işlevsel hale getirip, yenilenebilir, organik, sağlıklı bir ambalaj olarak bir kez daha popüler kılma görevi üstleniyorlar. Üstelik köyde uygulanmakta olan toprağın verimi için son derece zararlı bir pratikten köylünün de dahil olacağı ekodostu kolektif bir gelenek ve bilinç yaratmaya başlıyorlar. Çünkü tüm köylünün işbirliği ile ördüğü bu geleneksel sepetlerle aslında hep beraber kolektif bir hafıza da örmüş oluyorlar, böylece formel kadın kooperatiflerinin, kolektif hafızayı aktive edici ve eko kimliğin değerine dair yaratıcı işlevini de örneklemiştir.

Kadınların eski ile modern, bilimsel ile ananevi olanı iç içe geçirecek, gelenekseli dönüştürülmüş hibrit bir bilgi olarak yeniden üreten katalizör konum yükledikleri bulgusunu en iyi örnekleyen konulardan biri de gübre çalışmalarındır. Kooperatif kadınları, bir yandan hayvan pisliklerinin doğal gübre olarak kullanıldığı ve bugüne kadar kırsal mutfaklardaki atıkların hayvanlara yem edilmesi gibi ananevi alışkanlıkları sürdürmekte, bir yandan da bu ananevi yöntemleri, toprağı ve bitkileri daha da verimli hale getiren, modern bir zirai keşif olan organik solucan gübresine dönüştürerek kullanmaktadır. Şimdi bu “hibrit” gübre kullanım tekniğini, bilimsel ve teknik daha geniş bir alana entegre etmenin hazırlıklarındadır.

“Hayvan pislikleri gübre oluyor, mutfak atıkları tavuklara, ineklere yem oluyor ama artık köylü, köylü gibi yaşamıyor, hayvan beslemiyor. Kompost ve solucan gübresi bizim de yeni öğrendiğimiz yöntemler (...) Birleşmiş Milletler Küçük Destek Programı (UNDP GEF SGP) kapsamında yeni bir projemiz var. Onda da (...) köylüye de atıkları toplatıp hem kompost yapmasını hem de solucan gübresini³ yapmayı öğreteceğiz. Sadece onlara değil, şehirli hanımlara yönelik programımız da olacak.”

Başkan’ın aktardığına göre, daha önce kimi evsel atıklar, tarlalarda kullanılan zirai ilaçların ambalajları köylü tarafından bilinçsizce doğaya bırakılıyormuş ve köylü bunların toprağı, suya, bitkilere ve biyoçeşitliliğe verdiği öldürücü zararın “farkında değilmiş”. Köylü şimdi atıkları ayrıştırma yöntemini de yine kooperatif aracılığıyla öğrenmiştir (9 Eylül 2021). Burada, yukarıda Dalbay’ın (2018:17), “failsizleşen eylem tipi” olarak tanımladığı kooperatif kadınlarının kolektif bir bilinç oluşturarak toplumsal bir gelenek yaratmadaki katalizör konumları da belirginleşmektedir. Balam kadınları şimdi bu konum ve rollerini, aynı BM projesi içinde “atıkların geri dönüşümüne” dair çok daha geniş, ulusal bir bilinç ve farkındalık inşa etmek için kullanmaya hazırlanmaktadır:

“Kooperatifimizde uyguladığımız döngüsel ekonomi modelini köyümüzde de uygulamaya başladık. Atıklarımızı ayrıştırıyoruz. Cam, plastik, metal ve kağıdın yanı sıra elektronik atıkları da topluyoruz. Köylünün de atıklarını ayrıştırmalarını ve bize getirmelerini istiyoruz. Getirdikleri atıklar için kooperatif ürünlerimizden hediyeler veriyoruz. Köylü atıkları ayrıştırmayı kooperatif aracılığıyla öğrendi, daha önce yaptıkları bir şey değildi, farkında değillerdi. ve (...). Topladığımız bütün atıkları bir lisanslı toplayıcı tarafından yasal zincire dahil edeceğiz. Yani orda da bir farkındalık oluşturmaya çalışıyoruz.” (9 Eylül 2021).

³ Solucan gübresi, kokusu olmadığından suyu ve havayı kirliletmeyen, bitki ve ağaçların daha çabuk ve verimli gelişmesini sağlayan, bitki köklerini gelişimini hızlandıran toprak verimliliğini çok arttıran en iyi organik gübreler arasında kabul ediliyor. Bkz. <https://www.istanbulsol.com/tarimda-kirmizi-kaliforniya-solucanin-faydaları-nelerdir/> (Erişim tarihi: 13.10.2021).

Şekil 2. Kadınların organik gübrelerle yetiştirdikleri domateslerini hasat (Kaynak: Afşar Balam Kadın Kooperatifi).

Anadolu halkının kullanageldiği ananevi ve son derece hijyenik bir temizlik malzemesi olan kül ve arap sabununu ise kooperatifin hem üye kadınları hem de köylüde geri dönüşüm alanında farkındalık kazandırmaya başlaması bir başka başlıktır. Kooperatif, yüzyıllardır ananenelerimizin, Anadolu evlerine temizlik malzemesi olmuş bu geleneksel malzeme ile temizleme alışkanlığını günümüzün kuraklık, hava ve su kirliliği, biyo çeşitlilik kaybı, toprak verimsizliği, çoraklaşma gibi küresel ekolojik problemlere alternatif çevre dostu bir gelenek olarak yeniden yerleştirmeye girişmektedir. Bu girişimle su ve toprağa fazlasıyla zararlı atık bırakan hazır deterjan kullanımının minimum düzeye indirilmesi hedeflenmiştir:

“Şimdi külleri biriktiriyoruz. Atık yağları toplayacağız. Herkes atık sıvı yağlarını getirecek, onlarla ve külle hiç bir kimyasal içermeyen arap sabunu yapacağız. Bulaşık zor ama en azından yer, fayans temizliği için onu kullanacağız.” (9 Eylül 2021).

Zaten Kooperatifin prensiplerinden biri de hiç bir şekilde kimyasal katkı maddesi kullanmamaktır. Örneğin en çok ürettikleri ürünleri arasında yer alan odun ateşinde pişirdikleri çeşitli yöresel meyve ve süt reçelleri buna bir örnektir:

“Hiç bir şekilde kimyasal katkı maddesi kullanmıyoruz. Örneğin reçeli pancar şekeri ve taze meyvelerle yapıyoruz. Oysa fabrikasyon üretimde glikoz şurubu, kıvam arttırmak için pektin ve raf ömrünü uzatmak için farklı farklı kimyasallar kullanılıyor. (...) Ambalajlarımız cam kavanozlar ya da kraft kağıtlar.” (29 Ekim 2021).

Kimya mühendisi Başkan'ın fikir babası olduğu Afşar Balam kadınlarının henüz hayata geçirilmemiş ama deneme aşamasında olan üzüm bağları ile ilgili bir başka proje ise kuşkusuz köylü kadınların, yerli-modern entegrasyonu arasında oynadıkları eko-sistemi koruyucu rolü yansıtan en güzel örneklerden biridir. Çünkü bu örnekte kadınlar, geçmişte meydana gelen yangın sonucu kaybedilmiş ve zamanında yörenin ekolojik zenginliklerden biri olan endemik üzüm bağlarını kooperatifleri sayesinde hatırlamışlardır. Şimdi bu bilgilerini koordineli ve entegre bir çalışma içinde oldukları Tarım İlçe Müdürlüğü ile de paylaşarak yeni bir “bakteriyel çözelti” türünü atıllaşmış bu değerli alana adapte etmenin ve onu yeniden hayata kazandırmanın peşindedir:

Sürdürülebilir Ekolojik Denge İçin Modern ve Geleneksel Üretim Yöntemlerinin Entegrasyonunda Kırsal Kadının ve Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Afşar Balam Kadın Kooperatifi Örneği

“Tarım İlçe Müdürlüğü ile görüşmekteyiz. Bir Japon buluşu var, bakteriyel bir sıvı çözelti. O çözeltiyle bu üzüm bağlarını rehabilite etmek istiyoruz. Bir miktar numune aldık ama deneme şansımız olmadı. Küçük bir alanda onu deneyip bir canlanma var mı bakacağız. Çünkü herşey çok zor yetişiyor.”

Şekil 3. Kadınlar odun ateşinde süt reçellerini kaynatmalarına ilişkin bir görsel (Kaynak: Afşar Balam Kadın Kooperatifi).

Afşar Balam Köyü’nde endemik bir ürün olarak yetişen ve üretiminde kırsal kadınların başat konumunda olduğu mor sarımsak ise, kadınların yörelere sağladıkları ancak kimi kez gizli kalabilmiş ekolojik ve ekonomik katkılarının, bu kooperatif aracılığıyla görünürlük kazandığı bir başka konudur. Kadınların yetiştirilmesinden satışına kadar merkezinde oldukları mor sarımsakla kadınlar, bir kez daha hem yöresel bir ürüne sahip çıkmakta hem de bu ürünün pazar değerinde bir artışa vesile olarak yerel geliri arttırmaktadır:

“Mor sarımsak dünyada çok nadir yetişen bir tür imiş. Beyaz sarımsağın üç kat daha fazlası aroma içeriyor. Sadece Afşar da yetişiyor. Mesela tohum veriyoruz başka yerlerde ekiyorlarmış, olmuyormuş. Köylü bunun değerli bir ürün olduğunun farkında değildi. Bizim kooperatif aracılığıyla biz bu ürünü iki yıldır satıyoruz ve artık köylü bundan para kazanır hale geldi. Önceleri sadece kendileri için üretiyorlar, satmaya kalkınca da para etmiyormuş, 2 liraya 3 liraya satıyorlarmış. Geçen yıl biz kilosunu 35 TL’den, bu yıl ise kuraklık kaynaklı biraz küçük olduklarından sarımsaklarımız 30 TL’den sattık” (9 Eylül 2021)

Görüşmenin bir başka önemli bulgusu da kooperatifin kadınların kendi potansiyel ve kapasiteleri hakkında yarattığı farkındalıktır. Kooperatif sayesinde kadınlar aslında sahip oldukları fakat o ana dek hiç fark etmedikleri üretken, idareci ve güçlü potansiyellerinin farkına varmışlardır. Tabii burada söz konusu kişisel ve sosyal değişimde Anadolu kadınının “yapamayacağı bir şey olmadığını” kendisine felsefe edinmiş Başkan’ın tavır ve sözleri de etkili olmuştur. (9 Eylül 2021). Başkan bu işten onlara ilk bahsettiğinde, kadınların son derece çekimser yaklaştığını, kendilerinde yetersizlik hissinin baskın olduğunu “bunu yapamayacaklarını çünkü hiç proje yapmadıklarını belirttiklerini” aktarıyor. Başkan ise kadınları şöyle ikna etmiştir:

“Dedim ki; Siz tarlada çalışıyor musunuz? -Evet., Mutfakta çalışıyor musunuz? -Evet, Hayvanınız, ineğiniz var mı? -Evet, Bir de evde kaynana var, evi de çekip çeviriyorsunuz? Evet, Eee Siz daha zorunu yapıyorsunuz.” (9 Eylül 2021).

Kadınların ve bilhassa eşlerinin projenin başlangıcı ile şimdiki söz ve tavırları arasında gözlemlenebilen belirgin fark bu değişimin en büyük kanıtı:

“Şimdi ise bana diyorlar ki; biz şehirli kadınların yaptığı bütün işleri yapabiliriz ama onlar bizim yaptığımızı yapamaz.”

Şekil 4. Kooperatif üyesi kadınlar 2019 Antalya Yörex Fuarında ürünlerini sergilerlerken (Kaynak: Afşar Balam Kadın Kooperatifi).

Afşarlı kadınların pazarda aktif, ücretli ekonomik bir aktör ya da işletmeci, muhasabeci ve idareci gibi edindikleri yeni roller, köy cemaati arasında zaman içinde, kadınların ticari becerisi olamayacağı yönündeki yerleşik olan cinsiyetçi imge ve algılarda belirgin bir değişime yol açmış ve önceden toplumda hakim olan kadın işine ve yeterliliğine dair yer yer küçümseyici, stereotip yargı şimdi yerini çok daha eşitlikçi bir kadın-erkek ilişkisine doğru evriltmiştir. Bilhassa bu değişim, kadınların eşlerinin başlardaki yaklaşımı ile şimdiki yaklaşımları arasında çok açık biçimde görülmektedir:

“-Ya işte başlasınlar da heveslerini alsınlar, Birşey çıkmaz. Ama sonra baktılar ki aaa oluyor. Şimdi onlar da yardım ediyor, birşeyimiz olduğunda hemen haber veriyoruz geliyor, yapıyorlar. Mesela reçel yaparken, çekirdeklerini çıkarmak çok zaman alıyor, onlar yardım ediyor, kadın işi filan demeden artık onlar da yapıyor.” (9 Eylül 2021).

Şekil 5. Ve Kadınlar, 2019 yılında Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Derneği ve İTÜ İşbirliği ile düzenlenen VI. Karbon Zirvesinde İTÜ Konferans Salonunda Aldıkları Düşük Karbon Kahramanı Ödüllerini birlikte tutuyorlar (Kaynak: Afşar Balam Kadın Kooperatifi).

4. Sonuç

Kollektif kimliğin ve toplumsal belleğin sözlü, fiziki, zihinsel performansları şeklinde veya bir ‘yer’de yaşayan toplulukların o ‘yer’ ile kurduğu spesifik diyalogun sözel, bedensel ve zihinsel bir çıktısı olarak da ifade edilen *TEK*’in⁴ sürdürülebilirliğin korunmasında kilit konumdaki aktörlerden biri, hiç kuşkusuz bu makalenin örneği üzerinden ortaya koyulduğu gibi, kadınlar özellikle de kırsal kadınlardır. Bu nedenle bugün yerli kadınların dünyada da sayıları giderek artan biçimde kırsal nüfus girişimciler arasında en hızlı artış gösteren gruplar arasında yer aldıkları belirtilmektedir (Bolin, 2018). Çünkü kadınlar doğal kaynakların tekrar tekrar hasadını yapmayı mümkün hale getirmek için onları sürdürülebilir kılan geleneksel bilgi ve ananevi alışkanlıklara sahiptirler. Böylece biyoçeşitliliğin kaybı, küresel ısınma, iklim değişikliği, kaynak kıtlığı vs. gibi günümüzün gittikçe ağırlaşan küresel çevre sorunları karşısında biyoçeşitlilikten ödün vermeden (Bolin, 2018), karbon emiliminin ve atık miktarının minimalist seviyede olduğu, “insan ve doğa yararını” birlikte ele alan, daha çok da yeterlilik anlayışına dayalı bir yaşam biçimi ve ekonomi modeli sürdürmektedirler (Swiderska, 2021).

Swiderska (2021), günümüzde insan ve doğa ayırımına dayalı, insanı ve ekonomik amacı önceleyen ve aslında her ikisini de tehdit eden “tahrip edici batı kökenli” teknolojik ve ekonomik yaklaşımların aksine, çevre ve insanın refahının karşılıklılığına dayalı ekonomik yaklaşımın bütüncül bir ekolojik perspektifi sunduğunu, geleneksel bilgilerden beslenen bu ekonomi anlayışının ve modelin ise, eko-dengenin sürdürülmesinde esas olduğunu belirtmiş ve bunu “holistik yerli yaklaşımı” olarak tanımlamıştır⁵. Tabii burada olası bir yanlış anlamaya yer bırakmamak için bir detayın altını çizmekte fayda var: Geleneksel bilgi ve ondan beslenen geçime dayalı ekonomik yaklaşım modeli, modern bilgi ya da araştırmaların veya küresel ekonomi modelinin, çağdaş tarım politikalarının bir alternatifi değildir. Tersine, geleneksel ekolojik bilgi (TEK) onun gelişimine katkı sunan ve aynı zamanda bu bilimsel araştırma ve modern tekniklerden beslenerek işlevsel hale gelebilen bir bilgidir. Karşılıklılık esasına dayalı bu bilgi, kırsal nüfusun üretim faaliyetleri ile küresel pazar aktivitelerini birleştirerek doğa dostu, eko-dengeyi sürdürülebilir kılacak “karma girişim modelleri”nin üretilmesini sağlar (Swiderska, 2021). Bu “karma ekonomi” yaklaşımı bir yandan biyoçeşitliliği, küçük üreticiyi, doğal kaynak ve zenginlikleri, organik ürünlerin devamını, iklimsel dayanıklılığı, sosyal refahı stabilize edip, desteklerken bir yandan da kırsal nüfusun yaşam alanları ve araziler üzerindeki kontrollerini arttırmaktadır (Swiderska, 2021). Makale boyunca görüldüğü üzere, Afşarlı kadınlar da geleneksel/ananevi alışkanlıkları ya da yerel üretim metotları ile modern pazar tekniklerini birleştiren, bu çalışmanın “senkronik” (birinci ve ikinci bilgi aktarım modelleri), Swiderska’nın ise “karma ekonomi” olarak tanımladığı modelde kırsal kadının katalizör konumunun anlamlı bir örneğini

⁴ “Yer”le ilintisi doğrultusunda belki burada TEK’in son yıllarda giderek popüler bir sektör ve disiplin haline gelen gastronominin önemli unsuru gastronomik kimlikle de ilişkisinden söz edilebilir. Gastronomik kimlik, bir destinasyonun o ‘yer’i diğer bölgelerden ayıran özgün unsurlardan oluşur. Bu unsurlardan bir kaçısı, yörenin iklimi, bitki örtüsü, toprak yapısı ve uzun yıllar içinde geçirmiş olduğu jeolojik-teknolojik-sosyo-ekonomik ve demografik değişimler sonucu gelişen, yerli topluluk arasında yer etmiş ‘ora’ya özgü gelenekler, yeme-içme alışkanlıkları, mutfak kültürleri-diyet biçimleri, geleneksel tarım teknikleri ve bilhassa da oraya has yerel tarım ürünlerini kapsar. Bugün anlamı sığ bir şekilde “mutfağa” indirgenmiş olsa da gastronomi özünde kültürel norm ve alışkanlıklarla “örülü bir zemine” dayanır ve sosyoloji, antropoloji, tarih, ekonomi, tıp, coğrafya, jeoloji ve biyoloji gibi farklı disiplinlerle diyalog halinde disiplinlerarası bir alanı ifade eder (Üst Polat, 2021). Çünkü yerli mutfakta ya da tüketilecek yemekte ana kriter, yerel törenlere ve merasimlere, hane-aile yapılarına özgü yemeklerin geleneksel ve özgün yöntemlerle pişirilmesi, saklanması sunulması ve tüketilmesidir. Bu nedenle gastronomi yukarıda söz edilen tanımlamalarda da işaret ettiği gibi kültürel buluşmalar, diyaloglar, adetler, toplumsal pratikler içinde şekillenen kollektif kimlikten ve bir ‘yer’e özgü endemik tarım ürünleri, geleneksel tarım sistemleri ve oranın doğası, iklimi, havası, toprak yapısı, gelenek görenek ve inançları, mutfak kültürleriyle oradaki insanlar arasındaki ilişkiyi ifade eden geleneksel ekolojik bilgiden bağımsız düşünülemez.

⁵ Swiderska yapılan araştırmalar çerçevesinde bugün dünyada bu yaklaşımı içselleştirmeler yerlilerin yaşadığı bölgelerde doğal alanların diğer bölgelere oranla daha az azalma gösterdiğini de aktarıyor. Ayrıntılı bilgi için bkz., <https://www.iied.org/why-traditional-knowledge-indigenous-peoples-rights-must-be-integrated-across-new-global>, Son erişim 1-10-2021.p

sunmaktalar. Afşar Balam Kadın Kooperatifi kadınları, koordineli ve entegre bir çalışma içinde oldukları BM birimleri, Tarım ve İlçe Müdürlükleri ya da uluslararası araştırmacılar gibi “oralı” olmayan “yer” harici bir aktörün de devreye girmesiyle *eski* olanı *yeni* ile modernize edip Afşar’ın biyoçeşitliliğini, kollektif kimliğini ve bilincini koruyucu, yerel geliri artırıcı doğa dostu uygulanabilir bir metot olarak yeniden sektöre ve tüketiciye kazandırmaktadırlar. BM projesi kapsamında hayata geçirdikleri hasır sepet örme eylemleri ve bunu “modern satış ambalajı” olarak pazara sunacak olmaları veya güneş, odun ateşi gibi geleneksel enerji kaynaklarını yenilenebilir kaynak olarak bu sektörde tercih etmeleri kırsal kadınların modern ve eski arasındaki katalizör konumlarının örneklerini kurmaktadır. Benzer şekilde, atalık tohumlarla ürettikleri bulguru modern ve geri dönüştürülebilir kraft, karton çanta gibi ambalajlarla piyasa sunmaları yine anane ve atalarının hayvan pisliğinden elde ettikleri, toprağı besleyen ve besin verimi için son derece faydalı tezeği, günümüzün en organik gübrelerinden biri kabul edilen solucan gübresine dönüştürmeleri ya da atillaşan üzüm bağlarını yeni bir Japon icadı olan “sıvı bakteriyel bir çözelti” ile rehabilite etme projelerini Tarım İlçe Müdürlüğü ile işbirliği içinden yeniden hayata kazandırma girişimlerinin her birini, kırsaldaki kadının geleneksel ile bilimsel arasında oynadıkları katalizör konumu resmeden farklı farklı örnekler olarak sıralamak mümkündür. Öyle ki Kooperatifin bu katalizör pozisyonu Kooperatifin dilini de biçimlendirmiştir. Kooperatif ürünlerinin tanıtımını modern tıp, ziraat, ekoloji, gastronomi, pazarlama alanlarında yaygınlaşan popüler söylemler ile geleneksel ifadelerin iç içe geçtiği *hibrit bir dil* kullanarak yapmaktadır. İnternet sitelerinde çalışma prensiplerini ve ürünlerini, “organik”, “katkısız, hijyenik ve (...) anne eli değmişcesine lezzetli işler” olarak tanıtır ya da “kadın üreticiler, tıpkı evlerindeki gibi (...)” ifadeleri eşliğinde “ilaçsız”, “el emeği göz nuru” ürünler olarak tanımlamaktadır.

Çalışma boyunca görüldüğü üzere, Afşar Balam Kadın Kooperatifi örneği, insan sağlığı ve çevreye faydalı, ülkenin doğal kaynaklarını ya da biyoçeşitliliği korumaya dönük bir üretim ilkesi ve teknolojik, bilimsel gelişmelerle iç içe, entegre bir iş yapma tekniği benimsemiştir. Kooperatifin hayata geçirdiği ya da henüz geçiremediği, buraya kadar aktarılan tüm projeleri, Anadolu kadının yaşadığı coğrafyanın zengin florası ve faunsı hakkında sahip olduğu derin bilginin, farkındalığın ve yeteneklerinin adeta ispatıdır. Afşarlı kadınlar da yerel tatları koruyarak gastronomik bir kimlik yaratmayı amaç edinmiş, bu amaçla doğal gübre, yenilenebilir, temiz enerji kaynaklarının kullanımına dayalı ve sıfır atık gibi adetlerle şekillenmiş döngüsel/geleneksel tarımsal üretim sistemlerini yeniden işlevselleştirmenin peşine düşmüşlerdir. Bu bağlamda tüm dünyayı tehdit eden iklim değişikliği ile etkin bir mücadele yürütebilmek ve onun tarımsal üretim üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilmek için bu tip kadın kooperatifleri daha çok desteklenmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Tüm küreyi etkisi altına alan çevresel tehlikelerin olumsuz sonuçlarını bertaraf edebilmek ve gelecek nesillere adil, sürdürülebilir bir yeşil dünya bırakabilmek için kadınların Anadolu’nun kültürel ve ekolojik değerlerine, eş zamanlı sahip çıkan, gelecek ve geçmiş arasında köprü kuran bu pozisyon ve potansiyeli desteklenmeli, becerileri, hafızaları, anıları çok daha fazla görünür kılınmalı ve farkındalıkları onurlandırılmalıdır.

Sürdürülebilir Ekolojik Denge İçin Modern ve Geleneksel Üretim Yöntemlerinin Entegrasyonunda Kırsal Kadının ve Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Afşar Balam Kadın Kooperatifi Örneği

Şekil 6. Kadınlar ve Ankara Kalkınma Ajansı (Kaynak: Afşar Balam Kadın Kooperatifi).

Kaynaklar

- Aile ve Çalışma Bakanlığı. 2017. Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İş Birliği Protokolü imzalanmıştır. <https://ailevecalisma.gov.tr/media/14109/kooperatif-protokol-imzali.pdf>. (Erişim tarihi: 29.01.2022)
- Anonymous 2016. <https://www.istanbulsol.com/tarimda-kirmizi-kaliforniya-solucanın-faydaları-nelerdir/>. (Erişim tarihi: 13.10.2021).
- Anonymous 2021. <https://www.ankara.bel.tr/haberler/ilk-hasadin-bugdaylari-kazanlarda-kaynatilmaya-baslandi/>. (Erişim tarihi: 12.10.2021).
- Argyle, M. 1992. *The Social psychology of everyday life*. London, New York: Routledge.
- Augustine, Stephen J. 1997. Traditional Aboriginal Knowledge and Science Versus Occidental Science, Prepared for the Biodiversity Convention Office of Environment Canada, <http://nativemaps.org/?s=Augustine%2C+1997>, (Erişim tarihi: 16.12.2021)
- Berkes, F. 1993. Traditional Ecological Knowledge in Perspective. Concepts and Cases. Editör: Julian T. Inglis. International Program on Traditional Ecological Knowledge & International Development Research Center, p.1-11, Ottawa, Kanada.
- Berkes, F. 2008. *Sacred Ecology*. New York: Routledge.
- Bilgin, N. 1999. *Kollektif Kimlik*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Bolin, Anna. 2018. Bio-diversity: A Women's Business?, 29 Kasım, <https://www.iied.org/biodiversity-womens-business>, (Erişim tarihi: 5.10.2021)
- Bruch, M. 2014. Indigenous Knowledge and Traditional Knowledge. s.3814-3824 Editör: Claire Smit. Encyclopedia of Global Archeology. Chapter 10, Springer Science and Business Media, New York, NY.
- Dalbay, Ramazan S. 2018. Kimlik” ve “Toplumsal Kimlik Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31: 161-176.
- Davidoff, L. 1995. *Worlds Between: Historical Perspectives on Gender and Class*. Routledge.
- Eyssartier, C., Ladio, A. H ve Lozada M. 2008. Cultural Transsmission of Traditional Ecological Knowledge in Two-Populations of North West in Patagonia. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, s.1-8.
- Halbwachs, M. 1925. Les cadres sociaux de la memorie. Librairie Felix Alcan: Paris:L, https://en.wikipedia.org/wiki/Collective_memory.
- Johannes, R.E. 1989. Traditional Ecological Knowledge: A Collection of Essay. Gland, Switserald and Cambridge, UK, IUCN.
- McGregor, D. 2021. Indigenous Knowledge Systems in Enviromental Governance in Canada. *KULA*, 5, (1):1-10.
- Nazarea, Virginia D. 2006. Local Knowledge and Bio-diversity Conversation. *Annual Review of Anthropology*, 35: 317-35.

- Özcan, Y. 2020. “Kadınların Kooperatif Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi Başlıyor”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kadinlarin-kooperatifler-yoluyla-guclendirilmesi-projesi-basliyor/1932090>. (Erişim tarihi:11.09.2021).
- Ruddle, K. 1993. Transmission of Traditional Ecological Knowledge. s. 17-33. Ed.: Julian T. Concepts and Cases. International Program on Traditional Ecological Knowledge & International Development Research Center.
- Sogani, R. 2018. <https://www.iied.org/qa-women-rural-india-are-natures-guardians>, (Erişim tarihi: 29.09.2021)
- Swiderska, K. 2021. Here’s Why Indigenous Economies is the Key to Saving Nature. 13 Nisan, <https://www.iied.org/heres-why-indigenous-economics-key-saving-nature>. (Erişim tarihi: 19.10.2021)
- Swiderska, K. 2021. Why Traditional Knowledge and Indigenous Peoples’ Rights must be integrated across the new Global Biodiversity Targets, <https://www.iied.org/why-traditional-knowledge-indigenous-peoples-rights-must-be-integrated-across-new-global>.
- Ugboma, Margaret U. 2014. Availability and Use of Indigenous Knowledge Amongst Rural Women in Nigeria. Chinese Librarianship: An international Electronic Journal, 38:60-67.
- United Nations. Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. <http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/DRIPS/en.pdf>. (Erişim tarihi: 07.10.2021)
- UN WOMEN. 2021. International Day of Rural Women Theme:Rural Women Cultivating Good For All, 8 Ekim, <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2021/10/announcer-international-day-of-rural-women-theme-rural-women-cultivating-good-food-for-all>, Son Erişim 17-12-2021.
- UNEP, UN WOMEN, PBSO, UNDP. 2013. Women and Natural Resources: Unlocking the Peacebuilding Potential. Policy Paper No.4.
- Young, J. 1994. *The art of Memory: Holocaust Memorials in History*. Prestel, New York.
- Yuval-Davis, N. 2020. Çev: Ayşin Bektaş. *Cinsiyet ve Millet*. 6.baskı, İletişim Yayınları, Ankara.

MAKALE KABUL KOŞULLARI VE YAZIM KURALLARI

- Dergide çevrebilimleri alanında yapılmış özgün araştırmalar ve derlemelerden (tarama yazıları) oluşan "Denetimli Makaleler" in yanısıra "Araştırma Notları", "Konferans Notları", "Kitap Tanıtımı" ve yabancı dilde yayımlanmış olan özgün araştırmaların "Çeviriler" i yayımlanır. Dergide yayımlanacak eserler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir.
- Dergiye gelen eserin basımı öncesinde hakem görüşleri alınır. Gönderilen makalenin dergide yayımlanabilmesi için Editörler Kurulu tarafından hem bilimsel içerik, hem de şekil bakımından uygun görülmesi ve hakemler tarafından kabul edilmesi gerekir. Yayımlanması uygun bulunmayan eser yazarına/yazarlarına geri gönderilir.
- Dergide yayımlanacak eserin daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış ya da yayın hakkının verilmemiş olması gerekir. Buna ilişkin yazılı bildirim, makale ile gönderilmelidir.
- Eser, Microsoft Word programında hazırlanarak Dergipark sistemi üzerinden çevrimiçi olarak yüklenmelidir (<https://dergipark.org.tr/aucevrebilim>).
- Makale Microsoft Word programının yeni versiyonunda, A4 normunda, sayfa kenar boşlukları üst 3cm, sol 2,5cm, sağ 2,5cm, alt 4cm olarak ayarlanarak, 11 punto Times New Roman karakteri ile, tek satır aralığı kullanarak ve iki yana yaslı olarak hazırlanmalı, paragraf arası verilmemeli, paragraflarda ilk satır girintisi ise 1.25cm olarak yazılmalı, metin içerisinde tablo ve şekiller dahil koyu karakterlere yer verilmemeli, şekil, çizelgeler ve Kaynaklar bölümü dahil 20 sayfayı geçmemelidir.
- Eser başlığı baş harfleri büyük, ortalanarak koyu (bold) ve 14 punto, yazar adları 12 punto, Özet ve Abstract iki yana yaslı 9 punto ile yazılmalıdır.
- Yazar adı/adları açık olarak yazılmalı, ünvan kullanılmamalı, adres bilgileri 11 punto ve italik olacak şekilde bir alt satırda yer almalıdır. Başlık ile yazar isimleri arasında 1,5 satır aralığı bulunmalıdır. İki ya da daha fazla yazarlı makalelerde, yazarların soyadları üzerine rakam konularak, adres bilgileri alt satırda ve tek satır boşluğu bırakılarak yer almalıdır.
- Yapılan çalışma bir kurum/kuruluş tarafından desteklenmiş ya da doktora/yüksek lisans tezinden hazırlanmış ise, başlığa yıldız koyularak ilk sayfanın altına dip not olarak verilmelidir.
- Özgün araştırmalar; Özet, Abstract, Giriş, Materyal ve Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuç, Teşekkür (gerekirse), Kaynaklar şeklinde düzenlenmelidir. Derlemeler Giriş, uygun başlıklar altında Ana Metin ve Sonuçlar olmak üzere üç bölümden oluşabilir, yayımlanmasında Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisinin Yayın İlkeleri uygulanır. Özet, 200 kelimeyi aşmayacak şekilde, çalışmanın amacını, nasıl yapıldığını, sonuçları ve sonuçlar üzerine yazar(lar) ın yaptığı değerlendirmeleri içermeli ve en fazla 7 adet anahtar kelime kullanılmalıdır. Giriş, çalışmanın önemini, amacını ve konu ile ilgili daha önce yapılmış temel araştırmaları kapsamalıdır. Materyal ve Yöntem, çalışmanın tekrarına olanak verecek şekilde yeterli bilgi ve kaynakları içermelidir. Bulgular, şekil ve çizelgelerde verilen bilgilerin tam olarak anlaşılmasını sağlamalıdır. Tartışma bölümünde sonuçlar, önemi vurgulanarak daha önce yapılan çalışmalarla karşılaştırılmalıdır. Sonuç bölümünde ise, bulgulardan ulaşılan son değerlendirmeler verilmelidir.
- Makaledeki şekil, harita ve fotoğrafların bilgisayar kayıtları, uygun çözünürlükte olmalı, makalede metin içerisine yerleştirilmelidir. Çizelge başlıkları çizelgenin üstüne, çizelge kaynağı ise altına verilmelidir. Çizelge ve şekil açıklamalarında sadece ilk kelimenin baş harfi büyük, diğerleri küçük harflerle yazılmalıdır. Çizelge içerisindeki metinlerde de aynı kural geçerlidir. Tüm tablolar “Çizelge”; tüm grafik, harita ve çizimler “Şekil” olarak adlandırılmalıdır. Şekil adları şeklin altında verilmelidir. Tüm şekil ve çizelge adları 9 punto, Times New roman karakterinde olmalı, numaralandırmalardan sonra nokta verilmelidir.
- Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynaklar, yazarın soyadı ve yayın yılı sıralamasıyla parantez içerisinde verilecektir (Akpınar, 2000). Aynı yazarın aynı tarihli birkaç eseri varsa alıntılarda yıldan sonra a,b,c... şeklinde numaralandırma yapılacaktır (Akpınar, 2002a). Birden fazla esere

atıfta bulunuluyorsa referanslar alfabetik sıra ile verilmelidir (Avcıoğlu, 2002; Oğuz, 2004; Uslu ve Kiper, 2005).

- Sözlü görüşmeler ve yayınlanmamış eserlere (Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri hariç) ait bildirimler, kaynak olarak kullanılmamalıdır.
- Kaynaklar listesi ilk yazarın soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmeli ve Times New Roman karakterinde 9 punto olarak yazılmalıdır. İki veya daha fazla yazarlı eserlerin bildiriminde son yazardan önce “ve” bağlacı kullanılmadır.

Dergi:

Somuncu, M.2004.Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yarar ve Ekolojik Bedel. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2 (1):1-22.

Kitap:

Keleş, R. 1996. *Kentleşme Politikası*. İmge Kitabevi Yayınları: 803, Ankara.

Kitabın bir bölümü:

Hamamcı, C. 1997. Çevrenin Uluslararası Boyutları. s: 395-412. Editör: R. Keleş. *İnsan Çevre Toplum*. İmge Kitabevi, Ankara.

Bildiri kitabı:

Karadeniz, N., Özbek, H. ve Gül, S. 2000. Ülkemiz Koruma Alanlarında Yönetim Planı Süreci. *2000’li Yıllarda Yaşadığımız Çevre ve Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu. Bildiriler Kitabı*: 177-184, 24-26 Mayıs 2000, Ankara.

Yazarı belirtilmeyen kurum yayınları:

Anonim 1997. *Ulusal Çevre Eylem Planı: Arazi Kullanımı ve Kıyı Alanlarının Yönetimi*. Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara.

İnternet sayfaları:

İnternet sayfasına atıfta metin içerisinde Anonim ya da Anonymous ve erişim tarihi olarak verilmeli (Anonim, 2005), Kaynaklar bölümünde ise sayfa adresi de verilmelidir.

Anonymous 2007. Explore Europe’s changing landscape.

<http://www.eea.europa.eu/highlights/explore-europe2019s-changing-landscape>.

- Etik Kurul onayı gerektiren çalışmalarda, Etik Kurul onayına dair belge gönderilmesi ve makalede de Etik Kurul onayı alındığının belirtilmesi gerekmektedir.
- Basımına karar verilen eserde, ekleme ya da çıkarma yapılamaz.
- Yayın süreci tamamlanan eserler geliş tarihi esas alınarak yayınlanır.
- Bir yazarın, aynı sayıda ilk isim olarak 1 (bir), ikinci ve diğer isim sırasında 1 (bir) olmak üzere toplam 2 (iki) eseri basılabilir.
- Sayfa sınırını aştığı için seri makale olarak bölünmesi söz konusu olan araştırmaların başlıkları ona göre düzenlenerek, zaman içinde sırayla basılmak üzere, değerlendirmeye bir arada sunulmalıdır.
- Yayınlanan eserin tüm sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

- The following types of papers are accepted to be published in Ankara University Journal of Environmental Sciences: research papers, review papers, technical notes, conference notes, book reviews, and translations of research articles. Papers must be written either in Turkish or English.
- All submitted manuscripts are subjected to scientific and editorial review by the editorial board and qualified *ad hoc* reviewers. Rejected manuscripts are sent back to the corresponding author.
- The authors must certify with a written and signed statement that the manuscript has not been published elsewhere.
- The manuscript should be uploaded via the web platform of Dergipark (<https://dergipark.org.tr/en/pub/aucevrebilim>).
- The paper size must be A4 with margins: top=3 cm., left= 2.5 cm., right= 2.5 cm., and bottom= 4 cm. The text has to be written in Times New Roman; font size 11 pt; and justified with single line spacing in Microsoft Word. Paragraph indentation should be 1 cm. and 6 pt clear line must be left between paragraphs. Do not use bold characters within the text, figures and tables except headings. The manuscript should not exceed 20 pages, including references.
- The title of the paper must be written in 14 pt bold and centered. First letters of the title must be capital. Full author names must be written in 12 pt. Abstract must be written in 9 pt italic.
- Author names must be written without titles. Address information should be written in 11 pt. Leave no space between author names and address line. Authors with different affiliations and addresses should use superscripts.
- If the research has been supported by an institution or organization, or is a part of thesis, then a footnote should be inserted at the end of the paper title.
- Original research papers should be organized under following headings; abstract, introduction, material and methodology, research findings, discussion, conclusions, if necessary acknowledgements, and finally references. Review papers may contain three sections as; introduction, main text with appropriate heading(s) and conclusion. All main and secondary headings must be numbered in Arabic numerals. Abstract should be no more than 200 words and must include the purpose of the study, methodology used, findings and a brief evaluation of the findings. At most 7 key words should be given. Introduction part should include the significance and purpose of the study, as well as a literature review of previous studies. Material and methodology section should include sufficient information. Tables and figures should be explained within the text clearly in research findings. Research findings should be discussed and compared to previous studies in the Discussion section.
- All figures, maps and photographs must be in high resolution for quality printing. They must be placed within the text and separate copies should be sent. Table titles should be written above the table and the reference should be written below the table with 9pt. Name of the figures should be written below the figure with 9pt.
- When referring within the text, author last name(s) and year of publication must be written separated with a comma within brackets (Akpınar, 2000). For two authors, use “and” between the last names, and for three authors use “*et al.*”. More than one reference from the same author(s) in the same year must be identified by the letters "a", "b" etc., placed after the year of publication (Akpınar, 2002a). Multiple references should be written in alphabetical order, separated with a semicolon (Avcıoğlu, 2002; Oğuz, 2004; Uslu and Kiper, 2005).
- Interviews and unpublished works (except postgraduate theses) should not be cited.
- Reference list must be written in alphabetical order according to first author last name, in 9 pt. For multiple authors, “and” should be used before the last author name. Indentation must be “hanging” by 1.25 cm.

Journal article:

Karadeniz, N., Somuncu, M. 2003. Approaches for Preservation of Mountainous Areas in Turkey Case Study: Kaçkar Mountains (Turkey). *Montagnes Méditerranéennes*, 17, 89-90.

Book:

Lynch, K. 1960. *The Image of the City*. The MIT Press: 194, USA.

Chapter of a book:

Somuncu, M. 2011. Sustainable Development in the Eastern Black Sea Mountains: Present State and Perspectives. Editor(s): Zhelezov, G., *Sustainable Development in Mountain Regions: Southeastern Europe*, Springer, London-New York, 215-226.

Papers in conference proceedings:

Somuncu, M., İnaner, H., Çiçek, İ. 2004. An Example of Geological and Geomorphological Heritage to be Protected: Gölcük Caldera (Isparta-Southwestern Turkey). *Proceedings of 5th International Symposium on Eastern Mediterranean Geology*, Thessaloniki-Greece, Volume 1, 427-429.

If no author is available:

Anonymous 1997. *National Environmental Action Plan*. State Planning Organization, Ankara.

Web pages:

Web pages should be cited as Anonymous with year of access within the text (Anonymous, 2005), URL should be given in reference list.

Anonymous 2007. Explore Europe's changing landscape.

<http://www.eea.europa.eu/highlights/explore-europe2019s-changing-landscape>.

- If ethical approval is necessary, author(s) must submit the approval of Ethical Board and state that ethical approval has been obtained within the manuscript.
- No adding and removal can be made after the acceptance of the manuscript for publishing.
- Accepted manuscripts are published according to manuscript submit date after reviewing and editing process is over.
- No more than two papers of an author can be published in the same issue as long as he/she is not the first author in one of the papers.
- If manuscript is more than 20 pages, it can be submitted in two parts with appropriate titles to be published in following issues.
- Authors are responsible for the content of accepted manuscripts.